ПОНЕДЕЛНИК

**СПИСАНИЕ ЗА ТЕОРИЯ,
ПОЛИТИКА И КУЛТУРА**

година двадесет и втора

3/4

София, 2019

Александър Лилов

Основател и главен редактор (1998–2013)

Редакционен съвет:
Янаки Стоилов *(председател)*
Александър Симов
Андрей Пантев
Анна Лилова
Васил Проданов
Васил Сгурев
Иван Ангелов
Кольо Георгиев
Юрий Борисов

Издателски съвет:
Емил Костадинов *(председател)*
Георги Аврамов
Георги Григоров
Димитър Георгиев
Иван Драганов
Орлин Иванов
Тодор Канев

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Главен редактор: **Димитър Генчев**

Заместник главен редактор: **Павел Писарев**

Редактори: **Генка Николова**
Харалампия Чунева
Владимир Трифонов
Иван Динков-младши

АДРЕС НА РЕДАКЦИЯТА

София, Позитано 20
Тел./факс: 02/944-39-22
www.ponedelnik.bg
e-mail: ponedelnikcsi@abv.bg

Център за стратегически изследвания „Александър Лилов"
към НС на БСП
ISSN 0861–6620

Ръкописи се приемат в обем до 15 страници и не се връщат.

Този брой, както и предишни книжки могат да бъдат намерени
в редакцията на списанието.

Печат ЕКСПЕРТПРИНТ ЕООД

Съдържание

ПОНЕДЕЛНИК

СПИСАНИЕ ЗА ТЕОРИЯ, ПОЛИТИКА И КУЛТУРА

Мисли и афоризми 5

Теория

Васил Проданов Етапи на развитие на социалистически, консервативни и либерални версии на лявото 7

Славой Жижек Маркс днес 27

Николай Велев Ценностите и обективността на социалнонаучното познание при Маркс и Вебер (Опит за критика на Веберовите критики към Маркс) 32

Международна политика

Владимир Трифонов Русия през 2019 – сигурност, диалогичност и социална политика 39

Лъчезар Радев САЩ: На Венецуела с „любов" 61

Европейска левица

Кърдинка Кърдинова Разломът в „Подемос" удря испанската левица 81

Манифест на *DiEM25* за демократична Европа 95

Икономика

Иван Ангелов Завръщане на държавата в управлението на икономиката 105

Васил Сгурев Догонващо и недогонващо технико-икономическо развитие 113

Общество

Максим Мизов Функции на паралелната държава 119

Съдържание

Култура

Нели Дечева Орисията на един творец (Валентин Старчев – от възторзите до разпятието и обратно) 139

Тенко Тенев Стихове 145

Нови книги

Надя Попова Надзъртане в тайните на битието (За книгата на Пенка Чернева „Любовен роман") 149

Пенка Чернева През юни 151

Човек – това е неотдавнашно изобретение. И краят му вероятно е недалече.

Да напишеш книга – това в някакъв смисъл е да унищожиш предишната.

Помраченият разум обръща глава към слънцето – и не вижда нищо, тоест не вижда въобще.

Мания – единственият изход за прекомерна любов, преживяла разочарование.

Страстта и лудостта стояха рамо до рамо дълго преди класическата епоха и както е видно и сега, както изглежда, ще продължат да стоят и занапред.

Анонимният текст, който четете на стените на улицата, има свой съставител, но той няма автор.

На суетността маската е същата усмивка, както и на мъртвеца.

Двама човека могат едновременно да кажат едно и също, но двамата имат два различни акта на изказване.

В края на краищата ние сме оценявани, осъждани, класирани, принуждавани да извършваме определени задачи, да водим определен начин на живот или да умираме по определени начини в зависимост от истинни дискурси, съдържащи в себе си специфични властови следствия.

Мишел Фуко

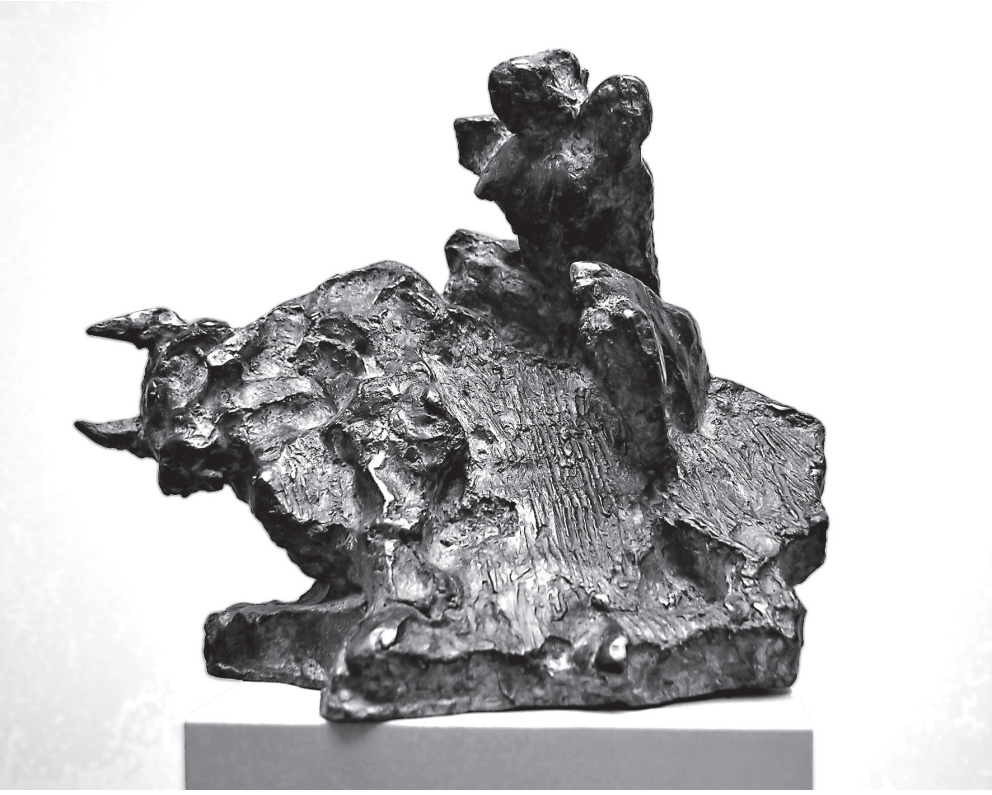

Валентин Старчев

ЕТАПИ НА РАЗВИТИЕ НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ, КОНСЕРВАТИВНИ И ЛИБЕРАЛНИ ВЕРСИИ НА ЛЯВОТО

Васил Проданов

Васил Проданов *– член-кореспондент на БАН, професор, доктор на философските науки. Работи в областта на философията, социологията, етиката, политическите науки. Автор е на над 500 научни труда. Издал е над 20 книги, между които: „Познание и ценности“ (1979), „Биосоциални ценности“ (1982), „Личност и политика“ (1988), „Глобалните промени и съдбата на България“ (1999), „Гражданското общество и глобалният капитализъм“ (2003), „Насилието в модерната епоха“ (2003), „Бъдещето на философията“ (2005), „Теория на българския преход“ (2012), „Социология на философията“ (2012). Бил е 20 години директор на Института за философски науки и на Института за философски изследвания към БАН.*

1. Лявото между 1789 г. и 40-те години на XIX век

Историята на лявото започва с времето около Френската революция, когато възникват самите понятия за ляво и дясно в политическия живот. По това време термини като „либерализъм“, „консерватизъм“, „социализъм“ не са се появили още, то ще стане в първите десетилетия на XIX век. Затова разграничението между ляво и дясно се предшества от идентификациите „либерал“, „консерватор“, „социалист“. В Генералните щати (еквивалент на парламента) преди революцията благородниците стоят отдясно на краля, а представителите на третото съсловие – отляво. Така по-нататък се създава *традицията* тези, които са повече или по-малко за съхраняване на статуквото, да сядат отдясно, а техните опоненти – отляво. С развитието на революционния процес предишните съмишленици, които са стояли отляво, се разделят във вижданията си дали да се извършват по-нататъшни и радикални промени, или не. В лявата страна сядат якобинците, от които левите обикновено извеждат своята политическа история, а в дясната са жирондистите. В този период лявото е преди всичко израз на борбата на най-бедните групи от третото съсловие – градския плебс, занаятчии, дребни търговци, наемни работници – срещу другите две. Така не само във френския, а и в други европейски парламенти през XIX век се създава традиция отляво на председателя на парламента да сядат привърженици на демократични и либерални разбирания. В началото то се свързва с либерализма, особено в радикалните му проявления, противопоста-

вен на консервативните реакции на Френската революция, но след 30-те години на XIX век ще се появи социализмът, който ще заеме позициите наляво, а либерализмът ще започне да се помирява с консерватизма, заедно с него утвърждавайки частната собственост, буржоазната система и държава – такива, каквито са.

Лявото се поражда като типичен политически продукт на развитието на капитализма и на модерната епоха. От една страна, то съдържа либералните искания за освобождаване на човека от съсловни ограничения, за защита на негови основни права и свободи. Включва в себе си основни идеи на философията на Просвещението, под флага на която се извършват буржоазните революции. От друга страна, в него се съдържат първите протести и желания за промяна на ужасните условия от периода на първоначална индустриализация и натрупване на капитала. Тези две посоки, от които се запълват формиращите се леви идентичности, стават основа съответно на умерените и радикалните крила на силите, които се борят за промяна на съществуващата ситуация. В различни периоди след това то ще влиза в различни съчетания, ще влияе и на консерватизма, и на либерализма, което ще поражда в рамките на тези идеологии различни версии на ляв (социален) либерализъм, акцентиращ върху преразпределителната роля на държавата, и на ляв (социален) консерватизъм, поставящ ударение на това, че всеки индивид е част от общност, обвързан е с права и задължения в нея и не трябва да бъде оставян на произвола на съдбата.

В периода между края на XVIII и 40-те години на XIX век се формират няколко най-важни характеристики, които стават класическо ядро за възприятието на идеята за ляво за много дълъг период:

1. Лявото е свързано с *прогреса, с промяната към по-добро.* Противопоставянето между лявото и дясното е паралелно с опозициите между прогресивно и реакционно, „млади" и „стари", либерали и консерватори. Лявото е противопоставяне, атака срещу съществуващата реалност. От самата си поява то е изпълнено с напрежение между това, което е, и това, което трябва да бъде, между актуалното и някакво желано или идеално състояние на обществото и неговото устройство. То иска да ускори историческото развитие. Затова и думата „революция" е между любимите на голяма част от левите политически сили. „Лявостта" се измерва в много отношения с интензивността, скоростта, радикалността на търсената промяна и вътре в левите на тази основа се разграничават умерени и радикални, реформисти и революционери, т.е. още със самата си поява лявото встъпва в своеобразна двойствена идентичност.

2. Лявото е свързано с *рационалността, разума, просвещението, науката.* Така левицата се основава на типична епистемология, която стои в основата на всички свързани с нея теории. Тя носи със себе си „духа на Просвещението", вярата в човешкия разум и неговите възможности, докато на десните се приписва недоверие към разума, отдаването на по-голямо значение на вярата, емоциите, чувствата. Например в САЩ Том Пейн ще прокламира безкрайните възможности на човешкия разум, докато неговият политически опонент Джон Адамс ще говори за безкрайните илюзии на разума. Така лявото за дълъг период ще се свърже

с науката и „научния подход" към обществените явления, с разглеждането на историята като познаваем и рационален процес, с убедеността, че е възможно да се постигне пълна прозрачност на човешките и обществените отношения. Тази вяра във възможностите на разума и науката за рационално преобразуване на обществото става фундаментална характеристика на всички леви проекти – и на по-радикалните, и на умерените. Левите непрекъснато ще бъдат склонни да правят разлика между наука и идеология, да свързват себе си с науката и да се обявяват за противници на илюзиите, които носи идеологията.

3. Лявото се свързва с *такива идеали като равенството, справедливостта, демокрацията* за разлика от дясното, което набляга на социалните йерархии, на естественото неравенство. То е реакция на всякакви съсловни и наследствени привилегии и е на първо място равенство на всички граждани пред закона, възможност да се ползват с неотменими за всички права и свободи.

Тези три най-ранни елемента на понятието за ляво ще стоят в основата на множество негови версии, при които то е версия на либералното или се преплита с либералното. Паралелно с това ядро обаче в съдържанието на лявото в неговите радикални версии се появяват още два негови елемента – отношението към собствеността и пролетариатът. През 1836 г. немските имигранти, живеещи във Франция, създават радикалната тайна организация „Съюз на справедливите" (*Bund der Gerechten*). Сред нейните организатори са занаятчии и работници като Хайнрих Бауер, Карл Шапер, Йосиф Мол, Вилхелм Вайтлинг. Главен идеолог е Вилхелм Вайтлинг. Постепенно организацията ще се интернационализира и нейният главен център ще стане Лондон, но ще има групи и в различни области на Германия. В устава на Съюза на справедливите се казва, че негова цел е разкрепостяването на човечеството чрез разпространение на теорията за колективност на собствеността и чрез нейното скорошно осъществяване в живота. Така трябва да се ликвидира експлоатацията, като за тази цел се просвещават работниците, за да могат да отстояват своите права. Според тях истинската демокрация е възможна при общност на собствеността в едно ново общество, до което ще се стигне с въоръжена революция. Там правото на глас ще принадлежи на тези, които се занимават с общественополезен труд. Безделието ще се наказва като престъпление. Организацията на бъдещото общество ще се осъществява чрез централна администрация, която ще управлява размяната на стоки и различните видове икономическа дейност, работната заплата и работният ден ще се регулират. Парите ще изчезнат като мерна единица за положения труд, той ще се измерва с отработените часове и качеството на труда, за което работещите ще получават съответното количество стоки от обществените складове. Ще има период на преход към новото комунистическо общество, когато ще действат все още съответни книжни пари, които ще изчезнат при неговата поява. В новото общество ще има три вида труд – необходим, полезен и приятен, като първите два вида във формата на часове заетост се разпределят по равно между всички лица в работоспособна възраст, за което получават и по равно продукти, докато допълнително всеки може да се занимава с труд, който възприема

като приятен, и за него получава съответно допълнително количество продукти.[1] Организацията „Съюз на справедливите" с двата нови момента, които внася в идеята за лявото – колективната собственост и нейното функциониране в едно бъдещо некапиталистическо общество, както и ролята на пролетариите при създаването на това общество, поставя началото на радикалната версия на лявото, от което ще се появят по-късно различните социалистически и социалдемократически партии.

2. Лявото между 40-те години на XIX век и Първата световна война

До революционната вълна в Европа през 1848 г. – когато една след друга са противопоставени либералната и консервативната идеология, партиите на промяната и партиите на статуквото и разграничението между леви и десни става преди всичко в тези рамки. През XIX в. тези понятия са аналози също и на противопоставянията радикалност и умереност в политическото поведение, промяна и статукво, прогресивно и реакционно, равенство и неравенство. Постепенно придържането към либералния пазар ще започне да се възприема не като ляво, а като дясно, докато лявото ще започне да се противопоставя на пазарната стихия.

С утвърждаването на социализма и на идеи на комунизма като самостоятелни идеологически учения, особено след 1848 г., нещата ще започнат да се променят. Либерализмът ще заема центристки позиции от гледна точка на опозицията „статуквo–промяна" и десни позиции във връзка с опозицията „частна–колективна собственост". Този етап има своите предпоставки още в най-радикалните искания по време на Френската революция и в различни версии на домарксов социализъм. Неговото налагане обаче като сериозна алтернатива в публичния живот става от 40-те години на XIX век насам и заложените по това време характеристики дефинират лявото до Първата световна война.

Модерната европейска левица придобива своите основни черти в годините между поражението на Наполеон и революциите от 1848 г., когато и събитията между 1879 и 1894 г. получават интерпретацията, която ги превръща във водораздел между лявото и дясното през целия XIX и XX век.[2] В началото тя се проявява чрез идеите на Сен-Симон, Шарл Фурие, Робърт Оуен, но след 1848 г. – когато индустриалната революция с бързи темпове променя Европа и се появява нарастваща, намираща се в условия на крайна експлоатация работническа класа, водеща роля придобива марксизмът, претендиращ да изразява нейните позиции и перспективи. Във всички тях ще има елемент, липсващ в ранните значения на лявото в радикалните му версии на Френската революция – акцент върху общностите, върху това, че човек не е атом, изолиран от останалите, а може да бъде разбран чрез неговите социални характеристики.

В главата „Митът за левицата" в своя „Опиум за интелектуалците" Раймон Арон отбелязва, че „в момента, когато укрепването на Третата република (във Франция) слага край на раздорите сред буржоазната левица, излиза наяве ново разцепление...

Левицата срещу капитализма заема мястото на левицата срещу Стария режим... Марксизмът вече е дал формулата, която едновременно гарантира приемствеността и бележи разрива между вчерашната и днешната левица. Четвъртото съсловие заема мястото на третото, пролетариатът заема мястото на буржоазията."[3]

През следващия половин век ще се оформят социалистическите стратегии за два етапа на борбата. Според тях на първия етап се овладява държавната власт, а на втория с нейна помощ се преминава към социализма. Така протичат процеси на първото голямо редефиниране на лявото и разгръщане на допълнителни негови значения. Формира се своеобразен континуум с различни леви идентичности в политическото пространство от крайно ляво до центъра. Вътре в този континуум лявото може да се разграничи по различни признаци, но сред тях най-съществено значение за последвалото му развитие има разделянето на два типа лява идентичност, които най-грубо могат да бъдат описани като политическо ляво и икономическо ляво или като буржоазно ляво и социалистическо ляво.

Първият тип лява идентичност акцентира на *политическото ляво*, на промените в политическата сфера и се стреми да доведе докрай равенството в политическата област, както и да смекчи, облекчи състоянието на най-бедните, мизерстващите слоеве на населението. Това е традицията, демократизираща либерализма, който в началото се развива откъснат от демокрацията. Тя се проявява в епичната борба срещу всякакви привилегии и йерархии по рождение, за всеобщо избирателно право, за равенство в шансовете, в движението на философските радикали в Англия начело с Бентам и исканията им за радикална трансформация на политическата система, в дейността на суфражетките, в движенията за граждански права и самоопределение, което характеризира в различни версии левия либерализъм и до наши дни. В тази борба има моралистичен и хуманистичен заряд, акцент върху човеколюбието, чувство за достойнство на всяка човешка личност, защита на унижените и оскърбените, реакция срещу всеки произвол, жестокост и потисничество. Тя е типична за множеството революционни демократични движения, които се борят за национално освобождение, включително и за нашите дейци от Букурещкия кръг, борещи се за освобождение на българите от турско робство. Те се обявяват срещу всякакво политическо потисничество и политически йерархии, срещу неравенството в политическата и правната сфера. У нас този либерално-демократичен егалитаризъм е така силен, че подлага на особен морално-хуманистичен прицел и чорбаджийството.

Вторият тип лява идентичност, която се формира в този период, извежда на преден план *икономическото ляво* и получава своите импулси и обосновка от марксизма, обръщащ особено внимание на ролята на собствеността и изобщо на производствените отношения като предпоставка за развитие или задържане на развитието на производителните сили. Така от 1831 г., когато за първи път се въвежда понятието „социализъм", се утвърждава идеята за лявото като социализъм, за „социалистическото ляво", което възприема себе си като наследник на идеите на Френската революция и като отиващо по-нататък в со-

циалната промяна в сравнение с „буржоазното ляво". Равенството се разглежда преди всичко като социално-икономически проблем. Смята се, че постигнатото от либерализма равенство в политическите институции не е достатъчно, трябва да се отиде по-нататък и да се разреши въпросът с неравенството по отношение на средствата за производство и с контрола върху труда и заплащането. Първата индустриална революция ще предизвика първата голяма социална криза през 1848 г., а след това през 1871 г. разрушаването на инструментите на принуда от страна на държавата в резултат на Френско-пруската война ще доведе до Парижката комуна, която ще бъде първият исторически опит чрез революционно въстание да се създаде алтернативна на капитализма система. Тя ще създаде определен модел, на който ще се позовават неведнъж след това – от самуоправлението на комуната и императивния мандат на депутатите през експроприиране на собствеността на църквите и безплатното обучение в учебните заведения. Това ще бъде във време на зрялост на Първата индустриална революция и ускорено увеличаване на едрата индустрия, ангажираща нарастващо количество индустриални работници.

Това от своя страна въвежда в политическата теория и практика устойчивата представа, че левите могат сравнително много точно да бъдат идентифицирани чрез социалните групи, които подкрепят, и онези, на които се противопоставят. Маркс ще напише, че „това беше първата революция, в която работническата класа бе открито призната за единствената класа, която е още способна за обществена инициатива".[4] Левите са защитници на хората без собственост, на бедните, докато десните изразяват позициите на собствениците на средствата за производство, позициите на богатите. Идеята за класовото представителство става централна за този тип лява идентичност и политическата левица обвързва себе си с намиращия се във възход през този период промишлен пролетариат и с вярата в неговата прогресивна и революционна същност. Изглежда, че той ще е социалната група на бъдещето, тъй като тенденцията през изминалите десетилетия е не само ускореното нарастване на количеството му, но и нарастващата възможност за самоорганизация в големите предприятия, в които той се труди.

Тези два типа леви идентичности до Първата световна война споделят *общи нагласи, които ги правят част от лявото пространство,* обуславят на различни етапи взаимодействието им срещу съществуващите режими, както и разнообразните синтези между тях като идеологическо и политическо мислене. В тези общи нагласи, формиращи родовите характеристики на лявото политическо пространство, се включват всички особености, които се утвърждават още на първия етап от неговото развитие след Френската революция, но които намират различна конкретизация при буржоазното (либералното) и социалистическото, политическо и икономическо ляво.

Първо. Предпоставката за ролята на рационалността, разума, просвещението в личния и в обществения живот, борбата за освобождаване на действителността от всякакви предразсъдъци и идеологии.

Либерално левите обръщат внимание преди всичко на ролята на науката за прогресивна промяна на обществото, както и на това, че всеки човек в еднаква степен притежава рационална способност да участва в политическия живот и да бъде господар на своята съдба. Разумът, рационалността са характеристики на отделните индивиди и осигуряването на равенство на техните шансове ще им даде възможност да изградят едно разумно и рационално общество. *Рационалността е на първо място индивидуален феномен.*

За социалистическото ляво рационалността и разумът са на първо място характеристика на системата от обществени отношения, която по различен начин се проявява у всеки отделен индивид. *Рационалността е колективен феномен.* Марксизмът като лява идеология отива по-нататък, като свързва социалната рационалност с особеностите на социално-икономическите отношения и стоковата размяна. Капитализмът и стоковата размяна раждат стоков фетишизъм, социална ирационалност, идеологиите като „фалшиво съзнание". Само промяната на отношенията на собственост може да ни избави от тази ирационалност, да направи социалните отношения „прозрачни".

Второ. Предпоставката за левите като сили, които работят за промяната, за обществения прогрес.

Либерално левите обръщат внимание на промяната преди всичко в политическата и правната сфера и на ролята на науката в тази промяна.

С марксизма в социалистическото ляво прогресът става историческа тенденция и необходимост. Така моралното неприемане на действителността като несправедлива се оказва осъдено и от историята. Убеждението, че историята крачи в „ляв марш", че „колелото на историята неизбежно се върти към окончателната победа", че „времето е наше", привлича в лагера на левите милиони хора през последните два века и е изключително важен (мотивиращ индивидуалното поведение) фактор при техния успех.

Трето. Левите са силите, които подкрепят справедливостта и равенството.

Либералното ляво се опира на класическата за новото време идея, че „всички хора се раждат равни", и на необходимостта да се създадат условия за равенство в шансовете на всички хора, като това се съчетава със симпатии към бедните и потиснатите и с търсене на пътища за тяхното подпомагане. Това ще стане предпоставка за появата на първите социални закони през втората половина на XIX век, за появата на профсъюзите, за развитието на индустриалната демокрация, над които през XX век ще се надгради социалната демокрация. При това профсъюзите ще се появят и разгърнат през втората половина на XIX век в трите най-развити държави – Великобритания, Германия и САЩ.

Социалистическото ляво вижда корените на всяко неравенство в отношенията на собственост, в класовото неравенство и си поставя за цел именно тяхното преодоляване.

Четвърто. Лявото е антиетатистко, то търси да ограничи ролята на държавата, защото това е буржоазна държава.

Това е типична характеристика на лявото до Първата световна война. Либералите се стремят да ограничат ролята на държавата в рамките на идеологията (*laissez faire, laissez passer)*. Но негативни са нагласите към държавата и на антибуржоазните леви, независимо от различията и големия спор, който се води по тази тема между марксисти и анархисти в рамките на Първия интернационал. Крайната позиция се заема от анархистите на Прудон и Бакунин, които са склонни да търсят път към социализма чрез тотално разрушаване на държавния организъм, който се разглежда като неоспоримо зло. За Маркс държавата също не е нищо друго освен инструмент за класово господство и в идеала за безкласовото бъдеще тя няма място. Но тя има своята позитивна историческа роля, докато буржоазията и свързаните с нея обществени отношения играят също положителна роля. И преди да се разруши, трябва да бъде овладяна и използвана.

В различните периоди до Първата световна война двете основни направления на лявото си взаимодействат, конвергират, дивергират по своеобразен начин в отделните страни. Така например до 1914 г. социалдемокрацията в Германия „с удоволствие афишира безразличието си към чисто политическите ценности на демокрацията и не крие своето презрително неодобрение спрямо позицията на френските социалисти, твърди защитници на всеобщото избирателно право”[5]. Във Франция едва след 1936 г. започва да се приема социално законодателство.

Първият етап на възхода на лявото в средата на XIX век е непосредствено след въстанието в Полша през 1863 г., когато в Лондон на 28 септември 1864 г. се събират 1864 делегати от различни страни, за да основат Първия интернационал. Негово седалище става Лондон, а комисия от 21 човека трябва да изработи проект за програма и устав. Водеща роля в този процес играе Карл Маркс, макар че организацията, която се създава, е твърде разнородна и в нея има различни тенденции. Това е времето, когато Първата индустриална революция във Великобритания е във върховия си период и работническата класа вече е мнозинство в обществото, но в Европа като цяло все още по-голямата част от населението е селско. Във Великобритания са се появили вече синдикатите, които обаче са под влияние на либералното мислене и търсят път към класово сътрудничество. Във Франция е силен прудонизмът, противопоставящ се на участието на работниците в политическата борба и пропагандиращ т.нар. мютюализъм. Маркс вижда бъдещето на света през ставащото в най-развитата страна по това време, във Великобритания. Затова и Първият интернационал формулира като своя задача обединението на работниците, използването на работническото движение в Европа и Америка. Първият интернационал не е марксистки, макар Маркс и Енгелс да играят важна роля в него. Освен техните привърженици, в него влизат британци, които са под влияние на Робърт Оуен и са реформистки настроени профсъюзни дейци. От Франция са включени анархисти – привърженици на Пиер Прудон и последователи на Луи Югюст Бланки, виждащи промяната на обществото чрез заговори и терор срещу управляващите. От Италия има последователи на националистически ориентирани мацини, от Русия ще доминират анархистите. През юли 1870 г. ще избухне Френско-пруската война и Интернационалът ще заеме ан-

тивоенни позиции, порицаващи войната. През 1871 г. войната ще доведе до първия опит за работническа революция – Парижката комуна. Тя няма обаче нито ясно дефинирана програма, нито силни лидери и е смазана с много кръв. Поражението ще бъде удар и по Интернационала, който и без това се тресе от вътрешни противоречия. Разцеплението в него идва още през 1872 г. поради различното отношение към държавата при отговора дали тя има място в модела на бъдещо социалистическо общество. Сблъскват се марксисти и анархисти, Маркс с Бакунин и това води до разпад на Първия интернационал, а Маркс намира компромисен вариант на отношение към държавата, когато в „Критика на Готската програма" формулира идеята за двата етапа на прехода към новото общество, в които държавата ще има различна роля. Първият интернационал ще прекрати своето съществуване официално през 1876 г., но това ще бъде много важно различие при всички следващи етапи на развитието на лявото в социалистическите и комунистическите му версии, тъй като непрекъснато на опитите за изграждане на социализма чрез държавата противоположната страна ще реагира с искания за самодейност, самоорганизация на масите отдолу, за пряка демокрация с обвинения, че държавата с нейната йерархическа структура не може да бъде израз на самодейността на масите, на която се гледа като на нещо много важно в бъдещото общество. Ще се противопоставят пряката демокрация на представителната демокрация, либертарианската свобода от държавата на ролята на държавата като инструмент за изграждане на новото общество. Този въпрос ще стои и в началото на Октомврийската революция, която се базира, от една страна, на възникналите отдолу съвети като форма на самоорганизация и пряка демокрация, а, от друга страна, се осъществява от партия, функционираща на основата на демократическия централизъм и изградена йерархически пирамидално.

След това през 1889 г. идва Вторият интернационал, който успява да привлече в своите редици милиони работници и да се опре на бързо разрастващите се профсъюзи и социалистически партии в Германия, Франция, Великобритния, Белгия и на редица други места. Формално той се изгражда на основата на революционния марксизъм, разпаднал се с Първата световна война, но става второто голямо разделение в лявото пространство, свързано с отношението към либералната представителна многопартийна демокрация и с противопоставянето на формална и реална демокрация, разделящо социалдемократи и комунисти.

Всъщност идва времето за радикални трансформации и нови синтези, свързани с лявото, обусловени от нов етап на развитие на капитализма, основаващ се на втората индустриална революция и свързаното с нея масово производство и потребление. Тя ще дойде след дългата депресия през 1873–1896 г., от която в развитите западни държави ще се излезе с нова технологична революция, увеличаваща производителността на труда и носеща със себе си предпоставки за подобряване на социалното положение на повече хора, тъй като се нуждае от масов потребител на нарастващото количество стоки, които се създават чрез нея.

Това ще доведе до ново ускорено развитие на капитализма преди Първата световна война, даващо възможност за отстъпки на буржоазията и създаване на

предпоставки за поява на социалдемокрацията и в Германия, и във Великобритания, и на други места. Когато в 1900 г. нюйоркското издание „*The Nation*" се опитва да обобщи политическите тенденции на идващия век, то отбелязва: *„Либерализмът е упадаща, почти мъртва сила. Само остатъци, по-голямата част от тях стари хора, все още поддържат либералната доктрина и когато те си отидат, тя ще остане без поддръжници."*[6]

Социалдемокрацията е във възход в развитите западни страни и постепенно се превръща в част от системата. Така ще се дойде до 1914 г., когато лидери на Интернационала ще гласуват военни кредити за войната и ще подкрепят капиталистите в своите държави в започване на войната. Това ще доведе до ново разцепление и до отделянето през 1919 г. на Третия (комунистически) интернационал.

Социалдемокрацията става възможна благодарение на това, че капитализмът успява да създаде през втората половина на XIX век либералната демокрация като инструмент за овладяване на противоречията, за които говори Маркс преди това. В безкризисни периоди на развитието на капитализма с помощта на либералната демокрация се създава социалната държава и се осъществява преразпределението на ресурси към по-бедните части на обществото, с което се стимулира потреблението и се дава възможност за печалба и на капиталистите в рамките на националните държави. В условията на криза и нарастване на противоречията либералната демокрация дава възможност да бъдат избрани популистки, авторитарни, националистически лидери, налагащи „силна власт", която овладява противоречията.

3. Лявото между Първата световна война и 60-те години на XX век

Нов и относително стабилен континуум на лявото се формира в периода между Първата световна война и Октомврийската революция и продължава до 60-те години на нашия век. След създаването си през 1889 г. Вторият интернационал обявява, че е против войните и че те са неизбежен продукт на капитализма и фактор, който ще доведе до изчезването му. Включването обаче на част от социалдемократическите партии, които са в парламентите на своите страни през Първата световна война, и отказът от интернационализма ще доведе до разпадането на предходното ляво на две различни направления. Френските социалисти откриват своя най-голям враг в „пангерманизма", а германските социалдемократи възприемат царска Русия като най-големия си враг. В продължение на няколко години от двете страни на фронта се сражават едни срещу други милиони работници, които би трябвало по знаменития призив на Комунистическия манифест седем десетилетия преди това да следват стратегията „Пролетарии от всички страни, обединявайте се!". Те се оказват разединени във война, в която се ангажират и водещи социалдемократически партии, което не може да не доведе до тежки сътресения.

Антивоенно ориентирани представители на различни социалдемократически партии се срещат през септември 1915 г. в Цимервалд и през април 1916 г. в Киентал,

опитвайки се да разрешат противоречията в рамките на Втория интернационал и на своите партии. Ленин настоява за скъсване със „социалпатриотите" и социалдемократическите партии в Интернационала, но това не става. Класовите интереси се оказват подчинени на националните, независимо от острите изказвания на Ленин срещу национализма и дребнобуржоазното мислене, което води до опортюнизъм в полза на оформила се в развитите западни държави „работническа аристокрация".

Част от социалдемократите застават всъщност в услуга на капиталистическата държава. Германски социалдемократи като Шайдеман и Парвус са пратени на мисии в неутралните държави, за да повлияят на „братските партии" и да оправдаят политиката на своето правителство. Германските социалдемократи ще влязат дори в правителството през октомври 1918 г. Същото ще направят във Франция и френските социалисти. Противопоставянето на работническата класа на Европа в два противоположни лагера, които воюват на живот и смърт не в името на класовите, а на националистически интереси, е свързано с тенденцията на интеграцията в рамките на капиталистическото общество на водещи партии в Западна Европа, разделяйки окончателно левите във Втория интернационал на реформатори и революционери. Съсъществуването им става все по-невъзможно, тъй като „умерените" и „реформаторите" се отказват по същество от идеята за класова борба и търсят решения на проблемите в рамките на националните си държави. Най-напред разединение ще възникне вътре в парламентарната група на Германската социалдемократическа партия, когато през декември 1915 г. двадесет души от нея гласуват срещу кредити за войната, за което върху тях е оказан натиск от дясното мнозинство на тяхната партия. През януари 1917 г. те ще свикат отделна конференция, поради което ще бъдат изключени от партията. През април 1917 г. в Гота те ще създадат Независима социалдемократическа партия, а по-късно Германска комунистическа партия.[7] През 1918 г., когато одеснялата Германска социалдемократическа партия става основна сила в правителство начело със социалдемократа Фридрих Еберт, този конфликт ще се изостри. Ще се противопоставят привържениците на революционния социализъм и предходни „умерени", които стават представители на своеобразен контрареволюционен социализъм, смазващ насила опита за революционни действия на революционно настроените и съучастващи в крайна сметка в убийството на революционно настроените Роза Люксембург и Карл Либкнехт.

В резултат на всичко това ориентираните към „революционно преодоляване на капитализма" и класова борба ще създадат в Москва през март 1919 г., в края на Първата световна война, оставяща Европа в руини, Трети интернационал на партии, които ще почнат след това да наричат себе си комунистически. Това е времето след Октомврийската революция и идеята за революционна промяна на света става популярна. Тя би могла да започне от Русия като „слабо звено" в световния капитализъм, но да бъде продължена в развитите западни държави. Възникнала е Лениновата интерпретация на империализма като висш и последен стадий на капитализма и обединените в новия интернационал не виждат перспективи за новото общество в рамките на все повече затъващия във войни капитализъм, а отвъд него.

Появяват се съвсем нови реалности, които дават основания след Първата световна война да се заговори изобщо за смъртта на лявото и нецелесъобразността от използването на ляво-десните разграничения. Знаменателен израз на това възприятие е една известна статия на Семьон Франк, писана след революцията и озаглавена „Отвъд дясното и лявото". Тогава за първи път се заговорва, че левите одесняват. *„Руската революция от 1917 г.* – пише Франк – *беше тласък към решително преминаване „надясно". Но с натрупването на впечатления започна и нов процес: самите понятия „ляво" и „дясно" почнаха да стават все по-случайни, поаморфни, загубваха някогашния си еднозначен смисъл, ставаха призрачни и неактуални... В наши дни историческата ситуация толкова се е променила, че единството на тия понятия до голяма степен е разклатено и затова по същество те са остарели, не са годни за ориентировка в съдържанието на най-острите и съществени проблеми и продължават да господстват само поради историческа инерция на мисълта, или по-просто казано – по недоразумение."*[8]

Разделението между ляво и дясно започва да се съизмерва с проблемите и ситуацията след революцията в Русия и засилващите се песимистични съмнения в перспективите на либералния капитализъм. Най-дълбоката трансформация във всички най-важни версии на лявото и в негови синтези с други идеологии се състои в *етатизацията на лявото*. Преходът от класически към монополистичен и „организиран" капитализъм радикално променя предходната ситуация и превръща държавата в основен елемент на всички ползващи се с влияние идеологии, включително и на основните леви проекти или ляво-десни синтези. Във формиращия се континуум на лявото най-отляво е комунизмът (ленинизмът), след това различни версии на западен марксизъм и социалдемокрация, за да се стигне до леви и социални либерали в центъра на политическото пространство.

Първият тип лява идентичност от предходния период запазва акцента си върху политическото ляво, разбрано като повече демокрация, като отчитане на самостоятелната и значима роля на демокрацията в политическата сфера. Той обаче се съчетава със социалния момент, с утвърждаването на ролята на държавата за разрешаването на социалните проблеми и с развитието на „социалната държава", или „държавата на благоденствието". За тази цел предходните идеологии се трансформират чрез нови ляво-десни синтези по посока както на буржоазното, така и на социалистическото ляво. Всички те по същество се превръщат в системни типове ляво, които имат важната функция да реагират на определени противоречия и да търсят решения в рамките на системата, с което допринасят за нейното развитие. Системното ляво спомага за запазването на капитализма чрез намиране на решения за смекчаване на едни или други противоречия с помощта на държавата.

3.1. Левият либерализъм е редефиниран като социален либерализъм

Поначало левият либерализъм е означавал винаги един доста широк спектър от нагласи, проявяващи се особено силно сред просветената част на обществото – интелигенцията. Специфично негово проявление през XIX век е английското

фабианство, опитващо се да съчетае либерализма с идеите на социализма. Левите либерали съединяват базисни либерални убеждения, особено убедеността в естествените права и свободи, в правовата държава, в толерантността, с идеите за социална справедливост и необходимостта от известни преразпределителни процеси в обществото.[9] В края на века в Англия Томас Грийн се опитва да спаси стария либерализъм, като го съчетава с хегелианството, провъзгласявайки, че държавата не ограничава, а увеличава свободата. В 1911 г. Ленърд Хобхауз ще напише своя знаменит труд „Либерализмът". Той ще стане библия на едно учение, което в началото ще бъде наричано либерален социализъм, а след това ще бъде по-известно като социален либерализъм. Там авторът ще редефинира радикално предходния либерализъм, заявявайки, че човекът е социално същество, че свободата е неотделима от равенството, че държавата е средство за достигане на общото благо и инструмент за социална реализация на човека. Работа на държавата е да се грижи икономическите условия да са такива, че всеки здрав човек да може чрез своя труд да се изхранва, да си осигурява жилище, да облича себе си и семейството си. *„Обществото му дължи средства за поддържане на един цивилизован начин на живот* – ще каже той – *и този дълг не може да бъде адекватно изпълнен, ако той е оставен да си осигури такова заплащане чрез договаряне на пазара... Възможностите за труд и възнаграждение за труда са определяни от сложната съвкупност от социални сили, които никой индивид, със сигурност никой отделен трудещ се, не може да формира. Те могат да бъдат контролирани, ако това е възможно изобщо, чрез организираните действия на обществото и следователно при едно справедливо разпределение на отговорностите работа на обществото е да се занимава с тях.*

Но ще кажат, че това не е либерализъм, а социализъм. Стремежът да се осигурят икономически права на индивида ни доведе до размишления за социалистическа организация на промишлеността. Но дума като „социализъм" има много значения и е възможно да има либерален социализъм, както и социализъм, който не е либерален."[10]

Елементи на засилваща се социалност можем да открием в практическата политика на правителствата на либерализма още в 80-те години на XIX век у Бисмарк, в 90-те години в Нова Зеландия, малко преди Първата световна война в Англия, но в истинския смисъл на думата неговото време идва в САЩ през 30-те години, а в Западна Европа – след Втората световна война. Напорът на новите реалности през този период прави либералната демокрация все по-неадекватна, неработеща, изчерпала себе си и като че ли обречена на изчезване поради непреодолим сблъсък с тенденции, на които тя не може да даде отговор.

В 1932 г. най-видните американски интелектуалци, сред които са Сидни Хук и Ърнест Колдуел, подписват манифест, в който казват, че *„капитализмът е разрушител на културата, а комунизмът се стреми да спаси цивилизацията и нейното културно наследство от бездната, в която я тласна световната криза"*.[11] А в 1933 г. Райнхолд Нибур, владетелят на мислите на поколения американски интелектуалци, публикува статия, озаглавена „След капитализма – какво?", в която изра-

зява убеждението си, че капитализмът умира и е „длъжен да умре". Капитализмът обаче оцелява, като редефинира изходните принципи на либералната демокрация, съчетавайки ги с леви и социални елементи в нов идеен синтез, идентификация и практика – тези на *социалния либерализъм.* Т. Грин, Л. Хобхауз, Д. Кейнс, Д. Дюи, Ф. Д. Рузвелт, У. Бевъридж и много други от едно ново поколение либерали отчитат факта, че либералните принципи следва да се социализират и преформулират съобразно с новите реалности на акционерния и корпоративния капитализъм с нарастваща мениджърска класа, при което упованието само на „невидимата ръка" на пазара води до катастрофални кризи. Така либерализмът олевява и включва съдържание, което в началото за много хора изглежда истински социализъм – държавно регулиране на собствеността, социално партньорство, преразпределение на доходите чрез данъчната система, кейнсианската икономическа теория, опитва се да съчетае индивидуализма с идеята за обществена солидарност. Този нов идеен синтез променя традиционни либерални идентификации и се свързва с „държавата на благоденствието" („социалната държава") през XX век. Тази държава се опира на кейнсианството и преразпределя активно ресурси с помощта на данъчната система, с което стимулира потреблението и създава средна класа. Показателен за мащабите на този процес е дори мащабът на преразпределение в САЩ. Там от 1948 г. до 1963 г. най-високата данъчна ставка е 91%, а през 1952–1953 г. стига дори до 92%. През 1964 г. намалява на 77 %, а от 1964 г. до 70-те години е 70%.[12]

През 70-те години Джон Роулз написа своето фундаментално съчинение „Теория на справедливостта"[13], в което се опита да изгради стройна философска теория, обосноваваща левия (егалитарния) либерализъм. Той тръгна от една самоочевидна според него истина за еднаквата ценност на всеки индивид. Изгради обща политическа доктрина, като се стремеше да докаже съвместимостта на двете системи от ценности – свързаната с либералното учение за правата и свободите и социалистическите идеи за социална справедливост и преразпределение на благата.

3.2. *Ляв консерватизъм*

Два са основните източници на социалния консерватизъм през XX век. *Първият* източник е английският патерналистичен консерватизъм с неговите принципи органицизъм, йерархия, задължения. Той може да бъде разглеждан като рожба на традиционния консерватизъм. Корените му могат да бъдат открити в работите на Б. Дизраели (1804–1881 г.), който предупреждава за опасността Великобритания да се раздели на „две нации" – бедни и богати, акцентирайки на страха от революция в средата на XIX век след революцията в Европа от 1848 г. и на чартисткото движение в Англия. Той призовава към личния интерес на привилегированите да започнат „реформи отгоре", които са за предпочитане пред „революция отдолу". Този призив се свързва с акцент не върху правата на човека, а върху дълга и социалните задължения, опиращи се на неофеодални идеи като благороднически дълг, който е цената за привилегиите. По-силните и богатите носят отговорността да се грижат за намиращите се в по-неблагополучно положение и за социалното единство и цялост.

Така идеите за една нация, за органичен баланс на социалните групи и за цялостна и стабилна йерархия заемат ключово място в позицията на английските тори, като се противопоставят на тезите на социалистите за социално равенство.

Традицията на „една нация" се въплъщава не само в готовността за социални реформи, но и в прагматична икономическа политика. Това ясно се вижда в концепцията за „средния път", възприет в 50-те години на XX век от британските консерватори Харолд Макмилън (1894–1986 г.), Р. А. Бътлър (1902–1982 г.) и Фейд Маклийд (1913–1970 г.). Те противопоставят тази концепция както на капитализма на свободното предприемачество, така и на централното планиране на държавния социализъм. Според тях либералните акценти върху социалния атомизъм, индивидуализма и свободата на всички правят социалната цялост, социалното единство невъзможни и имат бедствени следствия за слабите и уязвимите в обществото. Но те не са съгласни и със социализма в Източна Европа, когото обвиняват, че е разрушител на всички форми на инициатива и независимост. Изходът според тях е в баланс между пазарна конкуренция и държавна регулация, между държава и индивид, което да създаде предпоставки за „частна инициатива без егоизъм".

Сходни идеи се развиват след 1945 г. от консерваторите и в другите европейски страни, които възприемат принципите на християндемокрацията. Най-ярки изразители на този тип мислене, утвърждаващо идеята за „социален пазар", стават германските християндемократи. Те приемат пазара, частната инициатива, конкуренцията, но смятат, че те трябва да се социализират, т.е. полученото чрез тях благополучие трябва да се използва за благото на обществото.

Вторият източник на социалния (реформисткия) консерватизъм е свързан с католическата църква и християндемокрацията. През първата половина на XIX век във Франция се появява работническо движение под название „социален консерватизъм". В 1891 г. е публикувана енцикликата „Рерум новарум" (За новите неща) на папа Лъв XIII. С нея католическата църква слага началото на преориентация, която да ѝ даде възможност да реагира на разрастващото се работническо движение, на възхода на социалистическото влияние, на социалния либерализъм. Така се слага начало на модернизация на църквата към съвременните политически, социални, идеологически реалности. В енцикликата капитализмът се приема, но се критикуват крайностите му. Изказва се идеята за хармонично сътрудничество между държава и църква. На мястото на марксистката идея за класовата борба се утвърждава тезата за класов компромис на основата на традициите на корпоративизма, идващи още от Средновековието. Предполага се ограничена намеса в дейността на държавата. В 1901 г. ще се появи енцикликата „Гравес де комуна", разглеждана като конституция на християндемокрацията. Постепенно се появяват християндемократически партии: в 1896–1897 г. във Франция се появява Християндемократическа партия, в 1852 г. в Прусия – Партия на центъра, в 1919 г. в Италия – Италианска народна партия. Всички те обаче са недостатъчно устойчиви и след Първата световна война са изтикани встрани от фашистки и националистически партии. След Втората световна война в различни европейски страни християндемокрация-

та става основен представител на консерватизма. Най-общо в нейните програми влизат моменти като: антифашизъм и демократизъм, социална ориентация (която предполага освен намесата на държавата акцент върху филантропията и семейната солидарност); изтъкване, че обществото има своя органична структура и йерархия; стремеж за влияние сред работниците и особено сред селяните, които запазват своята религиозност; опиране на традицията и съхранение на моралните ценности; утвърждаване на естественото неравенство на хората и на това, че равенството превръща народа в маса; наблягане на необходимостта от порядък и силна държава, сдържаща егоизма на различните социални групи; изискване за съчетаване на свободите с отговорността, със задълженията; скептицизъм за възможностите за съвършено общество и човек; изтъкване, че интересите на държавата, нацията, общността са по-важни от интересите на индивида; изтъкване на необходимостта от единство и противопоставяне на крайностите на плурализма, които се обвиняват за водещи до конфликти; отчитане, че статусът на индивида зависи не само от неговите лични постижения, но и от други важни фактори; изискване начело на обществото да стои елит, който се характеризира с пестеливост, скромност, прост начин на живот; еманципацията е вредна и води до нещастия.

Функционирането на обществото в католическото социално учение се основава на няколко основни принципа:

– *Общото благо* като резултат на усърдните усилия на всички и на всеки.
– *Субсидиарност*, което означава, че всяка социална общност, като се започне с най-малката, трябва да изпълнява съответните си задачи. Самостоятелността и отговорността на малките групи „долу" не трябва да се потиска от големите „горе". Социалните проблеми трябва да се решават в началото на равнище семейство. И само когато едно семейство няма възможности, може да се намесва държавата.
– *Солидарност*, означаваща, че общността се застъпва за индивида, когато той няма сили да запази своето човешко достойнство. И всеки трябва да участва в такава помощ.

През 50-те години на XX век в Германия се разгръщат идеите за социална пазарна икономика, които се възприемат от християндемократични политици като Лудвик Еркхарт. Социалната пазарна икономика се основава на пазарни принципи и в значителна степен е свободна от правителствена намеса, действа в общество, в което единството се утвърждава чрез разгръщане на социална система и ефективни публични услуги. Така пазарът не е цел сам по себе си, а средство за създаване на богатство и достигане на по-широки социални цели. Акцентите върху партньорството, сътрудничеството и субсидиарността отличават социалния от свободния пазар.

3.3. *Социалистическото ляво се раздвоява на социалдемократическо и комунистическо*

По този начин става разделение всъщност на западна и на източна левица. То тръгва от различните схващания преди всичко за ролята на демокрацията и собстве-

ността в реализацията на социалистическия проект. През 1898 г. Едуард Бернщайн ще напише „Предпоставките на социализма и задачите на социалдемокрацията", където ще се опита да ревизира радикално марксизма, който според него не обяснява новите проблеми на социалните класи и способността на капитализма да се приспособява и преодолява противоречията. Той смята, че Хегеловата диалектика не е подходяща за анализ на това, което става, призовава за отказ и от понятието за революция в полза на реформистка политика, опираща се на масовата представителна демокрация.[14]

Ако за социалдемократите пътят към левите проекти минава най-напред през демокрацията, за комунистите самата демокрация е зависима от отношенията на собственост. Социалдемократическото, западното ляво, извежда на преден план ролята на политическото ляво и еволюционната, реформаторска политика в социалната промяна; отчита самостоятелната и значима роля на демокрацията в политическата сфера и стремежа да се завоюва политическата власт чрез механизмите на демокрацията. В тази посока тръгват част от наследниците на Маркс, които се опитват да съединят Марксови идеи и неокантиански етически идеи. Преди това Маркс говори за противоречивостта на прогреса и за противоречията между икономически и морален прогрес, които носи със себе си буржоазната епоха, като за него само развитието на производителните сили е разрешение на това противоречие в бъдещото комунистическо общество. Социалдемократите извеждат на преден план реализацията на определени ценности в настоящето. Теоретическа основа на икономическата си политика от 30-те години те получават от кейнсианството. Стремят се да премахнат съществуващите преди това социални неравенства, търсят компромиси между труда и капитала и действат по сходен начин със социалните либерали, като основната разлика помежду им е във виждането на бъдещето и в някои фундаментални философски предпоставки. Ако социаллибералите се опитват да социализират либерализма, социалдемократите се стремят да либерализират социализма. Тяхното активно взаимодействие създава десни версии на социалдемокрацията, които на определен етап ги правят почти неразграничими от най-левите версии на социалния либерализъм. Така е например със социалдемокрацията в германоезичните и в скандинавските страни, която е склонна да приеме идеите за *функционален социализъм, оставящи настрани изобщо въпроса за формата на собственост* и поставящи на преден план преразпределителната роля на държавата и демократизацията на производствения процес. А това съответства и на традицията на фабианското общество. Така лявото е нещо, което е изцяло реализуемо чрез средствата на държавата и демокрацията. Напротив, социалдемокрацията в страните от Средиземноморския регион и Великобритания запазва определена роля на държавата в реализация на левия проект и на промени в икономическите отношения, в отношенията на собственост и включва в програмите си национализация на някои от водещите индустрии. Сходствата и взаимното редуване в управлението на социалдемократически и социаллиберално ориентирани партии дават основание да се заговори за „голям консенсус" и „социалдемократически компромис" в развитите държави.

След Втората световна война социалдемократите стават управляващи партии в почти всички западноевропейски страни, провеждат трайни социални реформи и извършват значимо преразпределение на икономическата власт. Те са убедени, че непрекъснатият растеж на икономиката позволява с помощта на преразпределителната политика на държавата да се постигне социална справедливост. И някои от точките в исканията, формулирани в Комунистическия манифест, в една или друга степен се реализират – например подоходният прогресивен данък или грижата на държавата за образованието и възпитанието на децата. Самите социалдемократи ще включват до средата на XX век в своето идейно наследство и марксизма и ще говорят, че в бъдеще ще стане смяна на частната собственост с обществена.

Този тип лява политика се осъществява благодарение на индустриалното масово производство и на възможността то да се регулира в рамките на отделната държава, да се реализира кейнсианска политика на предлагането и така да се осъществява компромис между интересите на работници и работодатели, тъй като повишеното потребление на работниците става фактор за развитие на производството. Ще възникне „социалната държава" („държавата на благоденствието", „уелфеъристката държава"), която има за цел социална осигуреност на индивида, създаване на възможности за равен старт чрез държавна подкрепа, образование и възпитание, регулиране на пазара на труда и контрол върху условията на труд, борба с бедността, намаляване на неравенството.

Втората посока, в която е редефинирано социалистическото ляво, е ленинизмът, където за дефинирането на който и да е ляв проект е отредено централно място на ролята на икономическия фактор и на отношенията на собственост.

Това е левият проект, който става особено значим за страните от втория ешелон на икономическо развитие без достатъчно демократически традиции, в които се получава наслагване на множество противоречия, водещи по-лесно до дестабилизация на обществото. В този проект отношенията на собственост се схващат като почти еднозначно дефиниращи всички останали отношения. Това е и основният аргумент на Ленин при споровете му с представителите на изтъкващите ролята на парламентаризма и политическата демокрация западни социалдемократи. В „Пролетарската революция и ренегатът Кауцки" Ленин ще настоява, че особеностите на политическия живот в максимална степен зависят от отношенията на собственост, че няма демокрация изобщо, а буржоазна и социалистическа, зависещи от различните форми на собственост. Буржоазната държава може да бъде само оръдие на буржоазната класа за експлоатация на работниците и не може да се използва за осъществяване на какъвто и да е социалистически проект без промяна на отношенията на собственост. Не е възможна демокрация без промяна на отношенията на собственост и всеки ляв проект, който пренебрегва това, автоматично се превръща в ренегатство. „Пролетарската демокрация – ще каже Ленин – е милион пъти по-демократична от всяка буржоазна демокрация; съветската власт е милион пъти по-демократична от най-демократичната буржоазна република.

Това може да не забележи само онзи, който или е съзнателен слуга на буржоазията, или е човек политически съвсем мъртъв, който от прашните буржоазни книги не вижда живия живот, онзи, който изцяло живее с буржоазнодемократични предразсъдъци и по този начин се превръща обективно в лакей на буржоазията."[15]

Този ляв проект се въплътява в „реалния („държавния", „административния", „бюрократичния") социализъм" в бившия „социалистически лагер". „Левицата се създава, бидейки в опозиция, въз основа на определени идеи тя разобличава един обществен строй... Но след като левицата победи и на свой ред стане отговорна за съществуващото общество, десницата, преминала в опозиция или контрареволюция, започва без особени затруднения да доказва, че левицата представлява не свободата срещу властта или народа срещу привилегированите, а една власт срещу друга, една привилегирована класа срещу друга."[16]

Този ляв модел осигури мобилизация на ресурси за бърза модернизация, индустриализация, урбанизация, повишаване на равнището на образование, подобряване на жизненото равнище, екстензивно развитие на страните от бившия социалистически лагер. Недостатъчната му демократичност и липсата на стимули за иновации и качествен растеж, бюрократичната скованост и бързо развиващата се неефективност в условията на усложняваща се и високотехнологична икономика започнаха все по-силно да се чувстват от 60-те години насам, когато след нефтената криза в развитите страни започна да се извършва преход към нов тип технологии и все по-открити икономики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вж. В. Вейтлинг. Гарантии гармонии и свободы. Человечество, как оно эсть и каким оно должно было бы быть. М.-Л., Изд. Академии наук СССР, 1962.
2. Вж. Т. Джъд. Да игнорираме ли левицата? – В: Транзит. С., 1996, с. 38–39.
3. *Арон, Р.* Опиум за интелектуалците. – В: Панорама, 1995, год. XV, с. 63.
4. *Маркс, К.* Гражданската война във Франция. – В: Маркс, Енгелс. Съчинения. Т. 17. С., 1965, с. 346.
5. *Арон, Р.* Опиум за интелектуалците. – В: Панорама, 1995, год. XV, с. 63.
6. Цит. по Grimes, A. P. Introduction. In: Hobhouse, L.T. Liberalism. New York: Oxford University Press, 1964, p. 5.
7. Вж. M. Liebman. 1914: The Great Schism. In: The Socialist Regiester, 1964, vol. 1.
8. *Франк, С.* Отвъд „дясното" и „лявото". Изток–Запад, 1991, № 4, с. 2, 5.
9. Вж. Left-liberal. In: Scruton, R. A Dictionary of Political Thought. Macmillan Press, L., 1986, p. 261.
10. *Hobhouse, L.* Liberalism. New York: Oxford University Press, 1964, pp. 86–87.
11. Цит. по Яковлев, Н. Франклин Рузвелт – човекът и политикът. С., 1982, с. 160.
12. Вж. Colin Jenkins and Cherise Charleswell. Debt, Underemployment and Capitalism: The Rise of Twenty-First-Century Serfdom. In: New Politics, Winter 2016, vol. XV, No. 4.
13. *Rawls, J.* A Theory of Justice. Cambridge, Mass.: Harvard University, 1971.
14. *Бернщайн, Едуард.* Предпоставките на социализма и задачите на социалдемокрацията. С., Христо Ботев,1993.
15. *Ленин, В. И.* Събр. съч. Т. 37. С., 1982, с. 246.
16. *Арон, Р.* Опиум за интелектуалците. – В: Панорама, 1995, год. XV, с. 67.

Валентин Старчев

МАРКС ДНЕС

Славой Жижек

***Славой Жижек** – професор по философия и теоретична психоанализа във Философския факултет на Университета в Любляна. Гостуващ професор е в много европейски и американски университети. Международен директор на Института „Бъркбек" в Лондонския университет. Участвал е в повече от 350 международни симпозиума по философия и психоанализа в 20 страни. Сценарист е на редица документални филми. Пише и публикува на английски, словенски, испански и хърватски език.*

Има един стар сладък съветски виц за радио „Ереван". Слушателят попитал: „Истина ли е, че Рабинович е спечелил нова кола от лотарията?", а радиото отговорило: „По принцип да, вярно е, само че не беше нова кола, а стар велосипед и той не го спечели, а му беше откраднат." Не е ли валидно същото и за съдбата на Марксовото учение днес, 200 години след рождението на неговия автор?

Нека попитаме радио „Ереван": „Актуален ли е и днес Маркс?". Можем да предположим отговора: по принцип да, той описва прекрасно лудешкия танц на капиталистическата динамика, който достигна апогея си именно днес, повече от век и половина по-късно, но... Джералд А. Коен изброява четирите компонента на класическото Марксово разбиране за работническата класа: 1. тя съставлява по-голямата част от обществото; 2. тя произвежда богатството на обществото; 3. тя се състои от експлоатираните членове на обществото; 4. нейните членове са нуждаещите се хора в обществото. Когато тези четири компонента се комбинират, те създават два следващи: 5. работническата класа няма какво да губи от една революция; 6. работническата класа може и ще участва в една революционна трансформация на обществото. (1) Нито един от първите четири компонента не е валиден за днешната работническа класа. Ето защо компонентите 5 и 6 няма откъде да произтекат. (Дори ако някои от компонентите продължават да важат за част от днешното общество, те вече не са олицетворени само от един агент: нуждаещите се хора в обществото вече не са работниците.)

Историческата безизходица на марксизма произтича не само от факта, че той залагаше на очакваната финална криза на капитализма и така и не успя да разбере как капитализмът излиза от всяка криза по-силен. Съществува далеч по-трагична грешка, която е в самия класически корпус от текстове на марксизма и която е описана с прецизни термини от Волфганг Щреек: Марксизмът беше прав за „финалната криза" на капитализма; ние очевидно влизаме в нея днес, но тази криза е само продължителен процес на упадък и дезинтеграция, без хегелиански *Aufhebung* пред погледа, без исторически агент, който да придаде на този упадък позитивен обрат и да го трансформира в преход към някакво по-високо ниво на социална организация.

„Това е марксистки – или по-добре: модернистки – предразсъдък, че капитализмът като историческа епоха ще приключи само когато едно ново, по-добро общество настъпи и революционният субект е готов до го създаде с цел развитието на човечеството. Това предполага степен на политически контрол върху нашата обща съдба, за който ние дори не можем да мечтаем след разрушаването на колективното представителство и всъщност представлява надеждата за такова в неолиберално-глобалистката революция." (2)

Марксовото виждане включваше едно общество, постепенно достигащо своята финална криза – ситуация, в която комплексността на социалния живот е доведена до велик антагонизъм между капиталистите и пролетарското мнозинство. Дори от един бърз поглед към комунистическите революции през XX в. е очевидно, че подобно опростяване никога не е съществувало: радикалните комунистически движения бяха винаги ограничени до авангардно малцинство и с цел да получи хегемония, то трябваше да чака търпеливо някаква криза (обикновено война), която да отвори тесен прозорец от възможност. В такива моменти един автентичен авангард може да спечели битката на деня, да мобилизира хората (дори не всъщност истинското им мнозинство) и да победи. Комунистите винаги бяха изключително „недогматични", готови да бъдат паразитни относно други проблеми: земя и мир в Русия, национално освобождение и обединение срещу корупцията в Китай... Те винаги бяха наясно, че мобилизацията скоро ще приключи, затова внимателно подготвяха силовия апарат да ги задържи на власт, когато дойде този момент. (Като контраст на Октомврийската революция, която експлицитно третира селяните като второстепенни съюзници, Китайската революция дори не се престори, че е пролетарска: тя директно посочи селяните като своя база.)

Проблемът на западния марксизъм (и дори на марксизма като такъв) беше липсата на революционен субект: защо става така, че работническата класа не изпълнява прехода от затворена в себе си към действаща сила в свой интерес и не се превръща в революционен агент? Този проблем осигури основната причина за съществуване на отнасянето към психоанализата, извикана точно да обясни несъзнаваните либидни механизми, които предотвратиха надигането на класовата осъзнатост, предписана от самото битие (социалната ситуация) на

работническата класа. По този начин истината на Марксовия социоикономически анализ беше спасена; нямаше причина да се дадат аргументи на „ревизионистките" теории за надигането на средните класи и т.н. По същата причина западният марксизъм се намираше в постоянно търсене на други социални актьори, които биха могли да играят ролята на революционен агент, като дубльор, заместващ негодната работническа класа: селяните от Третия свят, студентите и интелектуалците, изключените маргинали... Последната версия на тази идея е свързана с бежанците: само приливът на наистина голям брой бежанци може да върне към живот радикалната европейска левица. Подобно мислене е докрай скверно и цинично. Въпреки факта, че такова развитие със сигурност би довело до огромен взрив от антиимигрантска бруталност. Наистина налудничавият аспект на тази идея е проектът да се запълни дупката на липсващите пролетарии, като те се докарват от чужбина, така че ние бихме получили революцията от един сурогатен, аутсорснат, революционен агент.

Провалът на работническата класа като революционен агент лежи в самата същност на болшевишката революция. Изкуството на Ленин беше в това да улови „потенциала от гняв" на разочарованите селяни. Октомврийската революция победи с лозунга „земя и мир", адресиран до огромното селско мнозинство, сграбчвайки краткия момент на неговото радикално недоволство. Ленин мислеше в това русло още десет години по-рано, ето защо той беше ужасѐн от възможността за успех на поземлената реформа на Столипин, която беше насочена към създаването на нова силна класа от независими селяни. Той написа, че ако Столипин успее, възможността за революция ще бъде загубена за десетилетия напред. Всички успешни социалистически революции – от Куба до Югославия – следваха този модел, сграбчвайки възможността в една екстремно критична ситуация и като кооптираха националноосвободителни и ред други „капитали на гнева". Разбира се, тук един защитник на хегемонистичната логика би посочил, че това е самата „нормална" логика на революцията, че „критичната маса" се достига именно и единствено чрез серия от еквивалентности сред множествени претенции, което винаги е абсолютно непредвидимо и зависимо от специфичен, дори уникален, набор от обстоятелства. Една революция никога не избухва, когато всички антагонизми се съчленят в един голям антагонизъм, а когато по синергичен начин се комбинират техните сили.

Изводът е, че революцията повече не язди влака на Историята, следващ нейните закони, тъй като не съществува История, понеже историята е непредвидим отворен процес. Проблемът е всъщност различен: изглежда сякаш съществува Закон на Историята – една повече или по-малко ясна, доминантна линия на историческо развитие – и революцията би могла да се случи единствено в промеждутъците ѝ, „срещу течението". Революционерите трябва да чакат търпеливо (един обикновено много кратък) период, когато системата видимо функционира зле или направо колабира, да сграбчат отворилата се възможност, да грабнат властта, която в този момент сякаш се търкаля по улицата,

след което да стегнат хватката си върху нея, създавайки репресивен апарат. По този начин щом моментът на объркване приключи и мнозинството се умори и е разочаровано от новия режим, вече ще бъде късно да се избави от него, тъй като той междувременно ще се е окопал здраво.

Комунистите винаги внимателно са калкулирали подходящия момент да спрат масовата мобилизация. Нека вземем примера на Китайската културна революция, която несъмнено съдържа елементи на една декретирана утопия. В самия ѝ край, преди обсъждането ѝ да бъде блокирано от Мао Дзедун (тъй като той вече беше постигнал целта си да установи пълната си власт и да се отърве от конкуренцията на останалите висши партийни функционери), се появи т.нар. Шанхайска комуна: един милион работници, които просто вземаха насериозно официалните лозунги, борейки се за забрана на държавата и дори на самата партия и настоявайки за директна комунална организация на обществото. Това се случи именно в момента, когато Мао Дзедун заповяда на армията да се намеси и да възстанови реда. Парадоксът е, че един лидер, който отпушва неконтролируема социална промяна, докато се опитва да постигне пълна лична власт, постига като резултат едновременно както изключителна диктатура, така изключителна еманципация на масите.

Така че на въпроса за продължаващата релевантност на Марксовата критика на политическата икономия в днешната епоха на глобален капитализъм трябва да се отговори по един диалектически начин: не само че Марксовата критика на политическата икономия, както и Марксовото описание на капиталистическата динамика са напълно актуални днес, но ние трябва да направим крачка напред и да твърдим, че единствено днес, по времето на глобалния капитализъм – нека го кажем по хегелиански – действителността пристигна до самата себе си като идея. Обаче един точен диалектически обрат се намесва тук: в същия този момент на пълна актуалност ограничението трябва да се появи, моментът на триумф е моментът на загубата. След преодоляването на външните препятствия новата заплаха идва отвътре, сигнализираща за иманентна несъвместимост. Когато действителността се разгръща докрай като идея, тази идея сама по себе си трябва да се трансформира. Тук почива наистина диалектическият парадокс: Маркс не само грешеше, той често беше прав, дори по-точно казано – беше по-прав, отколкото той самият очакваше да бъде.

В такъв случай какъв е резултатът, който получаваме? Трябва ли да оставим Марксовите текстове като само един интересен документ от миналото и нищо повече? В диалектическия парадокс от безизходици и провали на комунизма през XX в., безизходици, които очевидно се коренят в ограниченията на Марксовите представи, които в същото време са доказателство за неговата актуалност. Класическото Марксово решение се провали, а проблемът остана. Комунизмът днес не е име на решението, а име на проблем, на проблема за „общите неща" във всички негови измерения, на проблема за нашите „общи културни неща" („интелектуалната собственост") и накрая, но не последно място,

на проблема за „общите неща" като универсално пространство на хуманност, от което никой не трябва да бъде изключван. Каквото и да е решението, то трябва да се справи с тези проблеми.

В съветските преводи Марксовият израз за Пол Лафарг „*Ce qu'il y a de certain, c'est que moi je ne suis pas marxiste*" беше преведен като „Ако това е марксизъм, тогава аз не съм марксист". Тази грешка в превода описва по един перфектен начин трансформацията на марксизма в университетски дискурс: в съветския марксизъм дори самият Маркс беше марксист, участвайки в същото универсално познание, което съставляваше марксизма. Фактът, че той създаде учение, което по-късно стана известно като „марксизъм", не прави изключение. Така че неговото отричане се отнася само до една специфична погрешна версия, която фалшиво се самопровъзгласи за „марксизъм". Това, което Маркс имаше предвид, беше нещо доста по-радикално: пропаст разделя самия Маркс, създателя, който имаше субстанциална връзка със своето учение, от „марксистите", които следваха неговото учение. Тази пропаст може да се опише чрез добре известната шега, казана от брата на Маркс: „Ти изглеждаш като Емануел Равели", на което Маркс отговорил: „Но аз съм Емануел Равели", на което брат му завършил с: „Затова и не е чудно, че изглеждаш като него." Човекът, който е Равели, не изглежда като Равели, той просто е Равели. По същия начин самият Маркс не е марксист (един от марксистите), той е референтна точка, освободена от задължения. Референцията към него правят другите марксисти. И единственият начин да останеш верен на Маркс днес е да не бъдеш повече „марксист", а да повториш основополагащия жест на Маркс по един нов начин.

ЛИТЕРАТУРА

[1] *Cohen, G. A.* If You're an Egalitarian, How Come You're So Rich? Cambridge (MA): Harvard University Press, 2001.

[2] *Streeck, Wolfgang.* How Will Capitalism End? London: Verso Books 2016, p. 57.

Превод от английски: Иван Динков-младши

ЦЕННОСТИТЕ И ОБЕКТИВНОСТТА НА СОЦИАЛНОНАУЧНОТО ПОЗНАНИЕ ПРИ МАРКС И ВЕБЕР

(Опит за критика на Веберовите критики към Маркс)

Николай Велев

Николай Велев *– доктор по философия, хоноруван преподавател в СУ „Св. Климент Охридски". Дисертационният му труд е на тема „Лукач и Хегел. Отчуждение и социална онтология". Научните му интереси са в областта на немската класическа философия, историята на марксистката философия, социалната онтология, диалектическата логика и естетиката. Има публикации по проблеми на сравнителния анализ между класически тези на Маркс и съвременната философия.*

Комунизмът за нас не е състояние, което трябва да съществува, не е идеал, с който трябва да се съобразява действителността.

К. Маркс

Проблемът за ценностите и за обективното познание при Маркс и при Вебер е до голяма степен проблем на традицията в разбирането на Маркс, която е предзададена от традицията в разбирането на социализма като идеал, излишно морализаторство и т.н. Веберовата интерпретация придава на марксизма доктринерски и моралистко-наставнически вид, неправилно употребявайки и натрапвайки в същото време понятия, релевантни на по-ранни учения на утопичния социализъм. Това прави Маркс труден за възприемане, говоренето за марксизма – безвъпросно легитимирано чрез всичко друго освен чрез собствените му текстове, и изработва стандартните образи за марксизма като „утопия", за марксистите като „идеалисти" и всевъзможни други порочни положения.

Вебер често фиксира интерпретациите си върху Маркс във фокуса на проблема за ценностите и опитът за посочването на причините и последиците от това ще е един от основните моменти, който следва да се изясни тук. Обвинения срещу ценностната приближеност на социалистите до християнството прави още Ницше, като Вебер в много отношения не отстъпва от особеностите на тази насока в критиките си срещу марксизма още и по причината, че самият той интерпретира

обществените отношения в капиталистическото общество чрез разкриването на ценностни констелации на протестантството. Затова в тона на Вебер, който се обръща към марксизма през схващането за някакви традиционни християнски ценности, може ясно да се долови аксиологическа полемика от религиозно естество и това може да се окаже особено показателен пример за свръхинтерпретация в науката, нещо, което той усилено се опитва да отхвърли като порочна практика в социалнонаучното познание.

Ценности Вебер открива в историята, а ценностните съждения, обективиращи се в науката и водещи до лоши последици, са поставяни в бъдещето като „идеали". Проблемът около подобен род интерпретации е, че като светоглед, наука и философия марксизмът открива широки интерпретативни възможности и затова при говорене за марксизма в наши дни всяко прилично запознато с творчеството и идеите на Маркс лице обикновено пита за кой марксизъм става дума. Вебер обаче допуска една доста груба грешка в интерпретацията на Маркс, опитвайки се да припише прекалено много спекулативност в марксистката критика срещу капитализма, която се реализира в последна сметка като обективираща се в идеал ценност. В „Обективността на социалнонаучното и социалнополитическото знание" Вебер пише следното:

„Да се преценява валидността на подобни ценности, е въпрос на вяра; заедно с това вероятно подобно преценяване е задача на спекулативното разглеждане и тълкуване на живота и света откъм техния смисъл, със сигурност обаче то не е предмет на наука за опита, по начина, по който тя трябва да се развива тук." [1]

Вебер сякаш пропуска, че светът има смисъл само като човешки и човекът има смисъл само като пълноценно отнесен към света, а не отнесен към света откъм определена ценност, но това не е въпрос от моралистично, а от хуманистично естество, чието изпускане от науките има своите радикални последици. Второто отношение е присъщо на буржоазния човек, на собственика на средствата за производство, които опосредстват човека и света и поставят работника в крайно ограничено отношение, само откъм труда му и физическото му оцеляване като работна сила. Смисълът на човека и на света е само в тяхното отношение, а не в абстрахираната като идея ценност на някой мислител. Проблемът за съзерцателно (или интерпретаторски, в случая с Вебер) настроената наука е, че нейната дистанцираност от емпирични дадености, които трудно се усвояват в академичния език, и от обичайните обекти на научен интерес поставят емпиричното съвсем абстрактно – вземат това емпирично, което може да се абстрахира като обект само на анализ.

Светът е цѐнен само доколкото е човешки и това оценностяване е неизбежно за науката, чиято най-главна цел е да очовечава света, да го хуманизира, човекът да се вижда през нея така, че да бъде при себе си в един свят, който не му противостои като чужд. В „Немска идеология" Маркс пише: *„човекът, това е светът на човека"*. Да се твърди, че Маркс снема противоречието човек – свят, обективирайки някаква негова субективна особена ценност като идея, е резултат от неумението да се прави същинско разграничение между материализъм и идеализъм. Тъкмо

Маркс разкрива как абстракцията на името на една мерна единица и въздигането ѝ като мистифицирана идея оценностява света и човека така, че самият човек става празна абстракция, става нищо, което присъства в света по напълно ограничен начин само чрез отчуждаването на същността си. Не би могло да се отрече ценността на човека в науката, защото науката има за задача очовечаването на света и това е свързано със същинското преодоляване на спекулативното в мисленето – патос, който Вебер принципно споделя. Това от своя страна става с цел овладяването на природата от човека и постигането не на противопоставеност, както е при схоластичните стремежи по свръхсетивното, а на усвояването ѝ като естествено продължение на човека.

Когато Вебер прибягва до сравняване на привилегированата гледна точка на икономическата интерпретация с тази на „расовата биология", той съвсем пропуска да вземе предвид, че всички расистки интерпретации се основават на схващането за субстанциална, изначална и устойчива привилегия на някаква човешка общност.[2] Расизмът е толкова метафизически, колкото икономическата интепретация се стреми към поставяне на изследваните от нея обекти в отношения, а не в трайно привилегирована субстанциалност. И ако Маркс все пак допуска иманентизирането на такава идеална субстанция в природата, каквато са парите, то цялото усилие на неговата интерпретация и на марксистката практика е насочено към елиминирането на тази субстанция, а емпиричната и сетивна достъпност е така непосредствена в наши дни, че Вебер е напълно опровержим дори от позицията на прочита на съставките на една стока за масова консумация, ясно показващи незачитането на човешкото здраве и живот заради печалбата, извращаващото иманентизиране на капитала на всички нива на човешкия и обществения живот.

„Ние се стремим именно към познанието на даден исторически, което ще рече значим в своеобразието си, феномен. Решаващо при това е: идеята за познанието на индивидуални явления става по принцип логически смислена едва под предпоставката, че натоварена със значение може да бъде само една крайна част от безкрайната част на явленията."[3]

Вебер се ръководи от пиетизма към историята в един чисто интерпретаторски дух и още от акцентирания интерес към установените ценности и от субективното си умение на учен да ги разкрива, а не от търсенето на начин за откриване на безкрайните възможности на човека като творец на собствената си история; напротив – от безкрайните възможности на учения като интерпретатор на историята и историята като безкрайно ценностно наситена. И то в този дух, уловен от Фуко, според който причината, поради която интерпретацията е безкрайна, е, че под нея не стои нищо.[4] Маркс великолепно разбира това. В главата от „Икономическо-философски ръкописи от 1844 г.", разглеждаща различията му с Хегел, Маркс заключава, че само природата е нещо, абсолютната идея е нищо. Но нищо не в абстрактно-метафизически смисъл, а в смисъла на една празна, отчуждена мисъл, оставена да властва над хората, каквато е абстрахираното име на стара английска мерна единица за тежест, превърнала се в това, което днес познаваме и от което

сме зависими като „пари". В същото време поставянето на *мащаб* на парите гарантира самотъждественост и фиксиране на неизменен и устойчив гарант за тяхното съществуване.[5] И това е ценностното фиксиране на едно мълчаливо натрапило се признание, основаващо се на незнание. Вебер пише:

„Науката може най-много да проясни пределните мащаби, проявяващи се в конкретно ценностно съдържание – дали преценяващият ги субект трябва да изповядва тези пределни мащаби, е най-съкровен проблем на неговата съвест, но не и на знанието за опита."[6]

Истинският проблем, който Вебер вижда като чисто субективен, е, че същинският ценностен мащаб, който Маркс разкрива, не може да се „изповядва според съкровените ни желания", но пък е прав, че знанието за опита не е достатъчно. Въпросът е, че хуманната съвест, ръководеща Маркс, отхвърля положението, че пределните мащаби на капитализма, като пределни мащаби на стойността, до която е сведено всичко съществуващо, трябва да оставят учения ангажиран със себе си. Затова и крачката, която Маркс извършва в науката, посочвайки нейната недостатъчност, не е в ценностно-морализаторския дух, който Вебер се опитва да припише на марксизма. В „Немска идеология" Маркс пише:

„Докато те търсят науката и измислят системи, докато са в началото на борбата, те виждат в нищетата само нищета, докато не забележат нейната революционна, разрушителна страна, която ще събори старото общество. Но веднъж забелязана тази страна, науката става съзнателен продукт за историческото движение, тя престава да бъде доктринерна, тя става революционна."[7]

И все пак това нищо, за което стана дума, се абсолютизира и неговото битие може да се разгадае напълно, в което всъщност се състои голямото дело на късния Маркс с онтологизирането на капитала. Вебер придава ценностно преакцентиране на науката, която издига като идеал с почти теологически наситено опиянение от причастността на човека като „краен дух" към „безкрайността" на интерпретациите, служейки си с класическите за Хегеловия идеализъм моменти на *спекулативното* мислене.

Вебер е много повече обърнат назад към историята, затова така настоява за едно методическо разпростиране, основаващо се на интерпретации от гледна точка не само или не толкова на парадигмата на икономическите отношения. Основанието на Маркс да се обръща към историята основно през въпросната парадигма не е заради работата, целяща тотализиращ ефект на знанието, издигаща го в претенцията за абсолютно всезнание, а защото емпиричният опит, но на първо време чисто хуманистки издигнат до научно гледище, изисква интерпретация, отнасяща се до икономическите отношения. Това е обективна необходимост, а не субективна прищявка на учения – *първо*, защото работническата класа и нейното положение през XIX век са емпирична действителност, чиято промяна изисква икономически мерки, и, *второ,* защото Маркс е ценностно ориентиран към осъществяването на „човека като човек", в което той вижда радикализма, изискван от философията в „Немска идеология". Вебер търси път за „крайния дух" към без-

края, което е едно изцяло спекулативно представяне на науката. Освен това той говори за „идеали" и „ценности" при марксизма, без прецизно да разграничава спецификата на тези понятия в политическата реторика, предназначена за публика, която има пред себе си емпирия не от статии в социологически списания, а чисто и просто от нищетата и мизерията, които, попадайки в светогледа на марксизма като непосредствена действителност, биват атакувани от Вебер като „*идеали*" и „*ценности*" в твърде специфичен смисъл, изразен преди всичко в натрапването на лични нравствени убеждения като ръководство за класово социално действие. В „Немска идеология" Маркс пише:

„Комунизмът за нас не е състояние, което трябва да съществува, не е идеал, с който трябва да се съобразява действителността."[8]

Изглежда Вебер разбира под „човек" основно ѝучения, подобно на обвинението на Маркс от „Към критика на Хегеловата философия на правото", че Хегел разбира под „човек" само буржоата. Вебер залага твърде много на съвестта си на учен за сметка на чисто човешката си съвест и се обръща към историческата емпирия на миналото, затваряйки очите си за нищетата на настоящето и възможностите за бъдещето, воден от спокойното рационално убеждение, взето от протестантската етика, че капитализмът не ескалира в остри социални кризи, предпоставяни от самозабравата и алчността на едрите буржоа, а следва спокойното битуване на протестантските ценности за обвързаност с определена дейност в едно уравновесено траене на уравновесени обществени отношения, макар и в „желязна клетка". Оттам и това странно вменяване на недостатъчно изяснения проблем за ценностите, вулгаризиращ марксизма като морализаторство и превръщащ го в идеология. В този смисъл, ограничаващ погледа му от тази емпирия, която Маркс нарича „нищета", Вебер се поставя в напълно основателно и разумно критикуваното от него положение, изразено със следните думи: *„Никъде трайните интереси на науката не се защитават по-лошо, отколкото там, където човек не желае да види неудобните факти и реалности от живота в цялата им острота."*[9] Картините върху социалното при Вебер по неговия собствен израз са винаги „частични" и попадащи в порочната практика на философията, която Маркс критикува в 11-и тезис.

Следва да се разгледа точно тази страна от науката, обективираща се в ефективно социално действие. В „Обективността на социалнонаучното и социологическото познание" Вебер отделя специално внимание на характерната претенция на всяка наука в даден момент да произвежда не само специализирано знание, но и „светогледи".[10] При подобна генерализация е добре да се има предвид, че да се гледа светът, а не свръхсетивното, не към отвъдното на света е традиция в европейското мислене от не толкова дълго време. И науката „гледа" на света през човека, а не през бога, нито през свръхсетивните същности. Затова и проблемите за постметафизичното мислене, за пробуждането от метафизиката ще вълнуват едни от най-значителните хуманитаристи до днес и науката няма да може да избегне положението да бъде човешкият поглед върху света, да бъде „светоглед". Затова тя винаги ще остава в „разомагьосващата" си роля и Вебер радикално греши, когато

твърди, че *„претенцията да произвеждат не просто специализирано знание, но и „светогледи", е присъща на всички науки в даден момент."*[11] Това е естественото и перманентно състояние на науката, а не нейна временна претенция. Нуждата, която налага разработването и прилагането на икономическата интерпретация като доминираща, се дължи на остротата, поставена пред хората, които произвеждат, а не интерпретират професионално, и която се губи по някакъв особен начин в безкрая от възможности за интерпретации. Но стоенето пред нищета, изложено от Маркс със забележителната му хуманистка сила да не скрива острите проблеми, и стоенето на „крайния дух" пред „безкрая от възможности" са две твърде различни ситуации. Затова науката при марксизма може да си позволява да действа ефективно както чрез трудно достъпни и огромни по обем текстове като „Капиталът", така и чрез популяризаторски текстове като „Манифест на Комунистическата партия", и то еднакво добре. Това, че остротата на социалните отношения изисква на първо място икономическа интерпретация и адекватно социално действие, насочено към икономически промени, се дължи преди всичко на човешкия, а не на все по-ясно очертаващия се на фона на приложената по отношение на Вебер критика квазинаучен, избягващ неудобните факти поглед през някоя от безкрайните възможни интерпретации. Ефектът от тази разумна дистанцираност на науките от хуманизма ще се прояви в най-крайните си форми през XX век, немного години след като Вебер публикува критиките си към Маркс в текста „Обективността на социалнонаучното и социалнополитическото познание", за да се наложи неомарксистката традиция в лицето на автори като Адорно, които да напомнят, че науката не може да се дистанцира от хуманизма, че кризата на капиталистическия свят не може да се преодолее чрез въвеждането на моралистки доктрини, а главно чрез чисто човешкия отказ от съдействие на злото.

БЕЛЕЖКИ

1. *Вебер, М.* Обективността на социалнонаучното и на социалнополитическото познание. – В: Смисъл и ценност, 1998, с. 28.
2. Ibidem, 42.
3. Ibidem, 50.
4. Transforming the Hermeneutic Context: From Nietzsche to Nancy Intersections (Albany, N.Y.), p. 44.
5. *Маркс, К.* Капиталът. Т. I . С., 1979, с. 109.
6. *Вебер, М.* Обективността на социалнонаучното и на социалнополитическото познание. – В: Смисъл и ценност, 1998, с. 27.
7. *Маркс, К.,* Фр. Енгелс. Съчинения. Т. IV, с. 46.
8. *Маркс, К.,* Фр. Енгелс. Избрани произведения. Т. II. С., 1984, с. 95.
9. *Вебер, М.* Обективността на социалнонаучното и на социалнополитическото познание. – В: Смисъл и ценност, 1998, с. 30.
10. Ibidem, 41.
11. Ibidem.

Валентин Старчев

РУСИЯ ПРЕЗ 2019 – СИГУРНОСТ, ДИАЛОГИЧНОСТ И СОЦИАЛНА ПОЛИТИКА

Владимир Трифонов

Владимир Трифонов *– политолог, докторант в СУ „Св. Климент Охридски", журналист, икономист. Изследва проблеми в областта на геополитиката, икономиката, историята и футурологията. Автор е на публикации по актуални политически и икономически въпроси и е съавтор в научни сборници.*

В обръщението си към Федералното събрание на 20 февруари Владимир Путин акцентира върху вътрешната политика на Русия, като отдели специално внимание на уязвимите социални групи. Той видимо се стреми да консолидира обществото в условията на все по-сложната международна обстановка и на усилията на САЩ да изолират Руската федерация от Европейския съюз.

Без респектираща военна мощ и политическа воля за утвърждаване на руското влияние в международните отношения Москва трудно ще привлече нови партньори. Затова Путин се спря и на проблема за сигурността и модерните въоръжения, който е изключително актуален след излизането на САЩ от Договора за ракети със среден и малък обсег (ДРСМО), след провеждането на редица военни учения на НАТО в близост до руските граници и прехвърлянето във Великобритания на американски самолети, на които може да бъдат поставяни ядрени бойни глави.[1]

През 2019 г. вероятно ще стане ясно дали Вашингтон ще успее да блокира „Северен поток 2" и „Турски поток". Това, как ще завърши борбата „за" и „против" тези енергийни проекти, до голяма степен ще предопредели бъдещето на политиката на Русия в западно направление. Спирането им ще нанесе сериозен удар по усилията на Москва да изглади противоречията и да задълбочи сътрудничеството си със стремящите се към по-голяма самостоятелност сили на Стария континент. А тяхната реализация ще увеличи влиянието на Русия в Европейския съюз.

В този контекст трябва да се разглежда и посещението на премиера Дмитрий Медведев в София. Внушителната руска делегация показва желание за изграждане на дългосрочни икономически отношения най-вече в енергийната сфера, но липсата на официално изявление на пресцентъра на Министерския съвет на България оставя въпросителни за това какво се е случило по време на преговорите. Опитите за икономическо сътрудничество с Москва ще предизвикат и ответна реакция на Вашингтон, за който подобна перспектива е абсолютно неприемлива.

Силна е конкуренцията между ядрените свръхдържави и в постсъветското пространство. Процесът на смяна на властта в Казахстан и зачестилите противоречия между Русия и Беларус крият рискове от дестабилизация. А от това дали тя ще бъде избегната, до голяма степен зависят и бъдещето на интеграционните процеси в Евразия, и усилията на Русия и Китай да изградят многополюсен свят.

1. Социалната политика – ключов акцент в посланието на Путин към Федералното събрание

Външната политика бе в центъра на вниманието на Владимир Путин след смяната на властта в Украйна през зимата на 2014 г., завръщането на Крим в Руската федерация и усилващия се геополитически натиск на Запада. Но той със сигурност е наясно, че именно вътрешните проблеми и противоречия изиграха ключова роля за двете геополитически катастрофи на Русия през XX век – рухването на Руската империя през 1917 г. и на Съветския съюз през 1991 година. Затова след непопулярната пенсионна реформа през миналата година, довела до драстично свиване на рейтинга му, Путин даде сигнал, че предстои промяна на курса – към защита на интересите на обикновените хора и на най-уязвимите социални групи в страната.

Първият акцент бе върху грижите за младите семейства. Президентът подчерта, че правителството и Централната банка трябва да обсъдят въпроса за понижаването на лихвените проценти при отпускане на жилищни ипотечни кредити, и отбеляза, че сега съществуват известни облекчения – лихвеният процент е 6%, но от тази помощ се възползват едва 4,5 хиляди двойки. Путин смята за нужно да се предоставят изгодни ипотечни кредити за целия период на погасяването им от двойки с деца. За целта вероятно ще бъде необходимо от бюджета да бъдат отделени 600 млрд. рубли. Според него трябва да има по-големи облекчения за многодетните семейства и помощите трябва да достигнат до двойно по-голяма сума от жизнения минимум за член на семейство. За трето и следващо дете президентът предложи да се осигурява директно плащане от бюджета за погасяване на ипотечен кредит в размер на 450 хиляди рубли. Така заедно с надбавките за майката, семейството може да получи над 900 хиляди рубли, а в много региони това е значителна част от стойността на жилището.[2]

Путин обеща да се изплащат повече детски помощи, както и че те ще бъдат по-големи за децата-инвалиди. *„Това ще позволи 1,5 пъти да се увеличи броят на семействата, които получават правото на допълнителни социални плащания. Око-*

ло 70% от двойките, на които се раждат първо и второ дете, ще могат да се възползват от държавната помощ."[3] Сега право на тази подкрепа имат семействата, чийто среден годишен доход за месец (съвкупният им доход от всички източници, разделен на броя на членовете на семейството, включително децата) не надвишава 1,5 от жизнения минимум в региона за втората четвъртина на изминалата година. Например прагът за живеещите в Москва е 28.17 хиляди рубли. Ако инициативата на Путин бъде задействана бързо, прагът на средногодишния доход за получаване на детски добавки би се увеличил до 37.56 хиляди рубли. Самите добавки са равни на жизнения минимум за дете в региона – средно в страната той е около 11 хиляди рубли месечно. В същото време помощите за грижа за деца-инвалиди ще се увеличат от 5.5 хиляди рубли месечно до 10 хиляди рубли. Президентът държи това да стане още от 1 юли тази година. „*Разбирам, че това не е много. И въпреки това подобна мярка ще даде допълнителна подкрепа за семействата, в които децата се нуждаят от особени грижи.*"[4]

Вторият акцент – отделено бе внимание на проблемите на бедните хора и на пенсионерите. Путин отбеляза, че броят на бедните е около 19 милиона души. „*Твърде много, твърде много. Несъмнено нашето внимание трябва да се съсредоточи върху борбата с това явление*"[5], и призна, че хората са принудени да пестят от най-необходимото: храната, дрехите и лекарствата. Той настоя още от следващата година, в рамките на програма за финансиране на регионите, да се създаде програма за помощ на населението, като за пет години помощ от държавата могат да получат над 9 милиона души. Предстои да се види дали ще бъде изпълнена. Специално внимание се отделя и на пенсионерите. Путин нареди „*да се направи преизчисляване на пенсиите за първите месеци от 2019 г., като те достигнат жизнения минимум, а след това бъдат индексирани.*"[6]

Третият акцент е върху здравеопазването. „*Нужни са мерки, които бързо ще решат този въпрос. Необходимо е да отпаднат възрастовите ограничения за програмата „Земски доктор" (за стимулиране на лекарите да работят в села или малки градове).*"[7] Путин поясни, че на лекарите, които са над 50-годишна възраст и които се съгласят да работят в слабо населен регион, също еднократно трябва да бъде изплащана сумата от 1 милион рубли, а на фелдшерите – 500 хил. рубли. Путин даде дума през следващите две години да бъдат построени и модернизирани над 1900 болници и поликлиники. Той възложи на правителството до 2021 г. да повиши качеството на всички детски поликлиники, като се обърне особено внимание на създаването на детски рехабилитационни центрове, които да отговарят на световните стандарти, да бъдат пренасочени поне 1 трлн. рубли в рамките на националните проекти за борба с рака: „*Сега при някои форми на рак могат да се спасят над 90% от пациентите.*"[8] Путин увери, че ще бъдат приети поправки в законопроекта за палиативна помощ на пациентите с неизлечими болести. От нея се нуждаят около 800 хиляди души.[9]

Четвърто. Путин се спря на необходимостта от *решение на екологични проблеми* в страната до 2024 г. Той възложи на регионалните власти да разработят

и въведат надеждна система за преработка на отпадъци, която да е съобразена с мненията на експертите еколози. От изказването му става ясно, че плановете са в предстоящите две години да се закрият най-проблемните 30 големи сметища, а в следващите шест – всички останали. *„Необходимо е да се увеличи делът на преработваните отпадъци от 8–9 до 60 процента"*, отбеляза президентът.[10]

Петият акцент в обръщението бе върху *въпросите на образованието, науката и научно-техническия прогрес.* Путин призова в срок от две години във всички училища да има съвременни условия за преподаване – да бъде осигурен скоростен интернет. Президентът смята, че през 2018 г. са постигнати осезаеми успехи в сферата на образованието, но далеч не всички училища в страната са на необходимото равнище. *„Делът на училищата със съвременни условия е нараснал от 12% през 2000 г. до 85%. Но около 2000 деца все още посещават училища, в които няма отопление, водопровод или канализация."*[11] Важно негово предложение е да се задейства програмата за стимулиране на учителите, които имат желание да работят в села и в малки градове. За тях ще бъде осигурено еднократно заплащане от 1 млн. рубли.[12]

Президентът напомни за руската крилата ракета „Авангард", сравни я като постижение с първия изкуствен спътник на Земята и постави задачата да бъде реализиран проект за създаване на развита научна инфраструктура. През следващите три години в 15 от регионите на Русия да бъдат открити научно-образователни центрове.[13]

Шесто. Путин не пропусна и *проблемите в областта на културата.* Според него е необходима реконструкция на селските клубове и културните домове. За това ще бъдат отделени 17 милиарда рубли. Регионалните музеи, театрите и библиотеките ще бъдат освободени от данък върху печалбата, което би им позволило да спестят общо 4 млрд. рубли годишно.[14]

Седмо. Засягайки въпроса за икономическото развитие на страната, Путин отбеляза, че за пръв път в историята на Русия *държавните резерви напълно са покрили външния дълг*. Президентът се надява темпът на икономическия растеж да достигне 3% до 2021 година. *„Необходима е качествена заетост и свобода за дребния бизнес, високи темпове на икономически растеж."*[15] Путин възложи на правителството да създаде комфортни условия за привличане на частни инвестиции в руските цифрови стартъпи. *„Най-добре е винаги да се купува продуктът на отечествения производител. Сега е време за смели инициативи за създаване на бизнес и производства"*[16], каза руският лидер. Той призова към избавяне от всичко, което ограничава свободата на предприемачеството. *„Бизнесът не трябва да се ръководи от чужди правила и да чувства риск."*[17] Президентът подчерта, че е необходим електронен регистър за проверка на бизнеса, който трябва да избави предприятията от излишни проверки. Според него предимствата на Русия са във възможностите, които ѝ дава нейната природа. Във връзка с това Путин посъветва правителството да създаде и да патентова бренд на руската „зелена" продукция. *„Той трябва да потвърди, че в производството се използват само безопасни за човешкото здраве технологии, и да бъде гарант за високо качество на вътрешния и на външния пазар."*[18]

Сега предстои да се види дали амбициозните цели, поставени от Путин, ще бъдат изпълнени. Руските власти, във всичките си разклонения, полагат усилия в социалната сфера, независимо че икономическата ситуация е далеч от идеалната. Говорителят на Съвета на Федерацията Валентина Матвиенко и председателят на Долната камара на Държавната дума Вячеслав Володин вече внесоха в парламента законопроект, даващ възможност за „ваканция" при погасяването на жилищните кредити. Техническите детайли са много, но е ясно, че преференциалният период за взелите заем ще бъде шест месеца. От него ще могат да се възползват гражданите, загубили работата си, или получили инвалидност I или II група, или загубили човека, който ги издържа, както и временно нетрудоспособните (за период от два месеца). Нововъведението ще важи и за семействата, чийто общ доход (на съпрузите) е намалял с повече от 30%. „*Това ще се превърне в реална помощ за хората, които са се оказали в трудни житейски ситуации*", подчерта Володин. Важно допълнение е, че ако човекът не успее да реши проблемите си за съответния срок, той ще може да подаде заявка за увеличаване на отсрочката за още половин година.[19]

В началото на април правителството на РФ увеличи с 2% размера на социалните пенсии. По данни на Министерството на труда това ще позволи да се вдигне нивото на пенсионно осигуряване на почти 4 милиона души, а над 3 млн. от тях са получатели на социални пенсии. Средният размер на социалните пенсии ще се увеличи със 182 рубли, а след повишенията ще бъде 9266 рубли. Социалните пенсии на децата-инвалиди и на инвалидите с първа група са нараснали с 268 и 270 рубли съответно. Повишени размери ще има и за военните, преминали наборна служба, както и за ветераните от Великата отечествена война, космонавтите и други групи граждани. Разходите за индексация на социалните пенсии и за други плащания до края на годината ще са 7 милиарда рубли, по данни на телеканала „Россия 24".[20] Още същия ден законът бе подписан от президента.[21]

Какви изводи могат да се направят от февруарското заявление на Путин? Може ли да се говори, че това е завой наляво? От приведените по-горе данни става ясно, че в близките години правителството и регионалните власти планират да инвестират огромни средства в помощ на многодетните семейства, на инвалидите и пенсионерите, на най-уязвимите социални групи от обществото. Достъпна медицина, подобрено училищно образование – всичко това са мерки, насочени към борба с бедността, и носят ясно изразен социален характер. Но това не може да се отъждествява с връщане към левия проект. При съветската система имаше тенденция благата да се разпределят между всички. Днес Русия планира да насочи държавната помощ към тези, които най-силно се нуждаят от нея. Очевидно президентът откликва на желанията за по-голяма социална чувствителност, а бъдещето ще покаже дали ще успее да изпълни декларираните намерения. Защото не липсват и коментари, че това е опит да успокои населението след разочарованието от пенсионната реформа през миналата година.

Още като пое властта през 2000 г., Путин предприе сериозни вътрешни промени. Той принуди част от олигарсите да спрат да възприемат държавата като нещо, което им принадлежи, макар процесът да бе доста труден и изпълнен със

скандали, защото капиталът разполагаше с огромни медийни възможности, а те се използваха за дискредитация на властта и за продължаване на процесите на ерозия на руската държавност. Путин успя да овладее кризата – част от крупните предприемачи бяха отдалечени от бюджетните средства и от възможността да управляват страната, други бяха пратени на „превъзпитание чрез труд", трети пък емигрираха и се разориха напълно. Въпреки това не бяха направени съществени отклонения от неолибералната парадигма, а последователи на тази школа запазиха постовете си в държавната администрация. И до днес те доминират във финансово-икономическия блок и в Централната банка. Февруарските коментари на Путин по икономическите въпроси не оставят място за съмнение: той няма намерение да се отклонява от икономическия модел, следван през последните 20 години.

2. Изпитанията за държавния модел на Путин предстоят

Няколко дни преди обръщението на Путин, в „Независимая газета" бе публикувана статията на политтехнолога Владислав Сурков „Дългата държава на Путин" („Долгое государство Путина").[22] Сурков е помощник на руския президент, той е автор на концепцията за „суверенната демокрация" и дълги години е в кухнята на руската политика. През последните няколко години е куратор на украинското ѝ направление. Скоро след публикуването ѝ текстът бе коментиран от говорителя на президента Дмитрий Песков, който отбеляза: *„Статията е сложна и трябва осмисляне. Това е личен подход, личен мироглед. Сурков притежава опит, който не може да се подцени… Изхождайки от този опит, той има пълно право да размишлява. Дали има привърженици на възгледите, изложени от Сурков? Определено има. Дали има позиции, които могат да предизвикат дискусии? Безусловно да, но статията ще е интересна на мнозина. Тя е съдържателна и дълбока. Мнозина вече я прочетоха, аз също. Тя ще бъде представена за прочит и на държавния глава…"*[23]

Статията незабавно предизвика много дискусии и спекулации – дали е написана самосиндикално от автора си, или директно по нареждане на властта и висшите политически елити, както смята популярният блогър Лев Вершинин.[24] При внимателен анализ на текста на Сурков става ясно, че той не съдържа само остроумно поднесени отвлечени разсъждения. Възможно е да се интерпретира като опит да се изградят теоретични основи на съществуващата днес система, за да бъде тя защитена, и да се приведат аргументи, че тя е не само единствен възможен модел в Руската федерация сега, но е способна да устои в продължение на десетилетия, дори и повече. *„Откриха се пътища за свободно държавно строителство, направлявано не от вносни химери, а от логиката на историческите процеси, „от изкуството на възможното". Макар и със закъснение, невъзможният, противоестественият и контраисторически разпад на Русия бе спрян. Рухвайки от СССР до нивото на Руската федерация, Русия започна да се възстановява и се върна към своето естествено и единствено възможно състояние на велика държава, увеличаваща се и събираща земите си в общност на народите."*[25] Сурков отправя поглед

към миналото и откроява четири модела на руската държава: „*на Иван Трети (Велико княжество/Московско царство и цялата Рус, XV–XVII век); на Петър Велики (Руската империя, XVII–XIX век); на Ленин (Съветският съюз, XX век); на Путин (Руската федерация, XXI век)*".[26] Той смята, че сега Русия е държава от нов тип. Според него именно подобен, „*органически формирал се модел на политическото устройство се явява ефективно средство за оцеляване и извисяване на руската нация в близките десетилетия, а най-вероятно и през целия предстоящ век*".[27]

Сурков е уверен, че „*Голямата политическа машина на Путин едва набира обороти и се настройва за дълга, трудна и интересна работа. Моментът, когато ще заработи с пълна мощност, е далеч, затова още много години Русия все още ще бъде държавата на Путин, както съвременна Франция и досега се нарича Пета република на Дьо Гол*".[28] Нещо повече, той смята, че е „*Необходимо осъзнаване, осмисляне и описание на системата на властта и на целия комплекс от идеи на Путин като идеология на бъдещето*".[29] Сурков вярва, че формиралата се през последните 20 години политическа система в Русия е годна не само за домашна употреба, че тя може да намери последователи и в чужбина. Като опорна точка той сочи националния суверенитет: „*Москва по разбираем начин напомни, че националните интереси и суверенитетът имат значение.*"[30]

Сурков обръща сериозно внимание на кризата на западния политически модел. Той използва все по-често споменавания термин *derin devlet* (англ. *deep state)*, който обикновено се превежда като „дълбока държава". Според руския анализатор „*Терминът означава сурова и абсолютно недемократична реална власт на силовите структури, скрита зад външните, извадени на показ демократични институции. Това е механизъм, който на практика действа посредством насилия, подкуп и манипулации и скрит дълбоко под повърхността на гражданското общество, механизъм на манипулативните думи, подкупите и насилието над противопоставящите се. От дълбините на тази непублична и неафиширана власт изплуват изготвените за широките маси светли миражи на демокрацията – илюзиите за избор, за свобода, за чувство на превъзходство и други*".[31]

Именно кризата в западната система според Сурков може да накара западните граждани да погледнат към Русия, защото „*държавата ни не се дели на „дълбока" и на външна. Тя се изгражда като единно цяло, детайлите и проявленията ѝ са на повърхността. И най-бруталните конструкции на нейното силово скеле се издигат по фасадата, без да са прикрити от каквито и да било архитектурни излишества*".[32] Сурков пояснява, че в Русия съществува „*високо вътрешно напрежение, свързано с усилията за удържане на огромни нееднородни пространства… Към това се прибавя и постоянното и задължително присъствие в епицентъра на геополитическите борби и военно-полицейските функции на държавата стават решаващи*".[33] Помощникът на руския президент подчертава дебело, че „*в Русия търговците никога не са управлявали с изключение на няколко месеца през 1917 г. и няколко години през 90-те години на миналия век*"[34], и прави извода, че в „*Русия няма „дълбока държава", тя цялата е на повърхността пред очите на хората, но има дълбок народ*".[35] Той разгра-

ничава елита и широките народни маси, които по думите му често вървят в различни посоки, но и елитът, и народът следват върховната власт на първото лице. „*Умението да се слуша народът, да бъде разбран, да бъде видян в цялата му дълбочина и да се действа в съзвучие с необходимостта е уникалното и най-голямото достойнство на държавата при Путин. Тя е адекватна на народа, върви в крачка с него а това означава, че не е изложена на разрушителни натоварвания от насрещните течения на историята. Затова е ефективна и ще бъде дълголетна.*"[36] Сурков е уверен, че „*в новата система на държавно функциониране всички институти са подчинени на основната задача – откровено общуване и взаимодействие между върховното лице на изпълнителната власт с гражданите. Различните разклонения на властта водят към личността на лидера, като сами по себе си те са ценност, но само до степен, която осигурява връзката с него. Освен разклоненията на официалните структури и елитни групи работят и неформални пътища на комуникацията. Когато глупостта, изостаналостта или корупцията създадат пречки за връзките с хората, се предприемат енергични мерки за възстановяване на чуваемостта*".[37] Сурков оптимистично декларира: „*Новата руска държава в новия век ще има дълга и славна история. Тя няма да рухне. Ще постъпва така, както смята за нужно. Ще получава и ще задържа призовите места във Висшата лига на геополитическата борба. С това ще трябва да се примирят всички, които днес настояват Русия „да измени поведението си". Те само си въобразяват, че имат избор.*"[38]

Статията на Сурков е не само своеобразна апология на действащия властови модел, а и опит да се докаже, че в Русия има приемственост между миналото и настоящето. В нея прозира силното желание на елита (или на част от него) да задържи статуквото и надеждата му, че търпението на народа ще бъде вечно. Изглежда Сурков е уверен, че сътресенията от 1917 и 1991 г. няма да се повторят, но историческият опит е предупреждение колко несигурни са подобни прогнози. Още Александър Пушкин отбелязва, че „*руският мужик не уважава своя барин*".[39] Това, че народът често си спомня за успешната индустриализация през 20-те и 30-те години на миналия век, за победата във Великата отечествена война, наредила СССР до водещите сили в света, при това чрез алтернативен на капитализма икономически модел, засега не се приема от елитите като сигнал, че са необходими радикални промени в съществуващата система, за която е характерно впечатляващото социално неравенство. Текстът на Сурков е в унисон с дългогодишните целенасочени усилия да се възстанови авторитетът на монархията, да се идеализира периодът преди Октомврийската революция, като паралелно се принизяват постиженията в съветската епоха. Но населението продължава да бъде със силно егалитарни настроения, показателен за това е и огромният авторитет на съветски ръководители като Ленин, Сталин и Берия. Дългогодишните опити на елита и контролираните от него историци и медии да се омаловажат техните заслуги и да им се припишат всевъзможни престъпления водят до противоположен резултат.

„*Идеологията на Руската федерация като феодално-съсловна държава вече е обоснована и декларирана и принципно одобрена на самия връх*", отбелязва Лев Вершинин, който е критично настроен към статията на Сурков. Той я нарича „Ма-

нифест на първото съсловие".[40] Сурова е и оценката на най-авторитетния руски геополитик Александър Дугин. Той припомня, че в руската история *„започват да говорят, че режимът е вечен и устойчив както никога досега, а статуквото ще продължи вечно, именно преди неговия край"*.[41] Дугин признава големите заслуги на Путин, определя го като „спасител и герой"[42], но *„оттук нататък той може само да съхранява статуквото, защото именно сега, когато мисията му е завършена, е време да се направи следващата крачка"*. Той изразява увереност, че е наложителна пълна промяна и преразглеждане на всички параметри на установилата се в Русия политическа система.[43] Разбира се, съществуват и противоположни мнения. Политологът Алексей Мухин обръща внимание, че в статията се акцентира на силния потенциал, натрупан през хилядолетното развитие на руската държавност.[44] Той смята, че най-важното послание в статията е, че *„Русия е много по-устойчив и дългосрочен проект, отколкото си представят на Запад, където ни бяха отписали през 90-те години на миналия век"*.[45]

Бъдещето ще покаже дали съществуващият модел в Русия ще устои на изпитанията на времето. Историята сочи, че промените в държавните устройства са неизбежни и че понякога стават внезапно и неочаквано. Русия ще трябва да търси начин как да реши социалните и демографските си проблеми, тревожното неравенство между бедни и богати, при това в условията на силен геополитически натиск и борба за изграждане на многополюсен свят. Сега пред нея има три най-вероятни сценария – да продължи по поетия курс, с постепенни реформаторски усилия да смекчи социалните противоречия; да се върне към модела от 90-те години, ако след Путин прозападните либерали отново вземат властта, а това вероятно ще означава край на руската държавност; да търси нов егалитарен модел, взимащ най-доброто от съветския проект и от хилядолетните традиции на руската цивилизация.

3. Евразийският вектор на руската външна политика се сблъсква със сериозни предизвикателства

Част от посланието на Владимир Путин към Федералното събрание се отнася и до проблемите на външната политика. *„Русия беше и ще бъде суверенна и независима държава"*[46], подчерта той и открито посочи кои са външнополитическите приоритети: *„укрепването на доверието, борбата с общите за целия свят заплахи, разширяването на сътрудничеството в икономиката, търговията, образованието, културата, науката и технологиите, премахването на бариерите за общуване"*.[47] Той откроi ролята на ООН, на ОНД, Г-20, БРИКС, ШОС и отбеляза, че смята за целесъобразно да се задълбочава взаимодействието в рамките на Съюзната държава Русия–Беларус. *„Заедно с интеграционните партньори продължаваме да изграждаме общите пазари и да укрепваме външните връзки с Евразийския икономически съюз. Предстои да бъде осъществено вече приетото решение за съчетаването му с китайската инициатива „Един пояс, един път", като пролог към създаването на голямо евразийско партньорство."* Путин потвърди желанието за сключване на

мирен договор с Япония, за изграждане на по-близко взаимодействие с Китай и с Индия, както и за възстановяване на нормалните политически и икономически отношения с Европейския съюз.[48]

Посланието на Путин идва в момент, в който евразийската интеграция е в криза. Тя на практика започна след смяната на властта в Украйна през 2014 г. и победата на прозападните сили, които я извадиха от този процес. Сега дори най-близките партньори на Русия и съосновател на ЕАИС Беларус и Казахстан все по-отчетливо отказват да се обвързват по-задълбочено с нея и провеждат курс към многовекторна външна политика. В Беларус се забелязват тревожни тенденции и някои сходства със случилото се в Украйна. Прозападната опозиция залага на национализма и на формирането на беларуска идентичност на антируска основа. Президентът Лукашенко продължава да флиртува със САЩ и ЕС и сякаш сериозно се надява, че ако продължи този курс, би могъл да избегне съдбата на бившия украински лидер Янукович. Неприятно впечатление прави поредицата от пререкания и скандали между Минск и Москва. Беларус не призна нито присъединяването на Крим към Русия, нито независимостта на Абхазия и Южна Осетия. Всички тези търкания умело се използват от Запада, който забрави обвиненията, че *„Лукашенко е последният диктатор в Европа"*. Вероятно и в Русия, и в Беларус съществуват сили със здрав разум, които си дават сметка, че ако тенденцията се запази, и двете страни ще загубят. Все пак е рано да се правят генерални изводи. В началото на април Русия отпусна кредит на западната си съседка в размер на 600 милиона долара[49], а това е сигнал, че въпреки противоречията, партньорството между Москва и Минск продължава. Друг е въпросът дали в Беларус разглеждат Русия само като донор или имат сериозни намерения да изградят устойчиво стратегическо взаимодействие.

На 19 март президентът на Казахстан Нурсултан Назарбаев си подаде оставката, като за негов временен заместник бе избран досегашният председател на Горната камара на Парламента Касим-Жомарт Такаев. Вече е ясно, че на 9 юни т.г. ще се проведат предсрочни президентски избори.[50]

Назарбаев запазва сериозно влияние – остава на поста председател на управляващата партия „Нур Отан", член е на Конституционния съвет и председател на Съвета за сигурност на страната. Оттеглянето му вероятно е стратегически ход, чиято цел е да осигури устойчиви и контролируеми механизми за предаването на властта. Случващото се неизбежно ще се отрази и на процесите на евразийска интеграция, при това не само защото Назарбаев бе един от най-активните ѝ поддръжници, но и поради структурните особености на евразийското пространство. Украйна отпадна от общоевразийските икономически процеси, а в създалата се ситуация Казахстан се превръща в структурен център на интеграциите и в точка, в която се пресичат линиите на взаимодействие между ключовите глобални сили. От това дали ще се запази политическата стабилност в Казахстан до голяма степен зависи развитието на Централна Азия, а и бъдещето на интеграционните процеси в Евразия и на китайската инициатива „Един пояс, един път". Може да се направят няколко важни извода.

а) Ще се засилят опитите за външно влияние върху предстоящите процеси в Казахстан. Вероятно Назарбаев ще се опита да го ограничи, защото фактът, че сега няма да е формално на ръководния пост, ще му даде повече свобода за дипломатически маневри. Но в по-далечна перспектива противоречията сред казахстанския политически елит могат да бъдат използвани от външни сили.

б) Най-важна ще бъде не толкова личността на формалния или на фактическия приемник на казахстанския лидер (най-малко защото при всеки сценарий, поне в началото, този „приемник" ще бъде относително слаб и зависим от конфигурацията вътре в казахстанския елит), колкото средносрочната външноикономическа и външнополитическа ориентация на Казахстан, а това ще повлияе на неговата ангажираност с евразийската интеграция.

в) Във втората половина на първото и началото на второто десетилетие на XXI век Назарбаев поведе страната към икономическа многовекторност, а това бе стъпка и към политическа многовекторност, която стана много отчетлива след кризата в Украйна през 2014 година. Неевразийски сили се възползваха от това. Казахстан и елитът му се оказаха по-уязвими за юридически и информационно-политически манипулации от страна на американците. Показателен е примерът с блокираните многомилиардни сметки на страната в края на 2017 г., въз основа на иск на съмнителен молдовски бизнесмен.[51]

г) Казахстан има сравнително малка икономика с предимно суровинна насоченост. Затова ще ѝ бъде все по-трудно да участва едновременно в различни геоикономически процеси като:

- Изграждането на икономическо пространство около китайскоцентричния логистичен проект за „Нов път на коприната". Това се съпътства с постепенното укрепване на „западния вектор" в китайската икономическа експанзия. Китайската инвестиционна активност значително се усили през последните две години, а това ще увеличи и влиянието на Пекин.
- Усилията на част от казахстанския елит да запази поне минимална динамика на евразийските икономически процеси.
- Изграждането на център за икономически растеж в региона край Каспийско море с водеща роля на Русия и Иран.
- Изграждането на нова система на коридори за енергоизточниците, които да заобикалят Русия и да задоволяват европейския пазар.
- Опитите на Турция и на турския търговски и промишлен капитал да създадат собствена сфера на икономическо (а и идейно) влияние, опиращо се на активната културна политика на Анкара към тюркските народи в Централна Азия и на турските корпоративни структури.
- Процесите на преразпределение на влиянието в Централна Азия и на локалната политическа конкуренция с Узбекистан.

Очевидно ще става все по-трудно да се съвместяват всички тези начинания. Това съответно ще доведе до намаляване на субектността на Казахстан в политическите и икономическите процеси. След изборите през юни най-важната задача

на новия лидер ще бъде да укрепи собствената си легитимност и да парира почти неизбежните обществени сътресения, които ще бъдат предизвикани от преразпределението на властта и на ресурсите.

д) Оттеглянето на Назарбаев даде повод на редица анализатори да допуснат, че е възможно забавяне на евразийската интеграция. Но на практика още от 2015 г. се наблюдава съществено усилване на национализма в Казахстан, намерил израз и в смяната на кирилицата с латиницата. При тази тенденция Казахстан може да престане да бъде движеща сила на интеграционните процеси.

За Русия важно предизвикателство е най-малкото да съхрани достигнатото ниво на интеграция и неговото развитие, в случай че възникнат благоприятни условия за това на следващия етап, защото САЩ имат свой план за региона. През март започна строежът на таджикската част от проекта *CASA*-1000 (*Central Asia – South Asia*), който трябва да свърже чрез един електропровод Киргизстан и Таджикистан с Афганистан и Пакистан.[52] Това е част от американския проект за изграждане на „Голяма Централна Азия" – инициатива, насочена срещу интеграционните и инфраструктурни инициативи на Русия и Китай. Но тук има и военностратегически замисъл. САЩ плътно са се настанили по западните руски граници. Чрез присъствието си в Грузия те укрепват позициите си в Южен Кавказ, а сега ще опитат да се настанят и в Централна Азия, за да получат още по-голямо геостратегическо предимство и да поставят Русия в ситуация, при която тя много трудно може да се защити.

4. Военностратегическото съперничество между Русия и САЩ ескалира

Военната заплаха от САЩ очевидно ще бъде основна грижа за Русия в обозримо бъдеще. С каквато и фразеология да прикриват намеренията си американците, те очевидно не могат да приемат, че Руската федерация се стреми да провежда самостоятелна външна политика, да контролира природните си ресурси и да реинтегрира евразийското пространство. САЩ се опитват да извоюват решаващо стратегическо предимство с цел да могат да разговарят с Русия именно от позицията на силата. Дори след шумно анонсирания край на Студената война през 1991 г. може да се забележи ясна тенденция – интересите и опасенията на Русия постоянно да се игнорират и систематично да се въвеждат всевъзможни видове антируски санкции. САЩ едностранно демонтират договорно-правовата база на сигурността, при това водейки целенасочена и систематична информационна кампания срещу Русия и срещу нейния президент.

Най-болезнената тема в отношенията между двете страни от началото на годината е едностранното излизане на САЩ от Договора за ракети със среден и малък обсег (ДРСМО). От сключването му през 1987 г. се промениха много неща, подобен вид оръжие вече се притежава и от редица други държави. А начинът, по който американците се оттеглиха от споразумението, оправдавайки се с недоказани обвинения, че Русия го е нарушила, няма как да не тревожи руското ръководство. „*Как*

всъщност постъпват те? Сами нарушават всичко, а после търсят оправдание и определят виновните. Освен това мобилизират и своите сателити", отбеляза Путин в посланието си до Федералното събрание. Той поясни, че *„разполагайки в Румъния и Полша пускови установки, на които могат да бъдат поставени крилати ракети „Томахоук", САЩ вече грубо нарушават условията на ДРСМО"*.[53] Путин увери, че Русия няма намерение първа да разполага подобни ракети в Европа, но ако американците го направят, това рязко ще се отрази на международната сигурност, тъй като на някои от ракетите ще им бъдат необходими само 10–12 минути да достигнат до Москва. В такъв случай Русия ще бъде принудена да отвърне адекватно и да създаде и разгърне такива оръжия, които да могат да бъдат използвани не само към местата, от които идва пряката заплаха, но и *„към центровете, където се взимат решения за употреба на застрашаващите я ракети"*.[54] Путин за пореден път подаде ръка за мир: *„Не смятам, че международната обстановка днес е такава, че да бъде необходимо допълнително изостряне. Не желаем това."* Той изрази и своята гледна точка за случващото се: *„Американските колеги вече се опитаха да получат абсолют*но *военно превъзходство с помощта на глобална ПРО. Трябва да бъде сложен край на подобни илюзии, а отговорът на нашата страна винаги ще бъде действен и ефективен."* Путин изрази респекта си към геополитическия съперник, но го посъветва *„да не бъде прекалено увлечен от идеята за своята изключителност и за превъзходството си над останалия свят". „Разбира се, те имат право да мислят как*вото си искат, *но дали могат да смятат? Вероятно могат. Нека изчислят обхвата и скоростта на нашите перспективни оръжейни системи."* Руският лидер отбеляза, че страната му е готова да преговаря по темата за разоръжаването, но *„няма намерение да чука на затворена врата"*, и уточни, че през пролетта ще бъде пусната във вода първата безпилотна атомна подводница. *„Искам да разкажа и за хиперзвуковата ракета „Циркон", която може да поразява цели както в морето, така и на сушата."*[55]

Усилията за решаване на противоречията с диалог и предупреждения на Путин за рисковете, които крие увеличаващото се военно присъствие на САЩ и НАТО в Източна Европа, не усмиряват „горещите глави" на Запада. Напротив – тълкуват се превратно и се използват като елемент от информационната война срещу Русия. Засега не се забелязва никаква тенденция за намаляване на напрежението в близост до руските граници. *„Не виждам нищо друго в американската политика освен ултиматуми, а при отказ да бъдат приети – санкции. По някакъв начин другият инструментариум е изчезнал от арсенала на американската дипломация"*, а това *„определено е печално"*[56], отбеляза външният министър на Русия Сергей Лавров в края на март. Повод за изявлението му стана заплахата, отправена от държавния секретар Майк Помпео, че САЩ заедно с НАТО ще предприемат допълнителни мерки срещу Москва заради ситуацията в Украйна.[57] В същото време положението в бившата съветска република продължава да бъде крайно неблагоприятно за Русия. Актьорът Владимир Зеленски спечели първия тур на президентските избори, набирайки близо два пъти повече гласове от действащия

президент Порошенко, който ще бъде негов съперник на втория тур, насрочен за 21 април. Но каквото и да се случи, малко е вероятно това да доведе до съществена политическа промяна. За САЩ Украйна е ценна по няколко основни причини. *Първо*. Тя е буферна държава, блокираща взаимодействието между Москва и страните от Централна и Западна Европа. *Второ*. Оттеглянето ѝ от интеграционните процеси в Евразия значително затруднява развитието им. *Трето*. Тя е таран, който САЩ ще опита да използва в усилията си за разрушаване на Руската федерация. Америка ще направи всичко възможно да усилва военната мощ на Украйна, като не бива да се изключва и вариантът да ѝ помогне да създаде ядрено оръжие – това ще бъде гаранция, че конфликтът ще стане хроничен и Русия ще трябва да плати непомерно голяма цена, ако опита да го реши по военен път.

В контекста на военностратегическите проблеми трябва да се разглежда и размяната на остри реплики и истеричната реакция на американски представители по повод пристигането на руски военни специалисти във Венецуела в края на март.[58] За Москва е много важно да запази влияние поне в една от латиноамериканските страни, а САЩ не желаят Русия да има каквато и да е възможност за застрашаващи ги ответни ходове. Шансовете Москва да се задържи дълго във Венецуела изглеждат скромни, независимо от видимите усилия, които полага, за да запази властта на президента Мадуро. Венецуела е в остра външноикономическа изолация. САЩ всячески помагат на протежето си Хуан Гуайдо. Факт е, че той не е арестуван и изгражда паралелни властови структури. Всичко това таи заплаха за ескалация на конфликта. Падането на Мадуро вероятно ще означава и огромни финансови загуби за Русия и за Китай, които досега са налели милиарди във венецуелската икономика. Но вероятно те също имат планове как да се противопоставят на действията на САЩ и да осуетят налагането на проамерикански режим.

5. Америка продължава опитите си да изолира Русия от Европа

Дори в най-кризисните моменти през изминалите пет години Русия винаги е полагала сериозни усилия да остави отворена вратата за партньорство с Европейския съюз и особено с Германия. Нейните усилия за помирение и изграждане на стабилно икономическо сътрудничество неизменно срещат съпротивата на САЩ. През последните няколко години почти няма ден без „русофобско законотворчество" в американския конгрес. През март той одобри поредния документ в това направление – „*За приоритет на усилията за укрепване на сътрудничеството между учрежденията на САЩ с цел да се убедят страните от Централна и Източна Европа да диверсифицират източниците на енергия и маршрутите на доставки, да засилят енергийната сигурност на Европа и да помогнат на САЩ да постигнат своите цели в областта на глобалната енергийна сигурност*".[59] Той има за цел да противодейства на енергийните доставки на Русия в Европа. От 415 конгресмени против предложението гласуваха едва 24, а това е сигнал, че в САЩ няма сериозна сила,

която да е за прекратяване на конфронтацията с Русия. Ако то бъде одобрено и от Сената, ще бъде представено на президента за ратификация. Очевидно замисълът на авторите на законопроекта е да внушат на европейците, че ще трябва да забравят своите собствени интереси и да се вслушат в лозунга на Доналд Тръмп „Америка над всичко". В САЩ смятат, че руският газ е зависимост, а техният – свобода. От текста на документа следва, че Москва използва природния газ, за да принуждава, да сплашва и да оказва влияние върху страните от Централна и Източна Европа. Затова САЩ трябвало да им помогнат да диверсифицират източниците на доставки на енергийните ресурси, за да не попаднат под влиянието на Русия. В документа се отбелязва, че това трябва да бъде цел на американската външна политика и да се подкрепя със съответните дипломатически усилия. Освен това в него се предлага да се отдели един милиард долара, за да се стимулират частните инвестиции на американските фирми в енергийната инфраструктура на Европа. Да се увеличава износът на енергии и на технологии от САЩ в региона. Предвидена е също така подкрепата на САЩ за строителство на тръбопроводи, които трябва да помогнат за реализирането на тази цел. Американците се опитват да превърнат в закон нечестната конкуренция, диктувайки собствената си воля на европейците. Освен всичко останало, това е и пряка намеса във вътрешните работи на суверенни държави.

Първият заместник-председател на Комисията по енергетика в Държавната дума Валерий Селезньов, коментирайки американския законопроект, напомни, че днес *„енергийната сигурност на Европа в най-голяма степен се осигурява от доставките на различни видове руско гориво"*, но *„президентът Тръмп по всички начини се опитва да замени определени видове гориво, преди всичко газта, с доставки на газ от САЩ"*. Според руския парламентарист това е с цел *„достигане на пълно енергийно господство в Европа"*. Щатите преминават от *„думи към пряк протекционизъм на ниво закони"*.[60]

С помощта на заплахи американците предлагат на Европа да се „предпази" от въображаемата руска заплаха. В енергийната сфера очевидно няма никаква честна конкуренция. *„Това винаги е бил политически ресурс, защото е въпрос на сигурност – енергия има във всички стоки, които се използват. И ако ти сам не контролираш обемите на доставките за своята икономика в енергетиката, то значи ти си зависим от страната, която ти го гарантира"*[61], отбелязва доцентът от Департамента по политология на Финансовия университет при правителството на РФ Леонид Крутаков.

Случващото се днес не е прецедент. Подобни примери има и в миналото. Някои изследователи смятат, че една от целите на популярния американски план „Маршал" е да превърне нефта в основен енергоизточник за европейската икономика вместо въглищата. Тогава петролът от Близкия изток е под пълен контрол на американските и британските компании. Тоест, още тогава САЩ са полагали усилия Европа да бъде енергийно независима от Русия.

Аналогична е американската стратегия и по отношение на технологиите. Въведените санкции след 2014 г. не са нещо принципно ново, те са разработени още в края на 40-те и началото на 50-те години на XX век. По време на Студената война

СССР подписва контракт с италианската компания *ENI* – нефт в замяна на прокарването на тръбопроводи. Благодарение на него в СССР се появява първият италиански завод „Фиат" в Толиати. По-късно е сключен още един договор – „газ в замяна на помощ при изготвянето на тръбопроводи", с ФРГ. Тогава американците отново оказват огромен натиск, за да провалят сделката. Сега нещо подобно става със „Северен поток 2". Вече съществува примерът с печалната съдба на „Южен поток", който трябваше да мине през България. Води се сериозна борба и за „Турски поток".

Украйна бе основният транзитен маршрут за руски доставки в Европа, като имаше възможност да печели от транзитните такси, но и да шантажира Москва, която няма никакъв интерес да финансира един радикално русофобски режим. След преврата през 2014 г. Русия започва да заобикаля маршрута чрез „Северен поток 2" и „Турски поток". Това определено не се вписва в стратегическите планове на Америка.

Още при „Северен поток" (2011 г.) замисълът е „Газпром" да пусне немския „Рургаз" на своите находища и да му даде дял от акциите. А „Рургаз" да допусне „Газпром" в системата за разпределение на тръбопроводите в „Европа". Това би създало неразривен алианс на руските и немските компании. Американците успяха да парират това, като с помощта на Третия енергиен пакет не допуснаха „Газпром" в Европа. Така предотвратиха варианта активите и енергийните потенциали на Европа и Русия да се слеят. За САЩ е важно Европа да получава енергоресурсите си от контролирани от тях компании и да не допуска техни конкуренти. Затова борбата срещу „Северен поток 2" вече има статут на закон. Друг е въпросът дали обещаваните американски доставки за Европа скоро ще се превърнат в реалност. Икономиката на САЩ все още има нужда от внос на енергоресурси, а за да бъдат удовлетворени потребностите ѝ, се налага внос на нефт от външния пазар (около 7 млн. барела дневно). Но дори и да не успеят да задоволят европейските потребности от газ, за САЩ ще е важно да изтласкат Русия от пазара и постепенно да запълнят нишата с втечнен газ, с помощта и на други износители, като Катар например. В същото време те опитват да сменят властта във Венецуела и така да гарантират нейните доставки за Америка. Венецуелският нефт трудно се пренася на далечни разстояния, защото първо трябва да премине през американски нефтопреработователни заводи.

Задачата на САЩ е да възпрепятстват доставките на газ от Русия чрез морски тръбопроводи и да контролират доставките на синьото гориво по моретата и океаните. Най-вероятно това е и една от причините да засилят военното си присъствие в Черно море. Създава се впечатление, че за да осъществи целите си, Америка е готова дори да започне военен конфликт, независимо от огромните рискове за бъдещето на човечеството, които таи той. Разбира се, намеренията на САЩ са не само да си осигурят контрола върху енергийните доставки в Европа, но и да задушат икономиката на Русия, лишавайки я от приходите във валута от продажбата на газ. Започналата през есента кампания срещу китайската компания *Huawei* е и предупреждение, че предстои борба с китайската инициатива „Един пояс, един път".

САЩ преследват своите интереси. Русия също. Въпросът е дали Европа ще успее да прояви субектност, или ще остане безгласен изпълнител на американската

воля? Геополитическа аксиома е, че за Германия е изгодно да получава газ от Русия и да изгради партньорски отношения с нея. Стъпка към задълбочаването на отношенията между Москва и Берлин е откриването на нов завод на „Мерцедес" в Москва и продължаващото икономическо сътрудничество.

Федералната република продължава да има статут на държава, загубила Втората световна война, с американски бази на територията си. Те са един от инструментите, които САЩ използват за натиск и контрол върху страната, съответно и върху нейните политически елити. Показателно е, че немският кандидат за поста председател на Европейската комисия Манфред Вебер се закани да спре проекта „Северен поток 2" независимо от икономическия ущърб, който ще нанесе това върху Германия.[62]

Германия е в изключително сложна ситуация. От една страна, тя е подложена на огромен натиск, а, от друга, в нейния вътрешнополитически елит се борят две сили – глобалистките, които са под контрола на САЩ, и стремящите се към възстановяване на нейната геополитическа субектност и изграждане на стратегическо партньорство с Русия, което би довело до глобални геостратегически промени. Съдбата на „Северен поток 2" до голяма степен ще бъде определяща за това, по кой път ще поеме Берлин. Засега изглежда, че глобалистите и проамериканската част от елита са много влиятелни, но срещат сериозен отпор. Впечатлява противопоставянето между канцлера Ангела Меркел и министъра на отбраната Урсула фон дер Ляйен. На закрито заседание на германското правителство Фон дер Ляйен е настоявала немски кораби да се присъединят към подготвяни действия на НАТО в Керченския пролив, на което Меркел е отвърнала много остро: „*Разсъждавате като деца! … госпожо министър, нима предлагате Германия да воюва? Защо трябва да пренебрегваме нашите интереси в името на интересите на САЩ?*"[63] Засега Меркел поддържа баланса, но не е ясно дали този курс ще продължи. Знаково е поведението на новия лидер на Християндемократическата партия Анегрет Крамп-Каренбауер. На 1 април тя заяви: „*Руските власти усилено се опитват да отслабят и дестабилизират ЕС и близките му съседи*", а страните от ЕС трябвало да бъдат единни в отпора срещу намесата на Русия.[64] Подобен призив е в разрез с класическата геополитическа логика, но добре отразява противоречията в съвременния свят и силната зависимост на европейските политици, които пригласят на антируските тиради на САЩ и често са готови да действат в разрез със собствения си интерес.

Създава се впечатление, че САЩ искат да възродят света на Студената война и да изградят граница вътре в Европа. Историята вече помни няколко случая, в които съюзът между Германия и Русия бе възпрепятстван. А без тези две континентални държави оста Лисабон – Владивосток няма да възникне никога и единна Европа е невъзможна. Предстои да се разбере дали политическите лидери на Стария континент ще намерят сили да възстановят неговата политическа самостоятелност, или той ще остане американска колония. В случай че съюзът между Москва и Берлин се осъществи, това ще означава стратегическо поражение на англосаксонците и ще бъде направена важна стъпка към изграждане на многополюсен световен ред.

6. Русия се опитва да съживи икономическите си отношения с България

Борбата за „Северен поток 2" е едно от направленията на американските усилия за изолиране на Русия от Европа. Другото е „Турски поток". *„Вашингтон не желае американските съюзници в Европа по някакъв начин да бъдат свързани с проекта „Турски поток"*[65], заяви държавният секретар Майк Помпео на 12 февруари в Будапеща. Това означава, че САЩ ще направят всичко възможно, за да контролират България и съседите ѝ на Балканския полуостров.

През последните години влиянието на Русия на Балканите чувствително намаля, а това предизвика сериозни дискусии сред руската експертна общност за перспективите да се води борба за тях със Запада. Мненията са разделени. Едното е, че населението на полуострова е сравнително дружелюбно към Русия, но ако тя се опита да разшири влиянието си, няма шанс и „ще загуби" поради значително по-големите възможности на Америка. Другата гледна точка е, че това е стратегически важен регион, за който Русия трябва да се бори и да полага усилия да запази присъствието си в него. Тенденцията през последните няколко години сочи, че Москва постепенно отстъпва позиции. Падането на правителството на Груевски в Македония доведе на власт прозападен режим и отвори пътя на страната към НАТО. Миналата година имаше сериозни дипломатически скандали в Гърция, стигна се до експулсирането на руски дипломати. Политическата обстановка в Сърбия е много неясна и нестабилна. Президентът Вучич не се ползва с популярност, а протестната вълна може да избухне с нова сила и да доведе до трудно предвидими последствия. Много сръбски политици се кълнат във вярност и любов към Русия, но често реалните им действия се разминават с декларираните добри намерения.

България също не е изключение от съществуващата тенденция. Натискът на САЩ и ЕС провали проектите „Южен поток" и „Бургас–Александруполис", осуетен бе строежът на АЕЦ „Белене", за който българската страна трябваше да плати на „Росатом" сериозна финансова компенсация. Изглежда, че Русия има скромно влияние в българското политическо пространство. Всички водещи партии на практика провеждат повече или по-малко русофобска политика. Те не са склонни да рискуват да подобрят отношенията си с Москва, опасявайки се, че така може да разсърдят „партньорите" си от Вашингтон и Брюксел. Дори някоя от водещите сили да се обяви за промяна на политиката към Русия и за отмяна на санкциите срещу нея, едва ли някой се съмнява, че тя няма да удържи на обещанията си, след като вземе властта, даже и ако искрено желае да го направи. Твърде голяма е външната зависимост на България, а българският политически елит определено не е от най-смелите, когато се налага да се противопоставя на силата с решаваща дума в региона, която и да е тя. В създалата се ситуация посещението на руския премиер Дмитрий Медведев на 4 март е опит на чисто прагматична основа да се търси път към взаимноизгодно икономическо сътрудничество. Фактът, че в делегацията бяха и ръководителят на „Газпром" Алексей Милер, и ръководителят на „Росатом" Алексей Лихачов, е доказателство за

сериозността на руските намерения. Положителен сигнал е и това, че посещението стана веднага след нашия национален празник. *„Преживяваме доста сложен период в отношенията между Русия и Европейския съюз, в който влиза и България. Икономическите санкции и политическият натиск, който ЕС оказва върху Русия, подтикван от САЩ – това е най-лошият начин за поддържане на отношенията с други държави. Това не е от полза за никого"*[66], сподели Медведев в интервю за „Труд" на 4 март. Руският премиер уточни, че миналата година двустранният стокообмен е около 3.5 милиарда долара, тоест почти не се е променил от 2017 г., при това в условия, в които въпреки санкциите стокообменът на Русия с ЕС се увеличава.

Българският министър-председател Бойко Борисов проявява смелост в сложната геополитическа ситуация и не се изкушава да яхне русофобска вълна, за да угоди на Запада в ущърб на националните интереси. Напротив – опитва се да запази отворена възможността за българо-руско икономическо партньорство и да предпази България от перспективата да бъде въвлечена във военни действия срещу своята освободителка. На срещата с руския си колега Борисов потвърди, че София има интерес към доставки на руски газ за евентуален хъб „Балкан". Той обеща и прозрачен търг за АЕЦ „Белене".[67] Но отговорът на Медведев бе сдържан. *„За по-нататъшни стъпки по отношение на „Турски поток" ще можем да говорим, когато ни бъдат дадени европейски гаранции – не от страна на България, а от Европейската комисия, че няма да има пречки."*[68] На не особено уместната шега на Борисов *„няма да се плашите от американските самолети"* Медведев отвърна студено: *„Изтребители винаги ще има, важно е да дойде газ и да има електроцентрали и ние, с нашите български партньори, трябва да работим за това."*[69]

София е поставена в деликатно положение. Тя вече получи уведомление от руска страна, че ще спрат доставките и на газ през Трансбалканския газопровод, който минава през Украйна, Румъния и България към Турция и Гърция. Това означава, че България не само трябва да търси алтернативни източници, за да задоволи собствените си нужди, но и ще трябва да се лиши от приходите си от транзита към Турция, който досега бе близо 17 милиарда куб. метра годишно.[70] Затова е обяснима тревожната нотка в изявлението на Борисов, че *„България ще участва в газопреноса, защото това ни се полага"*, а и дългосрочният договор до 2030 г. с „Газпром" предвижда, че той е длъжен да осигури заместващ транзит или да плати санкции.[71] Обществеността така и не бе достатъчно информирана за детайлите около преговорите между българската и руската страна по време на визитата на Медведев. Това е повод за подозрения, че въпреки опитите на Борисов да увеличи икономическата субектност на България, в неговия екип има сили, които искат да осуетят всяка форма на икономическо и политическо сътрудничество между София и Москва. Предстои да се разбере кой ще вземе връх в тази борба.

Дори ако „Турски поток" мине през България, а оттук към Сърбия, тя няма да извлече тези икономически, геополитически и геостратегически плюсове, които щеше да получи при реализацията на „Южен поток". Но ако това не се случи, положението на страната ни ще стане още по-сложно. Що се отнася до Русия – тя ще

продължи да търси възможности за съхраняване на транзита си, тъй като той ще ѝ даде шанс да запази някакво политическо влияние на Балканите. За съжаление има и още по-неприятен сценарий, при това не само за икономиката, а и за сигурността на региона. Нарастващото военно присъствие на НАТО в Черно море увеличава рисковете от военен конфликт с Русия, който бързо може да ескалира и да има фатални последствия за цялото земно кълбо.

Заключение

Социалната насоченост на посланието на Владимир Путин към Федералното събрание през 2019 г. е опит да консолидира населението в условията на силен външнополитически натиск. Той се надява с предприетите мерки да сплоти народа в условията на все по-сериозни геополитически предизвикателства. Индикация за усилия в тази посока е и статията на Владислав Сурков, според която има приемственост между съвременната система и предишните форми на руската държавност. Изводите му са оптимистични, но трябва да се вземе предвид и гласът на неговите опоненти. Фундаменталните противоречия в руското общество остават и въпреки анонсираните социални мерки неолибералният икономически модел и сериозното неравенство създават предпоставки за вътрешнополитически сътресения. Русия все още не предлага идеологическа алтернатива, която да обедини повече държави, недоволни от съществуващия световен ред.

Трудностите за Руската федерация се задълбочават от противоречията с Беларус и несигурността, която внася смяната на властта в Казахстан. Заплаха за евразийската интеграция са силното влияние на Запада в другите страни от постсъветското пространство и действията на партньорите ѝ в ЕАИС, които се опитват да провеждат многовекторна външна политика, поставяйки под въпрос добрите си отношения с Москва.

Противопоставянето между САЩ и Русия е преди всичко военно и енергийно и се води по цялото земно кълбо. Американците ще продължат да усилват военното си присъствие по руските граници, като в същото време правят всичко възможно да осуетят подобен ответен ход на Русия. Събитията във Венецуела са нова гореща точка в тази борба.

С излизането на САЩ от ДРСМО надпреварата във въоръжаването се превръща във факт. Русия със сигурност ще търси възможности за асиметрични, но достатъчно ефективни отговори, без да се налага да плаща значима социална цена. В Москва вероятно отчитат печалния опит на Съветския съюз от 80-те години на миналия век, за чиито проблеми съществена роля изиграха и прекомерните разходи за отбрана.

През следващите месеци до голяма степен ще стане ясно дали американците ще успеят да блокират проектите „Северен поток 2” и „Турски поток”. Случващото се пряко засяга и съдбата на България, която може да се окаже в тежка икономическа ситуация, ако не успее да се пребори за продължение на „Турски поток” през нейна територия.

Нелеко ще бъде и положението на Европейския съюз, който ще намали своята икономическа конкурентоспособност, ако се лиши от евтините руски енергоресурси. Това би го направило и още по-силно зависим от САЩ. Те се надяват с военен и политически натиск да увеличат глобалното си влияние и да поставят трудно преодолими прегради пред опитите на Русия и Китай да развиват икономическите и политическите си отношения с държавите от Стария континент, приобщавайки ги към усилията си за изграждане на многополюсен свят.

9.IV.2019 г.

ЛИТЕРАТУРА

1 US Air Force deploys B-52 bombers to Europe in message to Russia. https://edition.cnn.com/2019/03/20/politics/us-b-52-bombers-uk-russia/index.html
2 Пак там.
3 Владимир Путин обратился с Посланием к Федеральному Собранию. Церемония оглашения прошла в Москве, в Гостином дворе. 20.02.2019. http://www.kremlin.ru/events/president/news/59863
4 Пак там.
5 Пак там.
6 Пак там.
7 Пак там
8 Пак там
9 Пак там.
10 Пак там.
11 Пак там.
12 Пак там.
13 Пак там.
14 Пак там.
15 Пак там.
16 Пак там.
17 Пак там.
18 Пак там.
19 Володин и Матвиенко внесли в Госдуму законопроект об ипотечных каникулах. https://tass.ru/nedvizhimost/6169449 28.02.2019
20 Социальные пенсии в России увеличились. https://www.vesti.ru/doc.html?id=3132398
21 Задным числом: сколько добавят пенсионерам. https://www.gazeta.ru/business/2019/04/01/12278113.shtml
22 *Сурков, Владислав.* Долгое государство Путина. http://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html
23 Песков прокомментировал статью Суркова о путинской России. https://news.rambler.ru/politics/41703036-peskov-otsenil-statyu-surkova/
24 Вж. Л. Вершинин. Манифест первого сословия. https://putnik1.livejournal.com/7389879.html
25 *Сурков, Владислав.* Долгое государство Путина. http://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html
26 Пак там.
27 Пак там.
28 Пак там.
29 Пак там.
30 Пак там.
31 Пак там.
32 Пак там.
33 Пак там.
34 Пак там.
35 Пак там.
36 Пак там.
37 Пак там.

38 Пак там.
39 *Фурсов, А.* Интересы, а не ценности – русская Европа, а не Евразия. http://med.org.ru/article/4255
40 Вж. Л. Вершинин. Манифест первого сословия. https://putnik1.livejournal.com/7389879.html
41 *Дугин, А.* Путин или Сверх-Путин. http://zavtra.ru/blogs/putin_ili_sverh-putin
42 Пак там.
43 Пак там.
44 Политолог предположил, как статью Суркова воспримут на Западе. https://ria.ru/20190211/1550700176.html
45 Пак там.
46 Владимир Путин обратился с Посланием к Федеральному Собранию. Церемония оглашения прошла в Москве, в Гостином дворе. 20.02.2019. http://www.kremlin.ru/events/president/news/59863
47 Пак там.
48 Пак там.
49 *Фаляхов, Р.* Жить за чужой счет. https://www.gazeta.ru/business/2019/04/02/12279205.shtml
50 Внеочередные выборы Президента Республики Казахстан состоятся 9 июня 2019 года. https://ehonews.kz/vneocherednye-vybory-prezidenta-respubliki-kazahstan-sotoyatsya-9-iyunya-2019-goda/
51 Нацфонд Казахстана попал под арест, что дальше? 01.10.2018. https://www.novayagazeta.ru/articles/2018/01/10/75108-natsfond-kazahstana-popal-pod-arest-chto-dalshe
52 *Палохин, А.* Американский проект. Большой Центральной Азии в действии. https://centrasia.org/newsA.php?st=1552945440
53 Владимир Путин обратился с Посланием к Федеральному Собранию. Церемония оглашения прошла в Москве, в Гостином дворе. http://www.kremlin.ru/events/president/news/59863
54 Владимир Путин обратился с Посланием к Федеральному Собранию. Церемония оглашения прошла в Москве, в Гостином дворе. http://www.kremlin.ru/events/president/news/59863
55 Пак там.
56 Лавров ответил на слова Помпео о совместных с НАТО мерах против России. https://www.rbc.ru/rbcfreenews/5ca0aef19a794781b02b00aa
57 Помпео анонсировал совместные с НАТО меры против России из-за Украины. https://www.rbc.ru/politics/27/03/2019/5c9bd9539a79475ca056af42
58 Русия откри във Венецуела център за обучение на пилоти на военни хеликоптери. https://www.dnevnik.bg/sviat/2019/03/30/3412259_rusiia_otkri_vuv_venecuela_centur_za_obuchenie_na/
59 H.R.1616 – To prioritize the efforts of and enhance coordination among United States agencies to encourage countries in Europe and Eurasia to diversify their energy sources and supply routes, increase energy security in the region, and help the United States reach its global energy security goals, and for other purposes. https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/1616/text
60 *Гомзикова, Светлана.* „Северный поток-2": Америка дожимает немцев. https://svpressa.ru/politic/article/228536/
61 Пак там.
62 Манфред Вебер: Имаме инструменти да спрем „Северен поток 2". https://news.bg/int-politics/manfred-veber-imame-instrumenti-da-sprem-severen-potok-2.html
63 „Вы как дети". Меркель отчитала министра обороны за стремление послать корабли в Керченский пролив. 11:57, 8 март 2019. https://strana.ua/news/189762-anhela-merkel-i-ministr-oborony-ursula-fon-der-ljajen-ustroili-perepalku-iz-za-otpravki-korablej-v-chernoe-more.html
64 Крамп-Каренбауер: Русия се опитва да дестабилизира ЕС. https://news.bg/int-politics/kramp-karenbauer-rusiya-se-opitva-da-destabilizira-es.html
65 САЩ призовават Унгария да не подкрепя „Турски поток". https://www.dnevnik.bg/sviat/2019/02/12/3388695_sasht_prizovavat_ungariia_da_ne_podkrepia_turski_potok/
66 Вж. П. Блъсков. Премиерът на Русия Дмитрий Медведев в специално интервю за вестник „Труд": Печалната съдба на „Южен поток" не бива да се повтаря. – Труд, 04.III.2019 г.
67 *Милчева, Емилия.* За какво се разбраха Медведев и Борисов? https://p.dw.com/p/3ESN2
68 Пак там.
69 Пак там.
70 Вж. С. Михова. „Чакаме Медведев да подкрепи хъб „Балкан". „Русия днес", 2019, бр. 7, с. 20.
71 *Милчева, Емилия.* За какво се разбраха Медведев и Борисов? https://p.dw.com/p/3ESN2

САЩ: НА ВЕНЕЦУЕЛА С „ЛЮБОВ"

Лъчезар Радев

Лъчезар Радев *– доцент по „Технология на неорганичните вещества" в ХТМУ – София. Под негово ръководство са изработени редица ситуационни политологични анализи, между които „Кърджалийският регион в новите български реалности", „Пиянският град", „Sine ira et studio" и др. Научните му интереси са в областта на геополитиката. Биографията му е отпечатана в реномираното издание на „Who is who in the world", САЩ, 2011 година.*

„Животът е толкова трагичен; като тясна пътека над пропаст. Поглеждам надолу; завива ми се свят; чудя се как да стигна до края. Но защо се учудвам така; сега, след като го казах, вече не чувствам нищо." [1]

Вирджиния Улф

Изграждането на *възгледа за панрегионализма* принадлежи на немския учен Карл Хаусхофер – бивш генерал, по-късно и професор. Това си има своето обяснение: десетилетието след края на Първата световна война в Германия се характеризира с нарастване на интереса към геополитиката като теория, защото страната започва да израства като европейска сила. Хаусхофер определя геополитиката като наука и „практическа даденост, основите на която лежат в географията и историята" [2]. Той гради теорията си за панрегионализма със съществените за нея *континентални блокове* върху идеите за големите държавни образувания [4] на Фридрих Ратцел, считан за баща на геополитиката [3], и за световния остров [5] на Халфорд Макиндер.

На тази база пан-Америка, пан-Азия и пан-Европа–Африка се изграждат естествено около техните центрове – САЩ, Япония и Германия. *Пан-Америка*, която е интересна в случая, намира своето основание като *голям континентален блок*, образуван от Северна и Южна Америка (Фигура 1), в идеите за трансконтинентална жп линия от Ню Йорк през Панамския канал в направление Южна Америка и за трансконтинентален

авиомаршрут от Ню Йорк през Флорида–Антилските острови–Рио–Буенос Айрес до Мар дел Плата [6].

В момента *ябълката на раздора в континенталния блок,* свързващ двете Америки, *е Венецуела,* за чието откриване от Христофор Колумб се сочи 1498 година.

Името на страната произхожда от мнението на откривателите ѝ, че тя прилича на Венеция, защото по онова време жителите ѝ са живеели в големи наколни жилища, разположени над обемни водни площи. Ето защо са я нарекли „малката Венеция" [7].

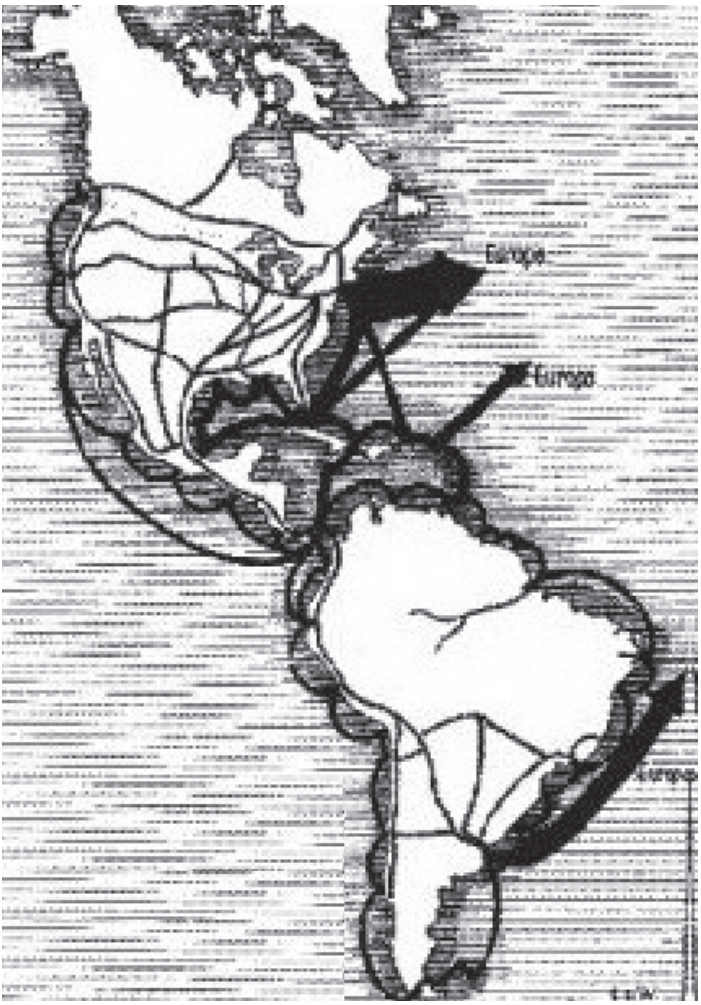

Фигура 1. *Пан-Америка по Карл Хаусхофер*

Сега водните пространства на страната се простират на 30 000 км^2, а общата ѝ сухоземна площ обхваща 912 050 км^2. Тя граничи с Бразилия, Колумбия и Гвиана, сухопътната ѝ граница с тях е 4993 км. Към 2025 г. населението на страната се очаква да достигне 35,3 млн. души [7].

Това, което прави от Венецуела държава с особена важност в геополитически аспект, е в пряка зависимост от нейните *минерални суровинни ресурси*. Страната има доказани резерви от боксит в размер на 2 млн. тона. Тя е и третият най-голям производител на въглища в района на големия континентален блок [7].

Освен това *особеният геополитически интерес* към страната в момента *е свързан с* нейните *петролни залежи*.

Данните на Фигура 2 (а и б) ясно говорят за това.

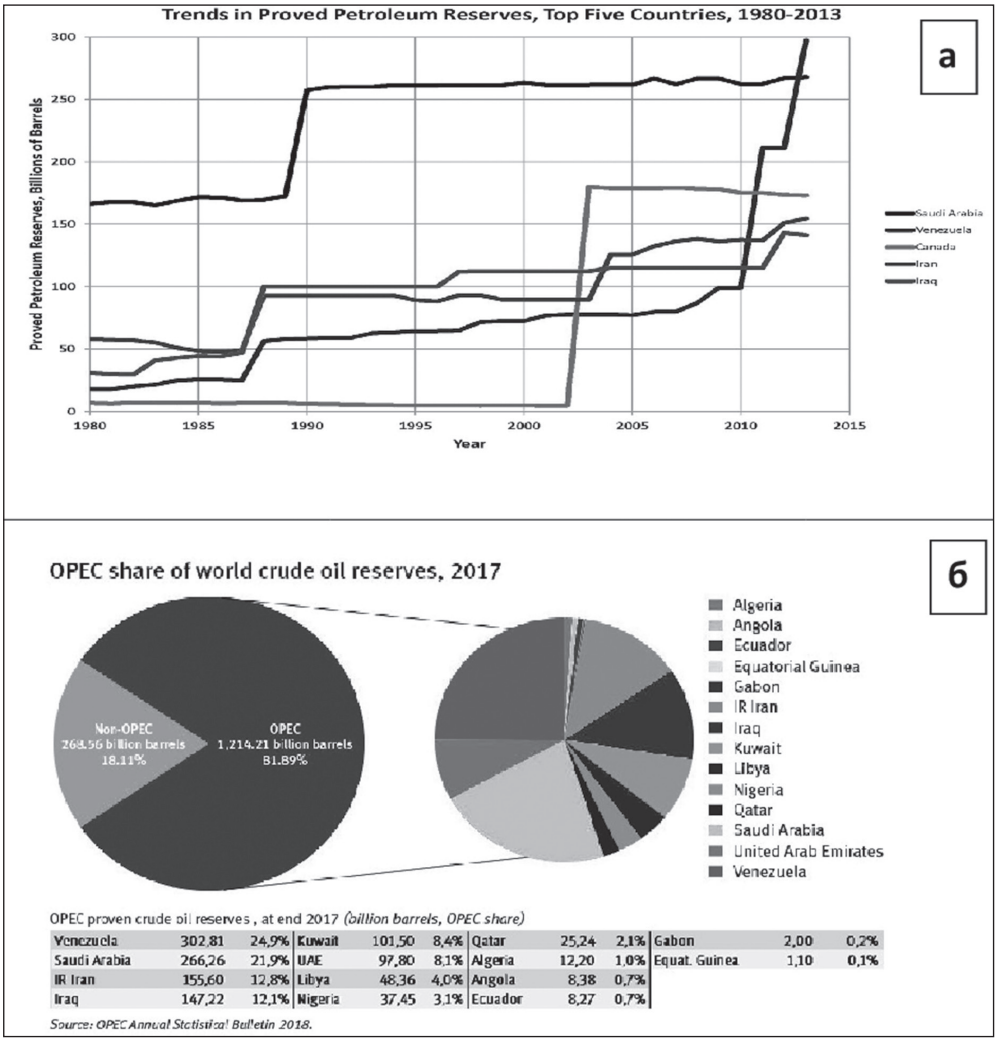

Фигура 2. *а) Залежи от петрол на 5 основни страни в света (Саудитска Арабия, Венецуела, Канада, Иран, Ирак) за периода 1980–2015 [8] и б) резерви на суров петрол в страните от OPEC за 2017 г. [9]*

От данните на Фигура 2а се вижда, че Венецуела изпреварва Саудитска Арабия по доказани залежи на суров петрол, които се оценяват на 302 млрд. барела [8], а от Фигура 2б – че страната, като член на Организацията на страните – износителки на петрол (*OPEC*), се нарежда на първо място по залежи на суров петрол, които са в размер на 302,81 млрд. барела. Това съставлява 24,9% от общия добив на суров петрол от страните – членки на *OPEC* [9]. Веднага след нея се нареждат Саудитска Арабия – с 266,26 млрд. барела, Иран – със 155,6 млрд. барела и Ирак

– със 147,2 млрд. барела, което е съответно 21,9%, 12,8% и 12,1% от общия добив на петрол от страните, членуващи в *OPEC*.

Освен че има значителни петролни залежи, Венецуела е на 7-о място в света по резерви на природен газ, както проличава от данните на Таблица 1.

Таблица 1. *Резерви на природен газ в света за периода 2010–2018 г. (трлн.м³) [10]*

Държава	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Русия	1680,00	1680,00	1680,00	1680,00	1680,00	1680,00	1680,00	1680,00	1680,00
Иран	1046,00	1046,00	1168,00	1187,00	1193,00	1201,00	1201,00	1183,00	1191,00
Катар	899,00	896,00	890,00	890,00	885,00	872,00	866,00	958,00	850,00
Саудитска Арабия	264,00	276,00	284,00	288,00	291,00	294,00	300,00	303,00	304,00
Туркменистан	265,00	265,00	265,00	265,00	265,00	265,00	265,00	265,00	265,00
Обединени арабски емирства	214,00	228,00	215,00	215,00	215,00	215,00	215,00	215,00	215,00
Венецуела	176,00	179,00	195,00	195,00	196,00	197,00	198,00	201,00	203,00

Известно е, че преди 1970 г. само няколко компании, основните между които са „Креол" и „Шел", имат предимството да добиват и разпространяват венецуелския суров петрол на международните пазари, но след 1970 г. цената за барел петролна суровина се покачва от 4 на 12 долара и точно тогава венецуелското правителство решава да национализира петролната индустрия в страната. Освен това то пристъпва към сливането на нефтените компании, като по този начин се ражда държавната компания *Petroleus de Venezuela SA,* известна като *PDVSA* [11]. Сега тя добива от всички находища в страната 2 500 000 барела суров петрол/ден, но от януари 2019 г. добивът се снижава до 1 488 000 барела суров петрол/ден, основна причина за което са санкциите, наложени от САЩ [12].

Характерен момент за развитието на нефтодобивната промишленост на Венецуела е отварянето ѝ за *чуждестранни инвестиции*, което става реалност през 1993 г. Три години след това Китайската национална газова корпорация (*CNPS*) започва финансирането по разработването на две нефтени находища, като инвестициите са в размер на 358 млн. долара [13]. По някои данни Китай е най-големият вложител на средства в нефтодобивната промишленост на Венецуела. За периода 2007–2013 г. той е вложил 50 млрд. дол. [14–17]. Според други автори за периода 2008–2015 Китай е инвестирал 43.2 млрд. дол. за развитието на петролната промишленост [13], а според трети сумата възлиза на 62 млрд. дол. [18]. През 2018 г. Николас Мадуро урежда нов заем от Китай в размер на 5 млрд дол., част от които са използвани и за дейности, спасяващи Венецуела от наложеното от САЩ ембарго [14, 16, 19]. Отново през 2018 г. Китай влага още 184 млн. дол. за проучването на нови 30 петролни кладенеца [16]. Във връзка с всичко това трябва да се отчете, че основната част от изброените траншове са предоставени от Китайската банка за развитие (*CDB*), която има офис в Каракас [20].

Естествено финансирането, за което става дума, не би следвало да учудва никого, защото само за периода 2008–2011 г. *CDB* е финансирала страните от Латинска Америка с парични средства в размер на 38.5 млрд. дол., от които близо 33.0 млрд. дол. са заеми срещу петрол. Тези средства са повече, отколкото заемите, които са отпуснати от Международния валутен фонд и Световната банка, взети заедно [21]. Съгласно постигнатото споразумение между двете страни само през 2011 г. Венецуела доставя на Китай от 200 000 до 460 000 барела суров петрол/ден [22]. Все в този контекст също не е новост, че докато стокооборотът на Китай със страните от Латинска Америка през 1995 г. е бил в размер на 5 млрд. дол., през 2011 г. нараства до 240 млрд. дол. и през 2013 г. достига 260 млрд. долара [23].

Основните геополитически причини за вниманието на Китай към Венецуела са следните:

- От 1960 г. Венецуела е сред учредителите на *OPEC,* а след 2012 г. се очертава като една от най-големите износителки на петрол в света. Ето защо Китай трябва да си осигури необходимите количества суров петрол и природен газ за развитието на икономиката си [7, 13], както и за диверсифициране на доставчиците на тези суровини [15, 17, 20, 24].
- След 1998 г. Уго Чавес започва да провежда политика на тясно сътрудничество с Китайската народна република, воден от идеята, че светът бавно, но неотклонно се придвижва към формирането на многополюсен световен ред, независимо че по това време САЩ е единствената световна суперсила [13, 15, 23–25].
- Китай желае да има пазар за своите стратегически продукти, произвеждани от компании като *Huawei, Haier, ZTE* и др. [15, 19].
- Венецуела иска да превъзмогне последствията от дългогодишните санкции, наложени от САЩ [15, 20, 24, 26].

Пояс „Ориноко" – перла в короната

Исторически погледнато, още през 1935 г. е било ясно, че площта, известна днес като пояс „Ориноко" (Фигура 3а), крие в недрата си значителни количества петрол. По-интензивните изследвания на пояса обаче започват едва през 1984 и 1987 г., като основната част от проучвателните работи се пада естествено на Венецуела. От нейна страна проучванията, провеждани през 1997 г. например, се водят от дъщерната на *PDVSA* фирма „Петроцедено" (*Petrocedeno),* участваща с дял от 60%, като другите 40% се разделят между *Total EDP* и *Statoil*. Работата по това време започва в район с площ от 342 км^2. Смята се, че от него могат да бъдат добивани 180 000 барела петрол/ден. Проучванията по същото време продължават в още 2 района – в северната и в южната част на Венецуела – с площ съответно 105 и 75 км^2 [27].

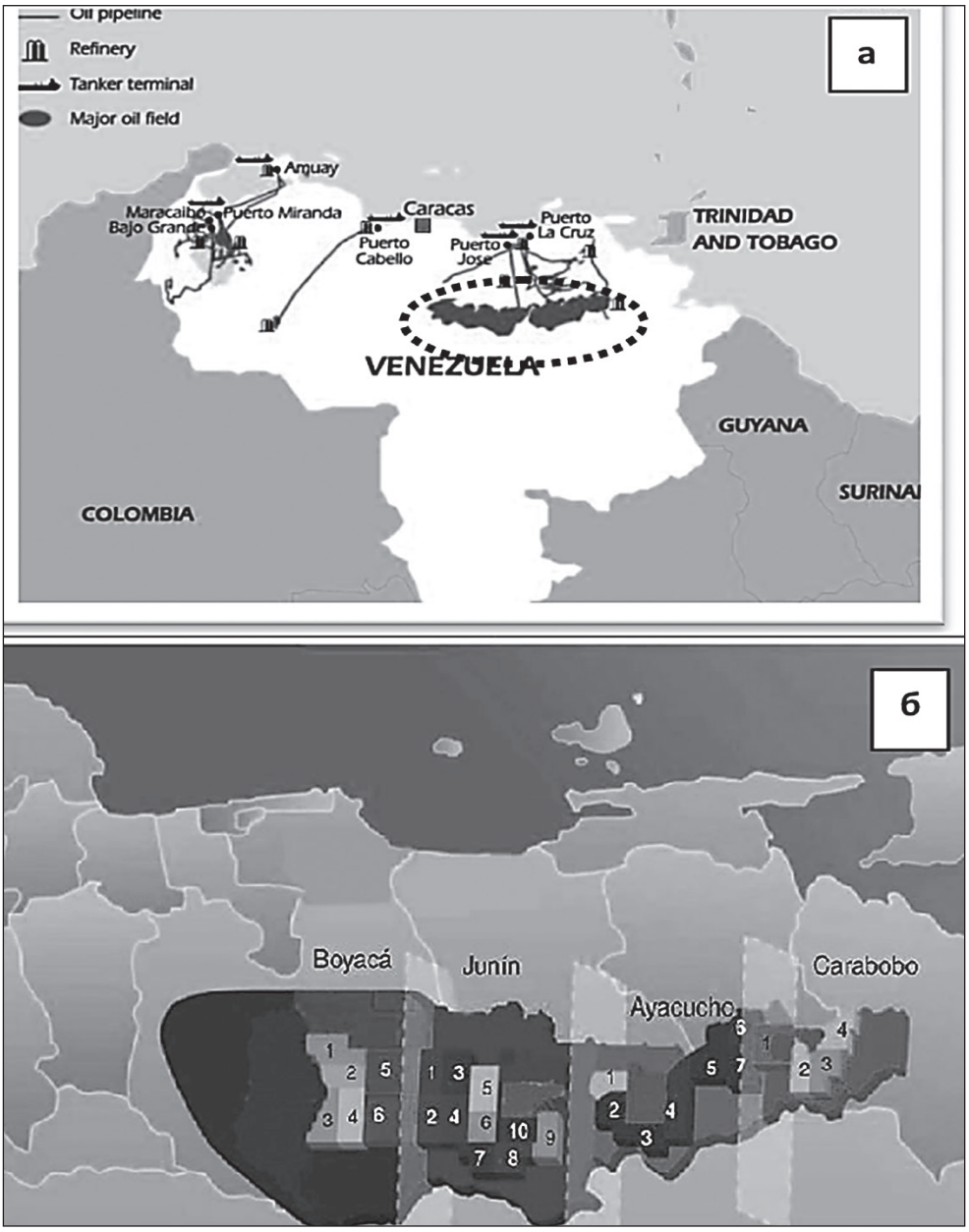

Фигура 3. *Географско разположение (а) и разработвани находища (б) в пояс „Ориноко" [28, 29]*

Съвременното „оразмеряване" на пояс „Ориноко" (Фигура 3б) показва, че находището се състои от 4 отделни източника, географски определяни като

негови съставни части: Бояка (*Boyaka*), Юнин (*Junin*), Аякучо (*Ayacucho*) и Карабобо (*Carabobo*). Дължината на диагонала между най-източната и най-западната точка на пояса е 3100 км [27]. *J. Corales* и *C. Romero* посочват, че „Ориноко" се простира на площ от 54 000 км^2, а резервите от тежък суров петрол в него се оценяват на 513 млрд. барела [30]. Въз основа на тези данни авторите заключават, че Венецуела се нарежда на първо място в западното полукълбо по резерви на суров петрол [30]. Финансовите средства, вложени в геоложки проучвания на находището до 2013 г., са в размер на 80 млрд. долара [31].

Както се вижда от Фигура 3б , пояс „Ориноко" е разпределен на блокове, които се разработват от различни международни нефтени компании, някои от които са съвместни дружества с *PDVSA*. Чуждестранните компании имат дял от 40%, а останалите 60% са собственост на Венецуела, представлявана от *PDVSA*.

Таблица 2 сумира инвестиционните споразумения в пояс „Ориноко", в съгласие с [32].

***Таблица 2**. Инвестиционни споразумения в пояс „Ориноко" (по блокове) до 2013 г.*

Блок	Партньор	Дял	Бонусна вноска	Производителност (барел/ден)
Юнин 2	*Petrovietnam*	40%	500-600 млн. дол.	200 000
Юнин 4	*China National Petroleum Corporation (CNPC)*	40%	900 млн. дол.	Не е отбелязано
Юнин 5	*Eni (Italia)*	40%	646 млн. дол.	400 000
Юнин 6	*Rosneft, Gasprom, Lukoil, TNK-BP, Surgutneftgas*	40%	1 млрд. дол.	
Карабобо	*Repsol (Spain)*	11%	1.05 млрд. дол.	240 000
Проект 1 (блок 1, север; блок 1, централен)	*Petronas (Maalaysia),* *ONGC (India),* *Indian Oil Corporation,* *OVL (India)*	11% 11% 3,5% 3,5%	Не са посочени данни	450 000
Карабобо	*Shevron (USA)*	34%	500 млн. дол.	400 000
Проект 3 (блок 2, южен; блок 5)	*Mitsubishi (Japan),* *Suelopetrol (Venezuela)*	5% 1%	1 млрд. дол. за *PDVSA*	
Юнин, блок 1, 10, 11	Все още няма инвеститори			

При по-детайлния анализ на данните от Таблица 2 се откриват някои важни уточнения. Например руските компании, участващи в разработването на находището Юнин 6, установяват, че общите му резерви са от порядъка на 53 млрд. барела, което според тях означава активност в рамките на 40 години, а необходи-

мите инвестиции ще бъдат от порядъка на 20 млрд. долара [25]. Споразумението е подписано през 2010 г., а като основен изпълнител и координатор на проекта е ангажиран „Газпром" [33]. Русия участва също и в разработването на находища Карабобо 2 и 4, където Роснефт има дял от 40% [33].

Роснефт се установява във Венецуела през 2012 г., но преди това е развивала дейност в други държави в Латинска Америка. Наличните данни показват, че компанията е вложила над 30 млрд. дол. в съвместни фирми и предприятия във Венецуела [16, 19].

След отприщването на кризата в страната Роснефт остава да работи на нейна територия, като в края на 2014 г. решава да изкупи дяловете на другите руски компании срещу 800 млн. долара, след което подписва споразумение с *PDVSA* за предварително заплащане на суров петрол, което дава глътка въздух на притиснатото до стената венецуелско правителство преди парламентарните избори през 2015 г. Така Роснефт изплаща 6.5 млрд. долара за 4 млн. барела петролна суровина, което фактически е 130 000 барела петрол/ден [34, 35].

Освен участието си в нефтодобива във Венецуела, през 2014 г. Роснефт придобива правата да изследва, добива и разпространява запасите от природен газ в морските зони Патао и Межалонес. Резервите на природен газ от двете находища са оценени на 180 млрд. $м^3$, което е само 2% от 7,9-те трилиона $м^3$ общи газови резерви на страната. Това естествено води до заключението, че Роснефт е глобален играч, който даже има договор с *PDVSA* за доставка на венецуелски петрол в Индия [34]. И още нещо: през 2017 г. Роснефт купува голям дял от индийската рафинерия *Essar*, която е един от най-големите ползватели и преработватели на венецуелски нефт, както и на петрол от Иран [19]. Наред с това тя участва в разработването на технологичен план за модернизиране на рафинерията „Амуай" във Венецуела [35].

Индия, по проект 1, както е отбелязано в Таблица 2, започва проучванията си след подписано споразумение при посещението на президента на Венецуела Уго Чавес в Делхи през 2005 г. Началото е поставено с откриването на офис на националната нефтена компания на Индия *OVL* в Каракас. Направените от индийска страна инвестиции са в размер на 355.7 млн. долара [36].

В допълнение към данните в Таблица 2, Индия участва в разработването на находището Карабобо, като извън вноската на испанската компания „*Repsol*" тя внася още 2.18 млрд. дол. в проекта. В резултат на проведените проучвания добивите на суров петрол трябва да достигнат до 400 000 барела/ден [36].

В интерес на истината, и извън данните в Таблица 2, трябва да се подчертае и ролята на Китай в разработването на залежите в пояс „Ориноко". По обобщени данни до 2013 г. инвестициите на Китай възлизат на 40 млрд. долара. Според някои наблюдатели финансови обеми от подобен характер са показателни за връзките между двете страни в областта на нефтодобива. Характерното в случая е, че Венецуела продава на Китай повече петрол, отколкото която и да е друга страна в Латинска Америка, а заедно с това Китай извършва най-голям обем от проучвания в пояс „Ориноко" за установяване на нови местонахождения [37].

За да може да усвоява доставките на петрол от Венецуела, Китай предприема стъпки към реконструиране на собствените си рафинерии за преработка на суров петрол, което е предизвикано от това, че венецуелският суров нефт е с високо съдържание на сяра. Така Китай подписва 3 договора с *PDVSA* за помощ в преоборудването, което е в пряка връзка с разработваните блокове Юнан 1 и 8, а също така и с този в Карабобо [24].

Във връзка с данните в Таблица 2, отнасящи се до блок Юнан 4, съществуват някои любопитни уточнения, а именно, че находището има резерви от 8.7 млрд. барела суров петрол, което означава, че ако на ден се добиват по 400 000 барела, за 25-годишен период ще бъдат добити общо 2.9 млрд. барела [24]. А след това?

Информацията за пояс „Ориноко" в никакъв случай не изчерпва участието на Китай и Русия в проучването и експлоатацията на петролните залежи във Венецуела. Русия взема участие и в разработването на още 2 находища – Урумако 1 и 2, като лицензът за това е даден на Газпром. Находищата се намират в морските зони на Венецуела и са в експлоатация още от 2008 г. [33]. Китай разработва други 2 находища – Караколес и Инеткампо, които са със статут на „странични" находища. Продължителността на тяхната експлоатация е със срок от 50 години, като максималната продуктивност ще нарасне от 700 на 5500 тона петрол/ден. Началните проучвания започват още през 2006 г., като тогава са били получени 1,07 млн. тона петрол [24]. Освен това *CNPC* участва и в разработване на находище Зумано, което се намира в южната част на Венецуела. То се състои от 15 близко разположени едно до друго находища, така че общата площ на находището възлиза на 532 км^2. Според *CNPC* то съдържа 6,14 млрд. барела суров петрол, а произвежда вече 19.05 млн. барела суров петрол/ден, 40% от които се реализират в Китай [24].

САЩ и даровете на „любовта"

„Вторачен в незрялото си объркване, аз се виждах по-скоро победен, отколкото освободен. Мирът бе празно понятие, с думата „свобода" изобщо не можех да си служа на първо време." [38]

Гюнтер Грас

За момента САЩ изглеждат победени и раздразнени, истерични и невъздържани, разочаровани от това, че действията им не дават плода, който очакват. Но това раздразнение не е от днес. Корените му могат да се открият още от времето, когато Чавес е избран за президент на Венецуела през 1999 г. Той веднага започва бурно развитие на отношенията с *Китай*, което е обусловено от това, че през 2001 г. той става член на Световната търговска организация (*STO*), а и класифицира Венецуела като „стратегически партньор". По времето на Уго Чавес са сключени повече от 450 двустранни икономически договора и повече от 80 проекта, подплатени с финансирането от китайски компании и оформени като заеми [13].

През 2004 г. Чавес посещава Пекин, през същата година Венецуела признава Китай като основен за нейните стоки пазар [39]. През 2012 г. 15% от износа

на Венецуела е предназначен за китайския пазар, а 17% от вноса в страната се реализира от Китай. С една дума, Пекин става вторият по важност партньор на Венецуела, а тя пък – четвъртият на Китай, следвана от Бразилия, Мексико и Чили. Също през 2012 г. двустранният стокообмен е в размер на 23 млрд. долара, докато през 2000 г. е бил само 35 млн. долара. [40]. Развитието на политическите и икономическите връзки през този период става възможно след посещението на Си Дзинпин в Каракас през 2009 г. в ролята му на вицепрезидент на КНР. По време на това посещение се създава двустранен инвестиционен фонд в размер на 12 млрд. долара по линията „петрол срещу заем" [14].

Същността на подобна политика от страна на Венецуела, разбира се, има дълбока история. Според някои съвременни наблюдатели тя се характеризира като „експанзивна доктрина" за регионално и извънрегионално влияние. Преди Чавес двама президенти на Венецуела – Ромуло Бетанкур (1956–1964) и Карлос Перес (1974–1979, 1989–1999), са нейни основни застъпници и творци [17]. Естествено е, че за осъществяването на подобна доктринална насока Венецуела става член на няколко международни организации, между които *MERCOSUR* и *UNASUR*.

В *MERCOSUR* членуват Аржентина, Бразилия, Парагвай, Уругвай и Венецуела, а обединението включва население от 295 млн. души. Икономиките на страните в него реализират 75% от световния брутен продукт. По данни на *MERCOSUR* за 2018 г. износът на обединението се оценява на 276 326.9 млн. долара., вносът – на 219 407.6 млн. долара., като балансът възлиза на 56 919.3 млн. долара. [41].

В *UNASUR*, който се означава като Съюз на южноамериканските нации, членуват Аржентина, Боливия, Бразилия (най-голямата икономика в Съюза), Чили, Еквадор, Колумбия, Гвиана, Суринам, Уругвай, Венецуела и Перу. Веднага след създаването му през 2008 г. се пристъпва към формирането на Съвет по сигурността, чиято задача е съобразена както с институционалния дизайн на организацията, така и с националните приоритети в тази област [17].

Естествено САЩ наблюдават с изострено внимание протичащите процеси, но те са „обезпокоени" от факта, че Чавес открито говори за край на неоколониализма, като реализира политика на „втора независимост". Тя има за задача да запази страната от „грабежа на империализма". Както отбелязват някои анализатори, в ежедневника *El National* Чавес казва: „Венецуела няма да бъде колония на САЩ" [42]. По този начин той подхваща политика към независимост, твърдо ориентирана към идеята на страните от Третия свят.

Има нещо, което САЩ, въпреки че не признават, не могат да го преглътнат. В реч пред ООН на 20.IX.2006 г. Чавес, опонирайки на речта на Джордж Буш-младши, казва: „Дяволът беше тук неотдавна. Все още можете да усетите миризмата на сяра" [42]. По-късно под стрелите на подобна критика е подложен и Барак Обама, който е наречен от Чавес „клоун", „лъжец" и „разочарование" [42].

„Любимият" на САЩ *Иран* също поддържа и политически, и икономически отношения с Венецуела, чието възходящо развитие се забелязва след 2005 г., когато Венецуела подкрепя избора на Махмуд Ахмадинеджат за президент на Иран.

По-късно той посещава 5 пъти Латинска Америка и открива 6 посолства на Иран в нея, но най-стабилни са връзките на Иран с Венецуела. Чавес посещава Иран 5 пъти, а между двете страни са подписани повече от 200 двустранни договора. Венецуела подкрепя Иран по споровете около ядрената му програма. Както се смята сега, тя прави това, за да балансира ролята на Саудитска Арабия в *OPEC* [43], въпреки че такова становище е твърде пресилено и едностранчиво – дотолкова, доколкото предполага, че Саудитска Арабия може винаги да влияе върху цените на петрола.

През 2008 г. между Иран и Венецуела се подписват 192 споразумения в сферата на транспорта, селското стопанство, автомобилостроенето и др., а иранската нефтена компания *Petropars* подписва договор с *PDVSA* за нефтопроучване и нефтодобив в пояс „Ориноко" [43].

САЩ не оставят всичко това без последствия.

През 2011–2012 г. те налагат санкции на създадената в Каракас венецуелско-иранска банка, защото смятат, че тя превежда средства на групировката „Хизбула", към която САЩ таят „топли" чувства [44].

През 2014 г. Конгресът на САЩ одобрява Изпълнителна заповед 113–278, която налага наказателни санкции на Венецуела в полето на икономиката, финансите и търговията, като това трябва да се реализира с помощта на ЕС и Организацията на държавите от Северна и Южна Америка. На следващата година администрацията на Обама публикува Изпълнителна заповед 13–692, с която Венецуела е обявена за заплаха за националната сигурност на САЩ във връзка с акт 113–278 от 2014 г. С реализирането на акта се позволява да се предприемат „всички необходими мерки към Венецуела" [45] .

За ред наблюдатели обаче засилените връзки на Венецуела с Китай, Иран и Индия са подчинени на общата стратегия за независимост от САЩ и от американския пазар [13, 15, 20, 24, 33].

Отношенията на страните от Латинска Америка с *Русия* са твърде интензивни. Ясно е обаче едно: че с посещенията на президентите на Аржентина, Куба, Боливия, Никарагуа и Чили в Русия през 2008–2009 г. се цели намаляване на зависимостта на региона от САЩ [33]. Освен това ясно се наблюдава и тенденцията на утвърждаване на Русия в региона на Латинска Америка посредством *BRICS,* в която заедно с нея участват още Бразилия, Индия, Китай и Южна Африка [15].

Още през 2008 г. тогавашният руски президент Дмитрий Медведев посещава Венецуела, като подчертава, че тя е „стратегически партньор" на Русия в сферите на нефтодобивната промишленост, добива на природен газ, алуминий, злато, както и в областта на инфраструктурата [33]. Заедно с това Медведев отчита развитието на икономическите отношения между двете страни, които за 2001 г. са в размер на 35 млн. долара, за 2005 г. – в размер на 77 млн. долара, а за 2006 г. – в размер на 517 млн. долара [33]. В рамките на това посещение се провеждат и разговори за кооперираме в сферата на ядрените технологии, заедно със съвместното експлоатиране на урановите и ториевите находища в страната [46].

След като през 2000 г. Владимир Путин заема поста президент на Русия, идеята за формирането на многополюсен свят, както и спадът на доверието към САЩ довеждат до нова вълна на антиамериканизъм в Латинска Америка. Тя се предвожда от Ево Моралес в Бразилия, Нестор и Кристина Кирхер в Аржентина, Рафаел Корея в Еквадор, Фидел и Раул Кастро в Куба и Уго Чавес във Венецуела. За Чавес речта на Путин в Мюнхен през 2007 г. означава основно ограничаване на хегемонията на САЩ в Латинска Америка. За Русия поддържането на по-тесни отношения със страните на континента е от стратегическа важност не само в сферата на икономическите отношения, но и като международна поддръжка на вътрешната и външната политика на страната [34].

За Венецуела Русия е гарант за поддържането на отбранителната ѝ способност, знак за което е подписаното през 2001 г. Споразумение за доставка на военно оборудване. През същата година се задълбочава и сътрудничеството с Куба с участието на кубински инструктори в обучението на венецуелските военнослужащи [7].

Според наличните данни, през 2004 г. Венецуела закупува от Русия военно оборудване за 2 млрд. долара [7]. По данни на други изследователи тази сума е от 5.4 млрд. долара [25] до 5.6 млрд. долара [18]. През 2004 г. Бразилия, Колумбия, Еквадор и Перу също закупуват въоръжение от Русия, а Мексико закупува хеликоптери за полицейските си части [25].

За времето от 2005 до 2007 г. Венецуела е закупила военно оборудване от Русия на стойност 4.4 млрд. долара, а през 2009 г. е осъществена доставката на танкове и противовъздушни системи за отбрана. В този контекст се изтъква, че за 2007 г. Венецуела е третата страна, след Китай и Индия, осъществила военни доставки от Русия [47]. Пак по същото време Венецуела закупува противоракетната система *S-300 VM*, чието предназначение е да охранява въздушното пространство на страната [25]. Както е известно, системата е проектирана да защитава в радиус от 200 до 250 км, основно от балистични ракети със среден обсег, радарни наблюдения и въздухоплавателни средства за навигация, разузнаване и атака, както се посочва в *Aerospace Daily* [48].

По повод на споменатото по-горе трябва да се отбележи, че реализирането на сделките е в резултат на санкциите, които САЩ налагат на страната. Заедно с това САЩ се наемат да убеждават Израел да не осъществява сервизното обслужване на венецуелските самолети F-16, склоняват Испания да спре захранването с американски технологии на предназначените за Венецуела самолети C-295 и извършват успешен натиск срещу Бразилия да спре доставката на самолет за правителството на Уго Чавес [49].

В контекста на казаното може да се посочи също, че САЩ съвсем не наблюдават безучастно какво става пред погледа им. През 2006 г. Държавният департамент анонсира забрана за продажбата на военно оборудване на Венецуела, а две години по-късно забранява извършването на плащанията на венецуелската компания *CAVIM*, която според тях подпомага недемократичните режими в Сирия, Иран и Северна Корея. Заедно с това на *CAVIM* ѝ се забраняват каквито и да било

отношения с американските военни агенции и включването ѝ в други военни програми [49].

Наред с военните доставки за Венецуела, които в основни линии бяха проследени по-горе, през 2008 г. военни кораби начело с ядрено-ракетния крайцер „Петър Велики" провеждат военно учение с военноморските сили на страната, а през 2008 и 2018 г. два руски бомбардировача *TU–160* посещават венецуелска военноморска база [25]. Подобна на тази инициатива е осъществена също и в Никарагуа през 2013 година [25].

Очевидно:

- Цялостното участие на Русия в района, и по-специално във Венецуела, показва, че тя не е лишавала от подходящо внимание Латинска Америка.
- Регионалното присъствие на Русия не може да се приеме като „демонстрация на завръщане", както заключава *Víctor Jeifets* [25]; то по-скоро е активно отношение към страните с близка до нейната външна политика и стратегия. Това особено много важи за страни като Венецуела, Боливия, Еквадор, Никарагуа и Куба.
- Цялостната политика и на Русия, и на Китай е манифестация на тезата им, че в света се утвърждава полицентричен модел на международни отношения.
- Повсеместното влияние на САЩ сериозно ерозира, като една от основните причини за това е тяхното мислене, че те са светлината на света, а истината е съвсем друга – САЩ вече не са световен хегемон и световна сила. Жалкото за тях е, че не послушаха навреме Збигнев Бжежински, който отдавна отправяше критики към външната им политика, но, както се твърди, никой не е пророк в собствената си страна.

Продължаващата и сега твърда убеденост на САЩ, че са водеща нация в света, както и участието на емблематични фигури от управлението на Джордж Буш-младши в екипа на Тръмп водят до заключението, че в стратегическо отношение, „битката срещу всички" ще се запази. По-характерното обаче е, че тя отразява фундаменталните и неизменни интереси на една западаща империя за контрол над ресурсите на Персийския залив, а в случая и на Венецуела, както и желанието на консервативното правителство на Тръмп да защити интересите си с всевъзможни средства от арсенала на цветните революции, които са „запазена марка" на САЩ. Това може да се проследи в заслужаващата внимание книга на американския журналист и писател Анди Стърн със заглавие „Кой спечели петролните войни?" [50].

Както отбелязва проф. Збигнев Бжежински, един висш съветник на Буш-младши подигравателно отхвърля критиката от страна на „съобразяващата се с реалността общност", като казва: „Днес ние сме империя и когато действаме, създаваме собствена реалност. И докато вие проучвате тази реалност (….) ние ще действаме отново, създавайки следващи нови реалности, които вие също можете да изучавате. Ето така стоят нещата. Ние сме дейци на историята (…) а на всички вас ви остава само да изучавате направеното от нас" [51].

Таблица 3 концентрирано обобщава действията на САЩ и техните подгласници към Венецуела за периода 2016–2017 г. в съгласие с информацията на венецуелското Министерство на външните работи от 2018 г. [45].

Таблица 3. *Мерки срещу Венецуела, предприети от САЩ и техните сателити, за периода 2016–2017 г.*

Период	Мероприятия
април 2016 г.	Започва финансовата блокада на Венецуела. Комерцбанк (Германия) блокира сметките на публичните банки на страната, както и на нейната нефтодобивна национална компания *PDVSA*; американската Ситибанк прекратява валутната кореспондентска сметка на венецуелски институции в САЩ заедно със сметките на Централната банка на Венецуела; португалската Нова банк уведомява Каракас, че няма да извършва финансови операции с Венецуела.
2017 г.	Сенатор Марко Рубио – син на италиански емигранти – представя информация в Сената, че Венецуела подкрепя терористи и наркотрафиканти, като ги снабдява с паспорти за свободно придвижване. Така на 13 февруари 2017 г. службата за Контрол на чуждестранните активи в САЩ (*OFAC*) включва вицепрезидента на Венецуела в списъка на лицата наркотрафиканти. През юли 2017 г. *PNC* банк отказва да получава средства от *PDVSA*, Ситибанк също отказва получаването на средства за доставката на 300 000 дози инсулин, предназначен за 400 000 пациенти; китайската банка „БОК–Панама" уведомява Венецуела, че поради санкции от финансовото министерство на САЩ няма да извършва плащания във валута. През август 2017 г. Тръмп издава Изпълнителна заповед 13–808 за „налагане на допълнителни санкции във връзка със ситуацията във Венецуела". Тя забранява парични преводи за венецуелското правителство и *PDVSA*. Замразяват се също голяма част от държавните облигации на Венецуела, в резултат на което се задържат 1 млрд. и 200 млн. долара без възможност да бъдат мобилизирани за укрепване на финансовото състояние на страната. През септември 2017 г. Канада обявява едностранни санкции срещу 40 венецуелски служители под предлог, че за „тяхното недемократично поведение" трябва да има последици. През октомври 2017 г. Дойче банк съобщава на китайската Сити банк, че затваря кореспондентските сметки по плащанията на *PDVSA*. По същото време правителството на Венецуела одобрява средства за ваксини и лекарства, но санкциите пречат те да бъдат депозирани в швейцарската банка „*JBS*". Това възпрепятства закупуването им, отлага го с 4 месеца, в резултат на което се променя целият имунизационен календар в страната. През същия период Канада одобрява законопроект *S*–226, който ѝ разрешава да налага ограничения на Венецуела за сделки със стоки, както и да замразява финансовите ѝ активи. През ноември 2017 г. фармацевтичните компании „*Baster*", „*Abbat*" и „*Fitzer*" отказват да издадат сертификати за износ на лекарства за онкоболни във Венецуела, което прави невъзможно тяхното закупуване.

Период	Мероприятия
2018 г.	През февруари 2018 г. администрацията на Тръмп удължава с още една година срока на Изпълнителна заповед 13–692 и 13–808, като към 13–808 се добавя списък с още 6 санкции. През март 2018 г. се издава нова Изпълнителна заповед – 13–8237, забраняваща извършването на сделки с венецуелската криптовалута „Петро". Любопитно при това е, че тя е още в предпродажна фаза и не се търгува официално на криптовалутните пазари, което е безпрецедентно решение в кратката история на криптовалутите. През годината (в документа не е означено точно кога) също се блокират и 9 млн. долара, предназначени за закупуване на консумативи за хемодиализа, от която се нуждаят 5000 пациенти.

Сумираните в Таблица 3 мерки биха могли да бъдат допълнени, но независимо от това стратегията им е ясна: каскадно блокиране на венецуелската икономика и социалния живот, което да доведе дори и до влошаване на здравословното състояние на голям брой хора, а оттам и до задълбочаване на отрицателното отношение на народа към правителството на страната, което, като резултат, да предизвика масови социални безредици с последващ всенароден бунт за сваляне на правителството на Венецуела и връщане на „ръководната роля" на САЩ.

Какво може да се очаква в обозримо бъдеще?

„Изборът е нещо опасно: каквото и да избереш, зачеркваш всички останали възможности." [52]
Джоан Роулинг

САЩ са направили своя избор твърде отдавна, а той е да правят всичко възможно да отстраняват правителства, които не отговарят на стратегическите американски интереси.

От геополитическа гледна точка е важно да се подчертае, че е наивно да се очаква бързо слизане на САЩ от международната сцена. А и това съвсем не е желателно за равновесието на силите в света и за „новия световен ред", каквото и да означава това словосъчетание. Реалистично е обаче да се очаква, че поне до средата на века САЩ ще продължават да отстояват политиката, за която по-горе стана дума.

В контекста на случващото се обаче САЩ неотклонно ще се стремят да премахнат Мадуро и правителството му от власт, каквото и да им струва това начинание.

От това следва, че:

- Те ще продължат политиката на натиск. Икономически това вече е започнало отдавна, но предприетите санкции ще бъдат удължавани във времето дотогава, докогато Венецуела се окаже в състояние на

почти пълна парализа за извършване на фундаментални финансови операции.

- Не е изключена и военна операция, но за момента тя е малко вероятна, докато не приключат всички други начини за въздействие. Това не означава, че такъв замисъл не е в ход. Напротив.

Фигура 4. *Възможни варианти за развитие на ситуацията*

Както може да се види от Фигура 4, възможните варианти за военна операция могат логично да бъдат предхождани от гранични конфликти, което се основава на факта, че Венецуела има дълги гранични бразди с Колумбия и Бразилия.

По-логично е като начало да се инициират „меки" сблъсъци по границата с Колумбия (извън шосейната инфраструктура за връзка с Венецуела), още повече че проблемите между нея и Колумбия не са от вчера.

Площта на пограничната конфликтна зона, означена на Фигура 4 с плътна линия, може да се разшири и като се катализират подходящи „събития" и по границата на Венецуела с Бразилия, а може да протичат и „събития" по двете граници едновременно.

При такова положение, а и при вероятна бъдеща военна операция възможен коридор за логистична подкрепа може да бъде реализиран през Еквадор и Колумбия. „Доставката" на американски специални части е удобно да се осъществи по споменатия коридор поради факта, че и Колумбия, и Еквадор имат дълга крайбрежна ивица с Тихия океан, което неимоверно облекчава процеса. Освен това разстоянието между САЩ и Венецуела е около 2000 км, което съвсем не е проблем при съвременното състояние на бойната техника и въоръжение на САЩ.

Независимо от логичността на подобен сценарий, военна сухопътна операция е малко вероятна. Основен аргумент за това е, че подобна операция може да се окаже следващ епизод на виетнамската епопея за САЩ, но при съвременното

състояние на Америка това би предизвикало опустошителни размествания в политическия пейзаж на страната. Освен това американското общество и досега е болезнено настроено по тази тема и позорът, както и безбройните разбити съдби на американските военнослужещи и техните семейства, все още са отворена рана.

Като се има предвид това, по-вероятно е осъществяването на въздушни удари върху стратегически обекти във Венецуела в бъдеще.

„Удобството" при този вариант е, че САЩ имат 3 близко разположени военни бази – „Сан Хуан" в Пуерто Рико, „Гуантанамо" в Куба и „Сото Хано" в Хондурас, които са означени на Фигура 4 с плътен овал и свързани в триъгълник.

Понастоящем подобен сценарий също не е на дневен ред. Геостратегически за САЩ е полезно да изтече определено време, за да се видят реалната полезност на предприетите вече мерки и резултатът от натиска, и ако няма ефект от тях или пък той е неудовлетворителен, тогава на първо време да се пристъпи към военновъздушна операция.

Единствената опасност, за която САЩ много добре си дават сметка, е, че при военно нахлуване и военновъздушни операции ще се намеси Русия, а вероятно и Китай. Тогава резултатът за САЩ няма да бъде толкова оптимистичен. Накратко, това означава мащабен военен сблъсък:

- Ще продължи организирането на публични демонстрации в подкрепа на поставения от тях Гуайдо, а на него ще му бъде заръчано да организира с щаба си протести и в другите големи градове на Венецуела, независимо че натискът в столицата Каракас ще бъде най-интензивен. Заедно с това надлежно ще бъдат преведени необходимите братски помощи за провеждането на подобни мероприятия. При това, както и досега, ще се обърне подобаващо внимание на осъществяването на сблъсъци със силите на реда, които по надлежен начин да бъдат разпространени чрез средствата за масово осведомяване, за да види светът кървавия режим, който управлява Венецуела.
- Ще продължат активните мероприятия на САЩ и в ООН, но тук трябва да настъпи задължителна смяна на представителя им по въпросите на Венецуела. Сегашният, Елиът Абрамс, обира доста негативи по повод на неговото участие в тайни операции по времето на Роналд Рейгън и след това. Международните канали за информация изобилстват с данни по това направление. За учудване е, че САЩ не се сетиха за тези неща по-рано. Това е неразбираемо или пък е акт на особена увереност.

Какво ще предприемат Русия и Китай?

- Би било отчаян мисловен експеримент да се предположи, че Русия и Китай няма да защитят по подходящ начин милиардите долари, които са вложили в нефтодобивната промишленост на страната. Това действие обаче е следствие на нещо много по-широко, а то е, че чрез защитата на

Венецуела се защитава и тезата за движение към многополярен свят. А и нещо още по-важно: заедно с това постепенно движение към многообразие на центровете международната политика паралелно ще узрее и за идеята, че народите трябва да бъдат свободни за самоопределение.

- Русия, както става ясно от анализа, твърдо ще подкрепи Венецуела с военна техника и модерни системи за отбрана. В това не може, а и не трябва да има никакво съмнение. И още нещо: ще окаже обемна помощ по повод на предприемането на необходими реформи по време на криза, нещо, което тя изпита на гърба си веднага след управлението на Борис Елцин.

Свободата трябва да се защитава, а освен това Венецуела е длъжна да отговори на евентуална военна атака, но припокриването на военната помощ от страна на Русия с мнението, че това е следващ „епизод" на Кубинската криза, е несъстоятелно.

- Китай ще действа по съвсем друг начин: тихо на дипломатическия фронт. Тук той ще работи усилено заедно с Индия и със страните от Югоизточна Азия.

Защо?

Защото Китай е свързан с Югоизточна Азия исторически и защото в тази част на света има широка китайска диаспора, която разполага с необятни финансови възможности. Това са геоикономически аргументи. Геополитическите са, че Китай се е заел да изгради мегапроекта „Един пояс, един път", което не може да се реализира без Латинска Америка, без Африка и, колкото и парадоксално да звучи днес, без Индия. Китай е наясно, че след не много дълго време Индия ще има по-многобройно население от неговото. Икономиката на страната бавно, но упорито се развива възходящо. Индийската армия е твърде многочислена, че да се предизвика конфликт с нея. Той би означавал абсолютна катастрофа и за двете страни. Изводът за Китай: за да реализира великата китайска мечта, на него му е необходим мир. Изводът за Индия: за да осъществи мечтата си за „глобален играч", тя трябва да е икономически силна. Това не може да се осъществи без добри политически отношения и парични дотации от Китай. Това е императивно условие. Изводът за Югоизточна Азия: САЩ и евентуално Япония са далече, но Китай е близо. Без мощните китайски инвестиции районът ще бъде обречен да бъде периферия. И още: не си заслужава да имаш мощен враг в лицето на Китай, а трябва да направиш така, че да имаш надежден съюзник в лицето и на Китай, и на Русия. Такова би следвало да бъде мъдрото решение. И то ще е точно това.

ЛИТЕРАТУРА

[1] *Улф, Вирджиния*. Дневникът на една писателка. С., 2019, с. 63–64.

[2] *Hlihor, Constantin*. Geopolitics: From a Clasical to a Postmodern Approach. Italic Academic Publishing, 2014, p. 35.

[3] *Agnew, John,* Katharyne Mitchel, Gerard Toal. A companion to Political Geography. Austalia, 2003, p. 194.

[4] *Cohen, Saul Bernard.* Geopolitics: The Geography of International Relations. Third Edition, USA, 2015, p. 25.
[5] *Mackinder, Halford.* The geographical pivot of history. Geographical Journal, 23 [4] (1904), p. 421–444.
[6] *Хаусхофер, Карл*. О геополитике: работы разных лет. М., 2004, с. 213.
[7] Federal Research Division. „Venezuela" (2005), p. 1–29.
[8] EIA. https://www.eia.gov/beta/international/?fips=VE
[9] *OPEC*. https://www.opec.org/opec_web/en/
[10] Knoema Corporation. Proved reserves of natural gas. USA (2019). https://knoema.com/atlas/topics/Energy/Gas/Reserves-of-natural-gas.
[11] *Molina, Carlos A.* Venezuela and Petróleos de Venezuela S.A. (PDVSA). Country Report, 2008, p. 1–8.
[12] PDVSA. http://www.pdvsa.com/index.php?lang=en
[13] *Xu, Yanran*. China,s Strategic Partnerships in Latin America. Case studies of China,s Oil Diplomacy in Adgentina, Brazil, Mexico and Venezuela, 1991–2015. USA, 2017, p. 62.
[14] *Wang, Qiang*, Rongrong Li. Sino-Venezuelan oil-for-loan deal – the Chinese strategic gamble? Renewable and Sustainable Energy Reviews 64, 2016, p. 817–822.
[15] *Marthoz, Jean-Paul.* Venezuela's foreign policy: a mirage based on a curse. The Norwegian Peacebuilding Resource Centre, 2014, p. 1–8.
[16] *Bahar, Dany,* Ted Piccone, Harold Trinkunas. Venezuela: A Path Out of Misery. Foreign Policy. Brookings, 2018, p. 1–18.
[17] *Romero, Carlos A.,* Víctor M. Mijares. From Chávez to Maduro: Continuity and Change in Venezuelan Foreign Policy. Contexto Internacional, Rio de Janeiro 38 [1], 2016, p. 165–201.
[18] *Rendon, Moises.* When Investment Hurts: Chinese Influence in Venezuela. Center for Strategic and International Studies (CSIS), 2018, p. 1–4.
[19] *Hess, Maximilian.* Russia in Venezuela: Geopolitical Boon or economic Misadventure. Foreign Policy Research Institute, Russia Political Economy Project, 2019, p. 1–22.
[20] *Myers Margaret*. China's Unlikely Partnership with Venezuela. Center for Security Studies (CSS), Zurich, 2014, p. 1–4.
[21] *Corrales, Javier,* Carlos A. Romero. U.S.–Venezuela Relations Since the 1990s. New York , 2013, p. 86.
[22] Пак там, с. 87.
[23] *Blanchard, Jean-Marc F.* Political Aspects of Chinese Investment in Latin America. Revista Tempo do Mundo, 2 [2], 2016, p. 35-49.
[24] *Giacalone, Rita,* José Briceño Ruiz. „The Chinese–Venezuelan Oil Agreements: Material and Nonmaterial Goals", Latin American Policy 4 [1], 2013, p. 76–92.
[25] *Jeifets, Víctor.* Russia is coming back to Latin America: perspectives and obstacles. Anuario de Integración 11, 2015, p. 90–112.
[26] Цит. по [13], с. 63.
[27] *Allard Martinius,* Jan Hegner, Inge Kaas, Rune Mjes, Celia Bejarano, Xavier Mathieu. Geologic Reservoir Characterization and Evaluation of the Petrocedeño Field, Early Miocene Oficina Formation, Orinoco Heavy Oil Belt, Venezuela. American Association of Petroleum Geologist 64, 2013, p. 103–131.
[28] *Palermo, J.,* R. Gutierrez, J. Ramos, O. Toledo, W. Garcia, L. Rondon, D. Cohen, O. Mendez. Azimuthal Deep-Resistivity and Multilateral Technologies in the Orinoco Oil Belt. 67 [5], 2015.
[29] Crude Oil Daily (2017). http://www.crudeoildaily.com/2017/12/venezuela-re-visited.html
[30] Цит. по [21], с. 82.
[31] Цит. по [21], с. 83.

[32] Цит. по [21], с. 84.
[33] Latin American and Caribbean Economic System (SELA), „Economic relations between the Russian Federation and Latin America and the Caribbean: Current situation and prospects", Regional Meetings on the Economic Relations between the People's Republic of China, the Republic of India and the Russian Federation with the countries of Latin America and the Caribbean, Caracas, Venezuela (2009), p. 1–52.
[34] *Rouvinski, Vladimir.* Russian-Venezuelan Relations at a Crossroads. Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2019, p. 1–20.
[35] *Gurganus, Julia.* Russia: Playing a Geopolitical Game in Latin America. Carnegie Endowment for International Peace, 2018, p. 1–16.
[36] Embassy of India, Caracas, Venezuela, 2015, p. 1–5.
[37] *Corrales, Javier,* Carlos A. Romero. U.S.–Venezuela Relations Since the 1990s. 2013, p. 85.
[38] *Грас, Гюнтер.* Да люспиш лука. С., 2007, с. 174.
[39] Цит. по [13], с. 64.
[40] Цит. по [13], с. 65.
[41] MERCOSUR. https://www.mercosur.int/en/
[42] Цит. по [21], с. 20.
[43] Цит. по [21], с. 30.
[44] Цит. по [21], с. 31.
[45] Ministry of Foregh Affairs of Venezuela, „Sanctions and Blacades Aggretion to the Bolivarian Republic of Venezuela" (2018), p. 1–24.
[46] Цит. по [21], с. 33.
[47] Цит. по [21], с. 32.
[48] Aerospace Daily, „S-300 surface to air missle system" (2015).
[49] Цит. по [21], с. 21.
[50] *Стърн, Анди.* Кой спечели петролните войни? Защо правителствата воюват за правата върху петрола? П., 2007.
[51] *Бжежински, Збигнев.* Втори шанс: трима президенти и кризата на американската суперсила. С., 2007, с. 149.
[52] *Роулинг, Джоан.* Вакантен пост. С., 2012, с. 388.

РАЗЛОМЪТ В „ПОДЕМОС" УДРЯ ИСПАНСКАТА ЛЕВИЦА

Кърдинка Кърдинова

Кърдинка Кърдинова *– журналист, председател на Сдружението на испаноговорещите журналисти в България, зам. главен редактор на сп. „Тема". Автор е на книгите „Под небето на Матагалпа" (1987), „Романси в глобално кърваво" (2005), „Виетнам – феникс и дракон" (2009). Като журналист е била в повече от 20 страни в различни части на света. Познава особено добре и отблизо проблемите на Латинска Америка. Носител е на виетнамския орден „Дружба" (2010) и на втора награда на испанското издателство OROLA в конкурса „Vivencias 2008" за кратък разказ.*

Разцеплението в партията на току-що завърналия се от отпуск по бащинство Пабло Иглесиас разбърква политическата панорама в навечерието на изборите на 28 април и на 26 май. Само мръсната война на „патриотичната полиция" срещу тази организация ли е причината, или диапазонът е от идеен разнобой до вечното „шерше ла фам"?

Свършва ли романтичната легенда за младите идеалисти, за неопетнените момичета и момчета от „Подемос", които разпалваха площадите с мантрата, че *„да, може" онези горе, от „кастата", да бъдат принудени да се загрижат за народа долу?* Какво се случи, та в навечерието на три предстоящи и решаващи за Испания избора тази вдъхвала толкова много надежди за алтернативно обществено развитие партия сега се саморазяжда от дълбока вътрешна криза, а избирателите ѝ се отдръпват? Личностни съперничества, разнобой в програмни възгледи, объркване в приоритетите, вечното „шерше ла фам" или безскрупулни конспирации на вражески структури начело с „патриотичната полиция" предизвикват ерозия, която може да провали и цялата испанска левица?

Преди да потърсим отговорите на тези въпроси, нека огледаме политическата панорама и съотношението на силите в Испания седмици преди насрочените за 28 април извънредни парламентарни избори, които на 26 май ще бъдат последвани и от местни, и от европейски (2 в 1).

Засега единственото сигурно според сондажите е, че Испанската социалистическа работническа партия (ИСРП) ще вземе най-много гласове на парла-

ментарния вот – до 28% според последните анкети. Но това е далеч от необходимото пълно мнозинство в 350-членния парламент, така че цялото внимание е съсредоточено върху показателите на останалите политически сили и върху гаданията с чия подкрепа или поне въздържание ще могат да управляват социалистите. Или пък какво съюзяване в противниковия лагер ще ги отреже от властта.

Вдясно нещата изглеждаха ясни през последния месец и половина, след като през февруари „тройната десница" – консервативната Народна партия с нейния нов и радикален лидер Пабло Касадо, либералната „Сюдаданос" на Алберт Ривера и възходящата ултрадясна *Vox* на Сантяго Абаскал – се консолидира и единодушно се насочи към сваляне на досегашния социалистически кабинет на премиера Педро Санчес. И успя – Санчес се видя принуден да насрочи нови избори. А социолозите предрекоха, че ако се задържи това съюзяване на десните, то ще им донесе триумфалните общо 50% на предстоящия вот – сбор от 21% за Народната партия, 18% за „Сюдаданос" и 11% за *Vox*.

Само че курсът на традиционните партии в ЕС към изолиране на крайнодесните формации навсякъде из континента предизвика натиск на съответните политически семейства спрямо Народната партия и „Сюдаданос" да не влизат в обвързване с *Vox*. На местно ниво пък заработи инстинктът на испанците да се пазят от реминисценции на франкизма, каквито изобилстват в риториката и програмата на *Vox*. И макар подкрепата именно за тази формация да не мръдна в проучванията, Народната партия и „Сюдаданос" започнаха да свалят показателите си – съответно до 18% и 16%, което се приписва на антипатиите на част от техните избиратели тъкмо към потенциалния съюзник *Vox*. Все пак сборът от общия очакван десен вот продължава да прави впечатление.

Парадоксът на този фон е, че вместо при левицата също да се засили единението, за да се даде подобаващ отговор на десницата, всъщност наблюдаваме разнобой и объркване – най-вече в секторите вляво от ИСРП. Що се отнася до социалистите, техните позиции неоспоримо се засилват – най-вече благодарение на дадените от досегашния кабинет на Санчес заявки за много по-социална политика. Сондажите сочат постоянно нарастване на процентите в подкрепа на ИСРП – последните данни са за 28%. Което предопределя, че социалистите несъмнено ще се класират на първо място в парламентарните избори на 28 април. Все пак подобен резултат е далеч от абсолютното мнозинство. За да може да управлява, ИСРП се нуждае от силен и стабилен съюзник също вляво, мотивиран да поддържа въпросната социална политика и готов да приобщи други, по-малки леви формации.

Такъв съюзник може да бъде само „Подемос" – партията, която в досегашния парламент беше трета политическа сила. Само че всички прогнози засега вещаят спадане на подкрепата за нея, по-слабо представяне на изборите и загуба на около една трета от сегашните ѝ 67 депутатски места – предполага се, че в следващия парламент ще има едва 37–40 депутати. Според последните

проучвания за партията на Пабло Иглесиас ще гласуват между 12 и 14% от избирателите. Докато на последния вот през 2016 г. съюзната формация „Унидос Подемос" с участието на „Подемос" и на Обединената левица получи 21%.

При такъв срив изобщо не е сигурно дали „Подемос" ще е в състояние да осигури необходимото партньорство на ИСРП, за да получи Испания след гласуването на 28 април ляво и социално управление. За местния вот на 26 май прогнозите са още по-лоши поради силното раздробяване на левите кандидати, а листите за съвпадащия по ден евровот продължават да се тресат от ненадейни и объркващи избирателите размествания.

Какво се случи, за да се стигне дотук? Краткият отговор е: вътрешни раздори и разцепление.

Най-силното разтърсване по тази линия дойде на 17 януари т.г. Тогава неотдавнашният номер 2 в „Подемос", съосновател на партията и най-близък приятел на Иглесиас – Иниго Ерехон, обяви, че ще се кандидатира за местните избори на 26 май в тандем с кметицата на Мадрид Мануела Кармена от листата на нейната платформа *Más Madrid* („Повече Мадрид"). Кармена ще се пробва за нов кметски мандат, а Ерехон ще се състезава за шеф на Община Мадрид, която е с автономен статут – тоест за водач на нейния Общински съвет, или де факто на мадридското правителство.

На предишните избори през 2015 г. адвокатката Кармена, която има забележителна лична борческа история още от времената на франкизма и демократичния преход и разполага с огромен обществен авторитет, беше подкрепена от „Подемос" като независима кандидатка и спечели с голяма преднина пред съперниците си. Но при тогавашното гласуване за Общински съвет разпокъсаната левица не можа да се координира добре и със съвсем малко изпусна победата, която отиде при представителката на Народната партия Кристина Сифуентес (подала оставка по-късно заради злоупотреби). Така през целия си мандат Кармена трябваше да управлява с враждебен Общински съвет, доминиран от десницата. И през цялото това време левите формации не спираха да се заканват как следващия път (през май 2019-а) ще се представят силни и единни, за да спечелят и регионалния парламент. Аргументирайки се именно с това, на 17 януари Ерехон обяви, че тръгва на битка заедно с Кармена като кандидат за председател на Общинския съвет от *Más Madrid*.

Само че реакцията от страна на Пабло Иглесиас беше като на човек, получил нож в гърба и предаден от най-близкия си приятел. Чрез видеообръщение в социалните мрежи той заклейми и отлъчи Ерехон от „Подемос", оповестявайки, че така бившият номер 2 се е самоизключил от общата им партия и е избрал друг път и друга партия – *Más Madrid*. Макар това да не е точно партия, а предизборна платформа. Не липсваха и горчиви натяквания към Кармена, която не би била кметица без „Подемос", а сега подмамвала в своя формация водещ кадър на тази партия.

Впрочем истината е, че Кармена неведнъж е показвала раздразнението си от стремежа на лидера на „Подемос" именно той да ѝ определи партньо-

ра за новата изборна кампания. Проявявайки инициативата сама да избере Ерехон, тя очевидно държи да покаже, че е наистина независима и не желае партийна „шапка".

Именно това скъсване между Иглесиас и Ерехон може да се смята като вододел и „червена линия" за сегашната криза в „Подемос". Но тя далеч не започва на въпросния 17 януари т.г., а има дълга предистория.

Първо трябва да се напомни, че при раждането на „Подемос" преди пет години – през януари 2014 г., край люлката на новата формация са петима емблематични основатели, колеги и близки приятели. Всичките са млади политолози, социолози и философи от Университета „Комплутенсе" в Мадрид – Пабло Иглесиас, Иниго Ерехон, Хуан Карлос Монедеро, Каролина Бесканса и Луис Алегре. Детето им – новата алтернативна партия, влиза с летящ старт в политиката и вкарва петима свои евродепутати в ЕП на европейските избори през май 2014 година. Те печелят с посланията си, дошли от кипналото през 2011 г. „Движение на възмутените" – от испанските площади, пълни с демонстранти срещу социалните орязвания, срещу изселванията на длъжници, които не могат да плащат ипотеките на жилищата си поради връхлетяла ги „кризисна" безработица, срещу „банките, които изядоха хората", срещу безочливата корупция сред управляващата тогава Народна партия и така нататък.

„Подемос" бяха алтернативата на всичко това. Те разбудиха онези, които дотогава дори не отиваха да гласуват, защото бяха отвратени от циничния двупартиен модел, който никога нищо не променя. Иглесиас и другарите му върнаха живота и надеждата в испанската политика, накараха милиони хора да повярват, че „да, може" системата да се промени и да се очовечи с алтернативен вот.

Бях на първия масов митинг, който „Подемос" свика в Мадрид на 31 януари 2015 г., и усетих на живо импулса на онези около 300 000 души, които заляха площад „Пуерта дел Сол" и улица „Алкала". Видях сълзи в очите на хората, които пяха заедно с Иглесиас, Ерехон, Монедеро, Бесканса, Алегре и другите младежи на сцената легендарната песен на аржентинката Мерседес Соса: „Ще се промени, всичко ще се промени!". После на два пъти имах възможност да разговарям лично с Алегре, който беше категоричен: „Ние сме вратата, през която може да влезе волята на мнозинството. А тя е – прозрачност и демокрация."

Беше период на еуфория, идеализъм, надежди. Хората се събираха на „народни асамблеи" по кварталите и заедно решаваха проблемите си. Бяха убедени, че когато „Подемос" влезе в парламента, „всичко ще се промени".

Изборите на 20 декември 2015 г. дадоха на „Подемос" 21% подкрепа и 69 депутати, превръщайки я в трета политическа сила след Народната партия и ИСРП. Другата нова формация в националния парламент бе останалата четвърта либерална „Сюдаданос". Така класическите „народняци" и социалисти се сдобиха и с по още едно разширение съответно вдясно („Сюдаданос") и вляво („Подемос").

Това разнообразяване на политическия пейзаж обаче се оказа нож с две остриета – невъзможно бе съставянето на правителство без умели преговори и сериозни компромиси. Нещо, за което нито новите, нито старите играчи на обществената сцена бяха готови в онзи момент.

В крайна сметка, след дълги и изтощителни парламентарни консултации, соцлидерът Педро Санчес направи през пролетта на 2016 г. опит да прокара свое правителство на малцинството, базирано на негов пакт със „Сюдаданос". За да успее, то се нуждаеше поне от гласуване „въздържал се" и от страна на „Подемос". Но Иглесиас излезе с остра реч срещу „сговора на статуквото" в лицето на тези две партии и депутатите от „Подемос" гласуваха против, парадоксално съвпадайки така с вота на своя антипод – дясната Народна партия.

Всъщност именно при взимането на онова решение за бламиране на Санчес се появява първата дълбока пукнатина вътре в „Подемос" – защото Ерехон и други негови съмишленици настояват Санчес да бъде оставен да управлява и да не се предизвикват нови избори, от които може само да се загуби. Факт е, че извънредният вот през юни 2016 г. показа, макар и с малко, по-лош резултат за „Подемос". По инициатива на Иглесиас и на друг негов личен приятел – водача на Обединената левица Алберто Гарсон, двете формации се явяват тогава пред избирателите съюзени като „Унидос Подемос". И въпреки това взимат с две депутатски места по-малко (67), отколкото „Подемос" беше получила сама през декември 2015 година.

А Народната партия пак се класира отпред и в крайна сметка, след като влезе в сговор с „бароните" на ИСРП и отстрани пречкащия ѝ се Санчес, отново получи възможност да управлява. Де факто с отказа си да подкрепи Санчес през пролетта на 2016 Иглесиас остави десния Мариано Рахой още две години на власт, до лятото на 2018 година. Чак тогава Рахой бе изненадващо бързо свален с вот на недоверие, постигнат чрез съюзяването на „Подемос" и ИСРП – формула, срещу която Иглесиас преди това прекалено дълго се съпротивляваше.

След провала на възможното съюзяване със социалистите през 2016 г. концептуалните разминавания вътре в „Подемос" се задълбочават. Ерехон, който тогава е говорител на партията, отстоява позицията, че за постигане на полезни за обществото политически промени и решения трябва да се води отворен, динамичен и допускащ взаимни компромиси диалог, да се търсят балансирани и ефективни партньорства, като естествен и достатъчно силен партньор може да е именно ИСРП. Лидерът Иглесиас и оформилият се около него кръг от по-близки нему съратници от своя страна обаче смятат, че компромисите имат лимит и не може да се отстъпва от принципи в името на политически дивиденти.

Но не са само идейните разминавания. Вече се усеща и междуличностно напрежение, оформят се групи на „паблистите" (привърженици на Пабло Иглесиас) и „ерехонистите" (фенове на Иниго Ерехон). В такава обстановка през февруари 2017 г. се стига до втория конгрес на „Подемос", известен като „Висталегре 2" (по

името на залата, където се провежда). Залата скандира „Единство, единство" – защото всички знаят за вече откроилите се две линии и че задълбочаването на различията означава отслабване на партията и на цялата левица. „Гласът народен" искаше хората от върхушката да се разберат помежду си.

На конгреса се появява и „трети път". За такъв пък апелира друга основателка на „Подемос" – Каролина Бесканса, която се опитва да намери златната среда между Иглесиас и Ерехон. Още един от основателите – Луис Алегре, тогава открито подкрепя Ерехон. Самият Алегре вече е минал през своя личен разрив с Иглесиас, поради който в края на 2016 г. напуска ръководството на партийната организация в Мадрид.

В крайна сметка „Висталегре 2" завършва по класическия начин за всички класически партии, колкото и „Подемос" да настоява, че е различна – побеждава действащият лидер и неговият актуален към момента близък кръг. Иглесиас е преизбран с голяма поддръжка от делегатите, водещи позиции получават и неговите хора. Вместо Ерехон, номер две и говорител на партията става младата и напориста Ирене Монтеро – бивша шефка на кабинета на Иглесиас, а тогава вече и негова сантиментална половинка.

За да демонстрира демократизъм и единство, новият-стар лидер още на конгреса обявява, че въпреки различията именно Ерехон ще бъде кандидатът на партията за шеф на Мадридския общински съвет на местните избори през май 2019 година.

Истината е обаче, че напреженията и раздалечаването между тях двамата продължават и по-нататък, което прави впечатление на всички, защото точно Пабло и Иниго винаги по-рано са били изключително близки идейно и приятелски, още далеч преди да основат „Подемос". А през последната година вече почти не си говорят. Освен това Иглесиас изглежда е забравил обещанието си Ерехон да е партийният кандидат за мадридските избори. Докато на 17 януари т.г. Ерехон не обявява, че сам е избрал да си издигне кандидатурата с *Más Madrid* на Мануела Кармена. Трябва да се отбележи, че Ерехон поднася решението си така, сякаш изпълнява именно траекторията, начертана от Иглесиас, твърдейки, че се смята за кандидат на „Подемос".

Иглесиас гледа на ситуацията съвсем различно. Такова решение не е обсъждано нито с него, нито с партийните структури. Смята, че със своеволния си ход Ерехон се е самоизключил от „Подемос", и настоява той да напусне депутатското си място (което Ерехон наистина прави по-късно). Иглесиас се чувства предаден и в обръщението си говори с каква горчивина посреща навършващата се точно в същите онези дни пета годишнина от основаването на „Подемос".

На страната на Ерехон–Кармена преминават емблематични фигури от „Подемос" – например водачът на мадридската организация на партията Рамон Еспинар. И, разбира се, споменатият „баща-основател" Луис Алегре. Каролина Бесканса също обявява, че *Más Madrid* е „добра възможност", макар в момента

да се е отдръпнала на равни разстояния от всички. На по-ниски нива изборът Иглесиас или Ерехон води до раздробяване на много организации на партията.

Казусът удря и по листата на „Подемос" за европейските избори на 26 май. Досегашният ѝ водач Пабло Бустиндуй – най-добрият експерт на партията по международните отношения, обяви, че се отказва да е кандидат, защото нямал „достатъчно сили за такава отговорност". Всеизвестно е, че той винаги е бил сред най-близките съмишленици на Ерехон. Бустиндуй засега не го е последвал в *Más Madrid* и декларира, че остава в „Подемос". Смята се, че въпреки тази лоялност „паблистите", а и самият Иглесиас очевидно са снели доверието си от него.

От петимата основатели в добри отношения с Иглесиас в момента е останал само Хуан Карлос Монедеро – най-възрастният от петорката (макар годините да не му личат), смятан за главен идеолог на „Подемос". Той формално се оттегли от партийното ръководство още в началото на 2015 година. Тогава срещу него бяха отправени обвинения, че е декларирал некоректно пред данъчните власти свои приходи на стойност около 400 000 евро от лекции, изнасяни в Латинска Америка (отчел ги в оборота на своя фирма, вместо да ги обяви в личната си декларация). Монедеро си плати наложената му глоба и напусна партийните си позиции, за да не се развихри черен пиар срещу „Подемос" заради неговия случай.

Според Луис Алегре, който се е върнал към преподаването на философия в Университета „Комплутенсе", най-близки сега до Иглесиас в партийната структура са говорителката и негова заместничка Ирене Монтеро, секретарят по отношенията с гражданското общество Рафа Майорал, секретарят по комуникацията Хуанма дел Олмо, организационният секретар Пабло Еченике. Алегре не пести жлъч особено срещу първите трима: „Те влязоха (в партийната дейност, б.а.) късно и зле, със стремежа да изключат всички, които не са от тяхната банда. Не са повече от четириима-петима души, но са достатъчно, за да съсипят всичко."

Вечното „шерше ла фам" е олицетворено тук от Ирене Монтеро, въпреки че като яростна феминистка тя несъмнено би заклеймила с възмущение употребата на подобно клише. Пламенно момиче е, истинска „пасионария". Днес е на 30 години, а е тръгнала по протести и митинги още от 15-годишна, когато влиза в Комунистическата младеж. По-късно се калява с активната си дейност в РАН („Платформа на пострадалите от ипотеки") – организация, която брани правата на изселваните неплатежоспособни длъжници.

Луис Алегре очевидно си знае защо казва, че тя е сред влезлите „късно и зле" в „Подемос", но аз я помня още от онзи техен първи голям митинг на 31 януари 2015 г. в Мадрид. Тя беше на сцената заедно с „петорката" и говори много разпалено пред множеството, което бурно я аплодира.

По онова време Ирене Монтеро още не беше гадже на Иглесиас (поне не официално), който имаше привличаща всеобщото внимание връзка с друга ог-

нена и много популярна левичарка – острия ум и език на Обединената левица, русата Таня Санчес, редовна и блестяща участничка в телевизионни политически дискусии, включително в предавания, които водеше самият Иглесиас.

Обединената *левица (Izquierda Unida – IU),* създадена на федеративен принцип формация и включваща Испанската комунистическа партия и други леви групи, преди основаването на „Подемос" в началото на 2014-а представя основния вот вляво от социалистите. Иглесиас също поддържа тесни контакти с *IU*, има много приятели в нейните редици, а в изборната кампания през 2011 г. работи като съветник на формацията. Там се запознава с Таня Санчес и така започва връзката им.

Преди европейските избори през май 2014-а вече създалият „Подемос" Иглесиас предлага на *IU* да включи в листите си и представители на новата партия. Но тогавашното ръководство на *IU* не оценява добре силата на новородилия се феномен и отказва, не желаейки да става ракета-носител на нещо неизвестно, току-що учредено. „Подемос" излъчва свои отделни кандидати и прави фурор, вкарвайки петима евродепутати, докато *IU* получава само четири евродепутатски места.

Деликатните отношения от онзи период между „Подемос" и *IU* се отразяват на личната връзка между Пабло Иглесиас и Таня Санчес. Особено сложно е за Таня – нейното партийно ръководство постоянно я подозира, че е агент на Иглесиас. В крайна сметка тя напуска *IU* през февруари 2015-а и основава собствено движение – „Апел за Мадрид" *(Convocatoria por Madrid*). А на следващия месец двамата с Пабло обявяват публично, че се разделят „като приятели" и всеки поема по своя път.

Но няма къде особено далеч да отидат един от друг политически. На парламентарните избори през декември 2015-а „Апел за Мадрид" влиза в предизборен съюз с „Подемос", а Таня Санчес става депутатка от листата на партията на бившето си гадже. След още няколко месеца – през април 2016, „Апел за Мадрид" престава да съществува като отделно движение и се влива в редиците на „Подемос". На извънредните избори през юни с. г. Таня пак е избрана за депутатка.

Малко преди онези избори за лидер на *IU* е избран младият Алберто Гарсон – отдавнашен личен приятел на Пабло и на Таня. Именно с него тогава Иглесиас договаря съюза „Унидос Подемос", лансирал с общи листи кандидатите на „Подемос" и *IU*.

Така започва етапът на най-близките отношения между двете партии, макар Гарсон да получава много критики от съпартийците си, че се съгласява на подчинена спрямо Иглесиас роля, че този съюз обезличава *IU* и я натоварва с негативите на „Подемос". Самият Иглесиас пък чува упреци от своите, че прекалено се съобразява с *IU* и изпуска възможности за парламентарни ходове съвместно със социалистите.

В тези спорове разминаванията между Иглесиас и Ерехон стават все по-релефни. Интересното е, че Таня Санчес избира да заеме позицията на „ере-

хонистка". И, казват, затова ѝ е отдредено депутатско кресло на крайните редове на партийния сектор в пленарната зала. А до бившия ѝ любим седи Ирене Монтеро…

След „предателството" на Ерехон от януари т.г. и решението на Таня Санчес също да се присъедини към *Más Madrid*, любители на конспирациите пуснаха из испанските медии слухове, че всъщност именно тя дърпала конците на случилото се – защото била бясна на бившия си и на новата му изгора, че я неглижирали в парламента. Та затова стимулирала Ерехон и му помогнала чрез личните си връзки с Кармена и нейния екип да бъде издигната кандидатурата му за шеф на мадридското правителство.

Макар и атрактивна от медийна гледна точка, подобна версия трудно може да се вземе насериозно. Най-малкото защото Ерехон изобщо няма нужда от Таня Санчес, за да бъде „изтеглен" при Кармена. Всъщност най-близката сътрудничка на кметицата – нейната говорителка Рита Маестре, е бивше гадже на самия Ерехон. Те също като Таня и Пабло отдавна са разделени – от началото на 2016-а, а от миналата есен Маестре е вече омъжена за друг активист на „Подемос". Да не говорим, че авторитетът и капацитетът на самия Ерехон (понякога наричан Хари Потър на „Подемос" заради външната си прилика с приказния герой) сами „работят" за него.

Що се отнася до връзката между Иглесиас и Ирене Монтеро, тя отдавна е очевидна за всички, макар двамата винаги да казват пред медиите, че не желаят да обсъждат личния си живот. Но постоянните им горещи прегръдки в пленарната зала след изказване било на Пабло, било на Ирене говорят сами за себе си.

За официално признание, че наистина са двойка, се смятат съобщенията им от миналата пролет в социалните мрежи, че ще стават родители на близнаци. После се разбра, че си купуват къща за 600 000 евро, където да отглеждат децата си – и срещу двойката политици се надигна агресивна медийна вълна с обвинения, че изневеряват на бедния си електорат и се канят да живеят като богаташи. Пабло и Ирене дори проведоха допитване до членската маса на „Подемос" дали да купуват, или да не купуват къщата и мнозинството ги подкрепи.

За жалост близнаците им се родиха преждевременно през юли м.г., докато Ирене беше едва в шестия месец на бременността. Но благодарение на наистина много добрата испанска здравна система и всеотдайните грижи на докторите от обикновена обществена болница момченцата им Лео и Мануел бяха спасени.

След изписването на децата в началото на октомври Ирене излезе за три месеца в отпуск по майчинство. А от 21 декември м.г. грижите за близнаците пое Иглесиас, който също излезе за три месеца – до 23 март т.г., в отпуск по бащинство. По този начин Ирене и Пабло държаха да покажат, както бяха обявили предварително, пример за пълно равноправие между бащата и майката, споделяне на родителските грижи точно 50:50 – кауза, на която много държат и двамата.

Ирене прекъсна отпуската си само веднъж миналата есен, за да участва в масова демонстрация в защита на правата на жените. А Пабло не направи нито

едно прекъсване и не се появи на живо нито веднъж за последните три месеца. Просто изчезна от активния политически живот. Единственото, което си позволи, бе видеообръщението по повод „предателството" на Ерехон.

През трите месеца, докато го нямаше, лидерските функции в „Подемос" бяха поети съвместно от Ирене Монтеро и Пабло Еченике, организациония секретар. А в парламента изцяло доминираше само Ирене.

Трябва да напомним за какъв решителен период в испанската политика става дума. В началото на тази година видяхме силния пробив на ултрадясната *Vox* на изборите в Андалусия с последвалото ѝ съюзяване и на национално ниво с Народната партия и „Сюдаданос". Успоредно се водеше ожесточена битка в парламента срещу социалния бюджет на правителството на Педро Санчес, а за изработката на този бюджет важен принос имаше и „Подемос". Същевременно отново ескалира темата за Каталуня, по която „Подемос" винаги е изразявала по-търпима към националистите позиция, искайки промяна в Конституцията с определяне на Испания като „плуринационална държава".

Точно Каталуня стана и катализаторът, провокирал падането на правителството на Санчес в средата на февруари. Формата на подетия от Санчес диалог със сепаратисткото ръководство в Барселона силно ядоса „тройната десница", която за отмъщение реши да се обяви срещу проектобюджета. И оказвайки се така с вързани ръце, Санчес обяви предсрочните избори на 28 април.

През всичкото това време Иглесиас го нямаше в политиката и вместо него се изявяваше предимно Ирене Монтеро. Което си беше продължение на досегашната траектория на младата „пасионария" – Иглесиас още през 2015-а беше обявил, че тя ще е вицепремиер, ако партията се окаже победителка в изборите и ако трябва да сформира кабинет. По-късно за вероятността следващият лидер на „Подемос" да е жена многократно са говорили и самият Иглесиас, и самата Монтеро. И не друг, а Ерехон посочи миналата година поименно и най-доброжелателно именно Ирене като много вероятна бъдеща партийна председателка.

В „Подемос", а и в цяла Испания е много силно феминисткото движение – това ясно си пролича на тазгодишните шествия на 8 март из цялата страна. Те бяха най-масовите в света. Участвалата в тях Ирене Монтеро несъмнено е голямо вдъхновение за активист(к)ите в защитата на женските права.

Но нейният капацитет на политик все пак е далеч от равноправието ѝ с Иглесиас в гледането на децата. И няма как да не се отчете като грешка оставянето на парламентарната дейност на партията само върху нейните крехки плещи през последните три месеца. Заравяне на главата в пясъка би било да не се забележи, че и членската маса на „Подемос", и активистите на партията, и другите политически сили, и широката испанска публика чакаха с нетърпение Иглесиас да се върне от отпуската си по бащинство, за да се разбере накъде тръгва „Подемос" и какво ще става изобщо с левицата в предстоящите три избора. Защото докато го нямаше и покрай „предателството" на Ерехон, цялата

левица тръгна към вътрешно раздробяване, взаимни непоносимости и сръдни при издигането на кандидатури особено за местните избори.

Толкова очевидно липсваше на всички Иглесиас, че една седмица преди 23 март – датата, на която той беше обявил, че се връща с участие в митинг на „Подемос" пред музея „Рейна София" в Мадрид – партията му пусна плакат с негова снимка в гръб, с вдигнат юмрук, с лице към пълен площад и с надпис: „Връща се!". На испански думата е „*Vuelve*". На плаката с различен цвят вътре в думата е откроено „*el*" – „той". И Иглесиас незабавно реагира в любимите си социални мрежи с остро порицание за съпартийците си, издали такъв плакат – защото унизително възхвалявал мъжкото начало и унижавал жените…

Все пак на въпросния митинг на 23 март Иглесиас се постара наистина да се върне с целия си обичаен заряд, с който умее да разпалва площадите. Увери събралите се привърженици, че изпитва „срам" заради партийното разцепление и заради разочарованието, което „Подемос" е предизвиквала у избирателите си през последните години, когато не е съумявала да изпълни обещанията си пред тях и се е налагало да прави отстъпки, подчинявайки се на правилата на системата, вместо да ги променя. „Заобиколени от лъжци, понякога бъркахме любезността с отказа да казваме нещата ясно", саморазкритикува се Иглесиас и увери, че „Подемос" ще се върне отново към първоначалните си корени, към защитата на „онези долу" от „онези горе", към отстояването на социалния модел държава. Но за да може да е ефективна политическа сила, партията се нуждае от повече гласове на изборите. „Дайте ни достатъчно власт, за да могат да се променят нещата," апелира Иглесиас.

Той призна, че вероятно ще трябва да направи коалиция със социалистите, за да има правителство, което да се противопостави на „тройната десница с дайрето", както определи вкупом Народната партия, „Сюдаданос" и *Vox*. Но обеща, че партията му „няма да е патерица" за социалистите. А като приоритети, за които ще работи „Подемос", посочи „обществените услуги, жените и народа, който говори много езици и се самоопределя с различни символи"…

Репортерите, отразявали този митинг в испанските медии, отбелязват, че сред хората на площада са преобладавали побелели глави, татковци с бебешки колички и доста по-малко млади хора, отколкото на ранните шествия на „Подемос"…

Многозначителен детайл са татковците с колички – явно силни опори на жените си, какъвто очевидно е и самият Иглесиас. Предстои му да продължи усилено да упражнява тази своя роля вече не само в грижи към близнаците Лео и Мануел, но и към задаващото се ново бебе, този път момиченце, с което на 13 март Ирене Монтеро оповести, че е бременна. Но никой не знае дали всъщност електоратът на „Подемос" е готов лидерът на партията в близко бъдеще отново да я остави на автопилот на половинката си, изчезвайки задълго в отпуск по бащинство…

Интересна подробност е, че десет дни преди Ирене бившата на Иглесиас – Таня Санчес, също съобщи, че чака дете от държана досега в тайна връзка със слабо известен активист на „Подемос".

Иначе Иглесиас е прав, разбира се, да иска по-голяма подкрепа от избирателите на „Подемос", защото моментът е наистина решаващ – при изграждащ се единен фронт вдясно раздробяването вляво е самоубийство и директен подарък за десницата. Само че реалността показва, че дори и след завръщането на Иглесиас от отпуската по бащинство раздробяването продължава. „Подемос" не съумя да издигне обща кандидатура за Община Мадрид дори с Обединената левица *(IU),* с която са заедно във все още действащия парламент. В крайна сметка в последните дни на март вътрешен референдум на *IU* реши тя да излезе за това състезание отделно от „Подемос", съюзена само с движението „Антикапиталисти" (което досега беше част от „Подемос") в общата им платформа *Madrid en Pie* („Мадрид на крак").

Така че левицата отива на мадридските избори на 26 май с четири различни листи – на социалистите, на „Подемос", на Ерехон и Кармена – *Más Madrid*, на Обединената левица и „Антикапиталисти" – *Madrid en Pie*. И тъй като всичко това се разиграва практически успоредно с кампанията за предшестващите мадридския вот парламентарни избори на 28 април, негативното рефлектиране към представянето на левицата и в тях е неизбежно.

Конкретно по отношение на „Подемос" още през януари, по време на кампанията за андалуските избори, социолози заговориха за преливане на избиратели на тази партия не даже към други леви формации, а направо към ултрадясната *Vox*. Прозвучаха обяснения, че хората просто търсят промяна. И след като не са я получили от „Подемос", сега се преориентират към нещо различно, без да влизат в тънкостите на идеологическите различия. Дори и да важи за някоя малка електорална прослойка, това не може да е обобщение, защото испанският избирател като цяло е много политизиран и с ясни идейни предпочитания, така че подобно нелогично преливане е по-скоро изключение, отколкото правило. Или пък е елемент на индиректни пропагандни внушения, с които са лансирани доста от формациите на нововъзхождащата популистка крайна десница по света. Тези неща добре ги умее прословутият политтехнолог от кампанията на Доналд Тръм в САЩ – Стив Банън, който открито работи за разрастването на ултрадесните популисти в Европа. Той не крие приноса си и за напредъка на *Vox* в Испания.

Като се прибавят и непрекъснато сипещите се сондажи за падането на процентите подкрепа за „Подемос", трудно е да не се признае, че Ирене Монтеро има право в заключението си: „Социологическите анкети са оръжие." Медийна война, черен пиар, директни лъжи и клевети – „Подемос" се сблъсква с това още от основаването си. Така че не е за подценяване и версията, че отцепването на Ерехон и Кармена също е инженерингов ход с цел вътрешно разпадане на левицата, без да е задължително самите протагонисти да са наясно, че ги употребяват.

Редица испански анализатори съзират в *Más Madrid* дори инструмент за „макронизация" на испанската политика. Тоест – за прилагане на виждането на френския президент Еманюел Макрон, че всички традиционни партии – ли-

берали, консерватори и социалисти – трябва да се обединят, за да се противопоставят на ултрадесния и на левия популизъм. На испански терен това явно се превежда като противопоставяне срещу *Vox* и „Подемос". Затова се прави опит от „Подемос" да се откъсне центристката част, която после да стане ядро за „макронизацията" най-вече на социалистите на Санчес, досега съдействали си с „Подемос" и общо взето доста олевели покрай това сътрудничество. „Марконизацията" в Испания върви и чрез „Сюдаданос", дори и в пряк смисъл – неслучайно кандидат за кмет на Барселона от тази либерална партия е членът на Френската социалистическа партия, бивш френски премиер и каталунец по произход Мануел Валс.

Играта е многопластова и в това вътрешно раздробяване на „Подемос" и на левицата няма „добри" и „лоши", „сектанти" и „умерени". А всички са по малко от всичко едновременно.

Тези дни излезе и пряко доказателство за „мръсната война" срещу „Подемос", която се води не от вчера. Пабло Иглесиас беше повикан в следствената служба в Мадрид и бе информиран за разкриването на схемата, по която е бил фалшифициран полицейски доклад за уж нередно финансиране на „Подемос" от Иран и Венесуела. Този доклад нарочно „изтича" в медиите през 2016 г., когато виси въпросът дали „Подемос" ще подкрепи Санчес за премиер, или не. Целта е и Санчес да бъде убеден, че при „Подемос" има нещо тъмно във финансирането, та да се откаже от партньорство с тази партия. В действителност всички данни във въпросния доклад са измислени от авторите му, става ясно сега. А когато е бил разпространен, „Подемос" е колективно сатанизирана от медиите.

Тези разкрития излизат сега в рамките на разследването на един много мащабен скандал за дейността на т.нар. патриотична полиция – паралелна структура в рамките на официалните полицейски сили в Испания, която с незаконни средства и с участието на полицейски служители, включително на високо ниво, по времето на управлението на Народната партия на премиера Мариано Рахой между 2011 и 2017 г. е шпионирала, записвала, следила и компрометирала различни участници в обществено-политическия живот, със специален фокус върху сепаратистките сили в Каталуня.

Емблематична фигура в този скандал е бившият полицейски комисар Хосе Мануел Виярехо, арестуван през 2017 г. за други действия на „патриотичната полиция". Сега е дошъл ред той да дава показания и по повод на онзи фалшифициран доклад за злепоставяне на Пабло Иглесиас и „Подемос", известен с абревиатурата *PISA (Pablo Iglasias, Sociadad Anónima* – Пабло Иглесиас, дружество с ограничена отговорност).

Става ясно, че докладът е изготвен, след като агенти от мрежата на Виярехо открадват в началото на 2016-а мобилния телефон на тогавашната асистентка на Иглесиас – Дина Буселам. Съдържащите се в апарата лични данни за лидера на „Подемос", както и много информация около партията са използвани за изготвянето на доклада фалшификат. След което той е пуснат в изпълнявалото и други

полицейски поръчки онлайн издание *OK Diario*, чийто издател Едуардо Инда е редовен участник в телевизионни дискусии и известен критик на „Подемос". Така се завърта вентилаторът с разпръскването на дезинформацията, въз основа на която малки и слабо известни десни партии дори се опитват да заведат дела срещу Иглесис и „Подемос", но съдът не им дава ход. Сега вече става ясно, че всичко е било режисирано от специалното звено за мръсни поръчки. Нещо повече, изяснява се дори, че тогавашното МВР (по времето на Рахой) в знак на признателност е осигурило испанско гражданство на венесуелец, който бил посочен като източник на фалшивата информация от доклада *PISA*.

„Този престъпен заговор с участието на полицейски власти, политици и медии е целял не само атакуване на „Подемос" и на други партии, но и разрушаване на демокрацията в Испания. Нещо, което всички знаехме, но сега го казва и националното следствие. Потвърждавам нашия ангажимент да изметем боклука от политиката", коментира Пабло Иглесиас пред медиите в Мадрид, а по-късно и пред симпатизанти в Памплона.

Едва ли подлежи на съмнение, че силите, породили „патриотичната полиция", не се отказват лесно и че високият залог на предстоящите избори продължава да държи на мушката „Подемос" и цялата левица.

Същевременно е ясно, че сегашните разкрития, които показват Пабло Иглесиас и „Подемос" като жертви на политическо злепоставяне, работят за възвръщането на авторитета на тази политическа сила в обществото. Дали обаче този резонанс ще е достатъчен, за да се неутрализират до изборите останалите щети, които левицата сама си причинява?

Om: http://baricada.org/2019/04/02/spain-podemos-left/

МАНИФЕСТ НА *DiEM25* ЗА ДЕМОКРАТИЧНА ЕВРОПА

Въпреки цялата им загриженост за глобалната конкурентоспособност, миграцията и тероризма, само една е перспективата, която наистина плаши силите на Европа: Демокрацията! Те говорят от името на демокрацията, но само за да я отрекат, прогонят и потиснат на практика. Те се стремят да използват за свои цели, да избегнат, мистифицират, узурпират и манипулират демокрацията, за да прекъснат нейната енергия и да блокират нейните възможности.

За управлението на народите на Европа, за правителството на „Демоса" остава споделеният кошмар на:

- брюкселската бюрокрация (и нейните над 10 000 лобисти);
- нейната ударна бригада от инспекторати и Тройката, създадени от тях заедно с неизбраните чрез гласуване „технократи" от други международни и европейски институции;
- могъщата Еврогрупа, която няма никакъв статут нито по закон, нито съгласно някаква спогодба;
- фалиралите банкери, управителите на фондове и набралите нови сили олигарси, хранещи нестихващо презрение към масите и организирания им израз на мнение;
- политическите партии, апелиращи за либерализъм, демокрация, свобода и солидарност, предаващи своите най-основни принципи в момента, в който дойдат на власт;
- правителства, подклаждащи жестоко неравенство чрез осъществяване на самоунищожителен режим на строги ограничения;
- медийни магнати, превърнали насаждането на страх в изкуство и превъзходен източник на власт и печалба;
- корпорации в една клика с потайни публични агенции, инвестиращи в същия страх, за да насърчават потайността и културата на следенето, които да оковат общественото мнение според тяхната воля.

Европейският съюз беше едно изключително постижение, обединяващо чрез мир европейските народи, говорещи на различни езици, потопени в различни култури, и доказващо, че беше възможно да се създаде една споделена рамка, основана на човешките права, в един континент, който до не много отдавна беше дом на убийствен шовинизъм, расизъм и варварщина. Европейският съюз можеше да се превърне в легендарния „Фар на хълма", показвайки на света как мирът и солидарността могат да бъдат изтръгнати от челюстите на вековни конфликти и фанатизъм.

За съжаление днес общата бюрокрация и единната валута разделят европейските народи, започнали да се обединяват въпреки различните езици и култури. Една конфедерация от късогледи политици, икономически наивни държавни апаратчици и финансово некомпетентни „експерти" робски се подчинява на директивите на финансовите и индустриалните конгломерати, като по този начин отчуждава европейците и възбужда една опасна антиевропейска вълна. Гордите народи биват настройвани един срещу друг. Национализмът, екстремизмът и расизмът се събуждат отново.

В сърцето на нашия разпадащ се ЕС се е спотаила виновна лъжа: строго политическият, построен отгоре надолу, непрозрачен процес на вземане на решения е представян като „аполитичен", „технически", „процедурен" и „неутрален". Неговата цел е да попречи на европейците да упражняват демократичен контрол върху парите си, финансите, условията на труд и околната среда. Цената на тази лъжа е не само краят на демокрацията, но също така и лошите икономически политики:

- Икономиките на Еврозоната са поведени под строй към ръба на пропастта поради конкуриращи се политики на строги ограничения, водещи до постоянна рецесия в по-слабите страни и до ниско ниво на инвестиции в богатите страни;
- Държавите – членки на ЕС, извън Еврозоната са отчуждени, търсещи вдъхновение и партньори на съмнителни места – там, където най-често ще ги посрещнат с непрозрачни, принудителни сделки на ужким свободния пазар, които ще подкопаят техния суверенитет;
- Безпрецедентно неравенство, угасващи надежди и мизантропия процъфтяват из цяла Европа.

Доминират две ужасяващи възможности:

- Оттеглянето в пашкула на нашите национални държави или
- предаването на освободената от демокрация зона на Брюксел.

Трябва да има и друг курс. И наистина има!

Той е този, на който официална Европа се съпротивлява с всяка клетка на авторитарната си нагласа:

Прилив на вълна от демокрация!

Нашето движение *DiEM25* се стреми да предизвика именно такава вълна.

Една проста, радикална идея е мотивиращата сила, която стои зад *DiEM25*:

Да демократизираме Европа! Защото ЕС или ще бъде демократизиран, или ще се разпадне!

Целта ни да демократизираме Европа е осъществима. Тя не е по-утопична от първоначалната идея за създаването на Европейския съюз. Всъщност тя е по-малко утопична от опита да се съхрани жив настоящият антидемократичен, фрагментиращ се Европейски съюз.

Нашата цел да демократизираме Европа е крайно неотложна, тъй като без един летящ старт може да се окаже невъзможно да преодолеем институционализираната съпротива навреме, преди Европа да е достигнала точката, отвъд която няма връщане назад. Даваме ѝ едно десетилетие – до 2025 година.

Ако не успеем да демократизираме Европа отвътре, до максимум десет години, ако автократичните сили в Европа успеят да задушат демократизирането, тогава ЕС ще се срути под тежестта на високомерието си, ще се разпадне на малки парчета и падението му ще доведе до нечувани проблеми навсякъде – не само в Европа.

Защо Европа губи своята цялост и своята душа?

В следвоенните десетилетия, през които ЕС първоначално беше изграден, националните култури бяха отново възродени в духа на интернационализма, изчезващите граници, споделения просперитет и повишаващия се стандарт на живот, които обединиха европейците. Но змийското яйце беше скрито в самото сърце на този процес на интеграция.

От икономическа гледна точка ЕС започна своето съществуване като картел на компаниите от тежката промишленост (по-късно се присъединиха собствениците на ферми), решен да фиксира цените и да преразпредели олигополните печалби чрез брюкселската си бюрокрация. Произлезлият от това картел и базираната му в Брюксел администрация се страхуваха от Демоса и презираха идеята за управление на хората.

Търпеливо и методично се установи процес на деполитизирано вземане на решения, като резултатът от това беше изтощителното, но неумолимо движение към изхвърлянето на Демоса от демокрацията и маскирането на всяко определяне на политики като всепоглъщащ псевдотехнократски фатализъм. Националните политици бяха щедро възнаграждавани за съгласието си Комисията, Съветът, Екофин, Еврогрупата и ЕЦБ да се превърнат в зони, свободни от политика. Всеки, който се съпротивляваше на този процес на деполитизация, биваше белязан като „антиевропеец" и третиран като дразнещо недоразумение.

По този начин се роди измамата в самото сърце на ЕС, донесла институционално придържане към политики, които водят до депресиращи икономически резултати и предотвратими трудности. Междувременно простите принципи, които някога една по-уверена Европа беше възприемала, вече бяха изоставени:

- Правилата трябва да съществуват, за да служат на европейците, а не обратно;
- Валутите трябва да бъдат инструменти, а не цел сами по себе си;
- Единният пазар е съвместим с демокрацията само ако съдържа обща защита за по-слабите европейци и за околната среда – и която защита е демократично избрана и изградена;
- Демокрацията не може да бъде лукс, достъпен само за кредиторите, докато е отказван на длъжниците;
- Демокрацията е от жизненоважно значение за ограничаване на най-лошите, разрушителни прояви на капитализма и за отваряне на прозореца към нови представи за социална хармония и устойчиво развитие.

В отговор на неизбежния провал на опита на европейската картелизирана социална икономика да се съвземе от Голямата рецесия, започнала през 2008 г., институциите на ЕС, които причиниха това фиаско, пристъпват към ескалация на авторитаризма. Колкото повече задушават демокрацията, толкова по-малко легитимна става тяхната политическа власт, толкова по-мощни стават силите на икономическата рецесия и по-голяма тяхната нужда от един последващ авторитаризъм. Така враговете на демокрацията възродиха властта си, докато губеха легитимността си и интернираха надеждата и просперитета до малцина (които могат да му се радват единствено зад портите и оградите, необходими им да ги пазят от останалата част от обществото).

Това е невидимият досега процес, чрез който кризата в Европа обръща навътре нашите народи, един срещу друг, като усилва предишните шовинизъм и ксенофобия. Приватизацията на безпокойството, страха от „другия", национализацията на амбициите и повторната национализация на политиката създават заплаха от токсична дезинтеграция на общите ни интереси, от което Европа може само да пострада. Жалкият отклик на Европа към нейните банкови и дългови кризи, към бежанската криза, към необходимостта от смислена международна, миграционна и антитерористична политика са все примери за това какво се случва, когато солидарността загуби своето значение:

- Накърняването на целостта на Европа, причинено от потушаването на Атинската пролет и от последвалото налагане на програма за икономическа „реформа" , обречена на провал;
- Станалата обичайна презумпция, че винаги, когато трябва да се подпомогне държавният бюджет или да се спаси някоя банка, най-слабите в обществото трябва да платят за греховете на най-богатите рентиери;
- Постоянният стремеж трудът да се превърне в стока и демокрацията да се изхвърли от работното място;
- Скандалният манталитет на „не в нашата градина" на повечето държави – членки на ЕС, спрямо бежанците, доплували до бреговете на Европа, показва как сбърканият модел на европейско управление води до морално разложение и политическа парализа, както и че ксенофобията

спрямо неевропейците следва смъртта на вътрешноевропейската солидарност;

- Комичната фраза, до която стигаме, когато сложим една до друга трите думи „европейска", „международен" и „политика";
- Лекотата, с която европейските правителства решиха след ужасните атаки в Париж, че решението се крие в повторното издигане на границите, при положение че повечето от нападателите бяха европейски граждани – още един признак на моралната паника, давеща Европейския съюз, неспособен да обедини европейците да изковат общи реакции спрямо общи проблеми.

Какво трябва да се направи? Нашият хоризонт

Реализмът изисква да работим за постигането на набелязаните цели в реалистичен срок. Затова *DiEM25* ще се стреми към постигането на четири важни пробива на равни времеви интервали, за да постигне до 2025 г. напълно демократична, функционираща Европа.

Днес, сега, европейците навсякъде се чувстват предадени от институциите на ЕС. От Хелзинки до Лисабон, от Дъблин до Крит, от Лайпциг до Абърдийн. Европейците усещат, че един преломен избор се приближава бързо. Изборът между истинска демокрация и коварна дезинтеграция. Ние трябва решително да решим да се обединим, за да сме сигурни в очевидния избор на Европа: Истинска демокрация!

Когато ни попитат какво искаме и кога го искаме, ние отговаряме:

ВЕДНАГА: Пълна прозрачност при вземането на решения.

- Съветът на ЕС, Еврогрупата, Екофин, срещите относно данъка върху финансовите трансакции да бъдат излъчвани на живо;
- Да бъдат публикувани протоколите от срещите на Управителния съвет на Европейската централна банка няколко седмици след провеждането им;
- Всички документи, отнасящи се до жизненоважни преговори (ТПТИ/Трансатлантическото партньорство за търговия и инвестиции/, заеми за „спасяване" на банки, преговорите за Брекзит), отразяващи се върху всеки един аспект от бъдещето на европейските граждани, да се качват в интернет;
- Задължителен регистър на лобистите, който включва имената на клиентите им, възнаграждението им и записи от срещите им със служебни лица (избраните чрез гласуване, както и неизбраните).

ДО ДВАНАДЕСЕТ МЕСЕЦА: Да се насочи нестихващата икономическа криза към съществуващите институции и в рамките на съществуващите договори на ЕС. Кризата на Европа в момента се разгръща едновременно в пет области:

- Публичен дълг
- Банки

- Недостатъчни инвестиции
- Миграция
- Нарастваща бедност

Всички пет области в момента са оставени в ръцете на националните правителства, които са безсилни да вземат мерки за тях. *DiEM25* ще представи подробни предложения за политики, за да се европеизират те, като същевременно се ограничат самоволните правомощия на Брюксел и властта отново се върне в националните парламенти, в областните съвети, в кметствата и общностите. Предложените политики целят едно ново ангажиране на съществуващите институции (чрез креативно тълкуване на наличните договори и разпоредби), за да се стабилизират кризите с публичния дълг, банките, недостатъчните инвестиции и нарастващата бедност.

ДО ДВЕ ГОДИНИ: Учредително събрание.

Хората на Европа имат правото да обсъдят бъдещето на Съюза и задължението да трансформират Европа (до 2025 г.) в една пълноценна демокрация със суверенен парламент, уважаващ националното самоопределение и споделящ властта си с националните парламенти, регионалните събрания и общинските съвети. За да се направи това, трябва да се свика Учредително събрание от техни представители. *DiEM25* ще насърчава създаването на Учредително събрание, състоящо се от представители, избрани по силата на транснационални избори. Днес, когато университетите кандидатстват пред Брюксел за финансиране на изследвания, те трябва да се организират в транснационални съюзи. По подобен начин при избора на Учредително събрание трябва да се заложи на избори, включващи кандидати от повечето европейски страни. Създаденото по този начин Учредително събрание ще бъде овластено да реши въпроса за една бъдеща демократична конституция, която до десет години да замени всички съществуващи европейски договори.

ДО 2025 ГОДИНА: Влизане в сила на решенията на Учредителното събрание.

Кой ще донесе промяната?

Ние, народите на Европа, сме носители на дълга да си върнем контрола върху нашата Европа, като го вземем обратно от безотчетните „технократи", съзаклятниците политици и сенчестите институции.

Ние идваме от всяка една част на континента и сме обединени от различни култури, езици, техните акценти, политически пристрастия, идеологии, цвят на кожата, полова идентичност, религии и понятия за добро общество.

Ние създаваме *DiEM25* в стремежа си да преминем от Европа на „Ние, правителствата" и „Ние, технократите" към Европа на „Ние, народите на Европа".

Нашите четири принципа са:

- Нито един европейски народ не може да бъде свободен, докато нечия друга демокрация бива потъпквана;

- Нито един европейски народ не може да живее достойно, докато на друг подобно достойнство е отказано;
- Нито един европейски народ не може да се надява на просперитет, докато друг бива довеждан до постоянен фалит и депресия;
- Нито един европейски народ не може да се развива, без да предоставя основните блага за най-слабите си граждани, без човешко развитие, без екологичен баланс и без решимост да се превърне в свободен от изкопаеми горива в един свят, който променя своите навици, а не променя климата на планетата.

Ние се присъединяваме към великолепната традиция на нашите братя европейци, които са се борили векове срещу „мъдростта", че демокрацията е лукс и слабите трябва да изстрадат това, което заслужават.

Със сърца, умове и воли, посветени на тези ангажименти, и решени да променим състоянието на нещата, ние заявяваме следното.

Нашият обет

Ние приканваме всички наши братя европейци да се присъединят веднага към нас за създаването на европейско движение, което ние наричаме *DiEM25*.

- Да се борим заедно срещу европейския истаблишмънт, който дълбоко презира демокрацията, за да демократизираме Европейския съюз;
- Да сложим край на свеждането на всички политически взаимоотношения до взаимоотношения на власт, маскирани като чисто технически решения;
- Да поставим бюрокрацията на ЕС в подчинение на волята на суверенните европейски народи;
- Да разрушим досегашната доминация на корпоративната власт над волята на гражданите;
- Да реполитизираме правилата, които ръководят единния ни пазар и общата валута.

Ние смятаме модела на националните партии, които формират повърхностни съюзи в Европейския парламент, за отживял. Докато борбата за демокрация отдолу нагоре (на местно, регионално или национално ниво) е наложителна, не е достатъчно, ако тя се води без интернационална стратегия, насочена към паневропейска коалиция за демократизирането на Европа. Европейските демократи трябва първо да се обединят, да изготвят общ дневен ред и след това да намерят начини за свързването му с местните общности, както и на регионално и национално ниво.

Нашата всеобхватна цел да демократизираме Европейския съюз се преплита с желанието ни да насърчаваме самоуправлението (икономическо, политическо и социално) на местно, общинско, регионално и национално ниво; да държим отворени коридорите на властта за обществото; да приобщим социал-

ните и гражданските движения; и да еманципираме всички нива на управление от бюрократичната и корпоративна власт.

Ние сме вдъхновени от една Европа на разума, свободата, толерантността и въображението, възможни благодарение на пълна прозрачност, истинска солидарност и истинска демокрация.

Ние сме устремени към:

- Една демократична Европа, в която цялата политическа власт произтича от суверенните народи на Европа;
- Една прозрачна Европа, където всяко вземане на решения става под зоркото око на гражданите;
- Една обединена Европа, чиито граждани имат толкова общо помежду си като нации, колкото гражданите от една и съща нация;
- Една реалистична Европа, която си поставя задачата да извърши радикални, но постижими демократични реформи;
- Една децентрализирана Европа, която използва централната власт за увеличаване на демокрацията на работното място, в града, региона и страната;
- Една плуралистична Европа на регионите, етническите общности, религиите, нациите, езиците и културите;
- Една егалитарна Европа, която приветства различията и е сложила край на дискриминацията на базата на пола, цвета на кожата, социалната класа или сексуалната ориентация;
- Една културна Европа, която впряга културното разнообразие на народите си и насърчава не само безценното културно и историческо наследство, но също и творчеството на дисиденти художници, музиканти, писатели и поети на Европа;
- Една социална Европа, която признава, че свободата изисква не само освобождаване от намеса, но също така изисква предоставянето на основните блага, които да избавят човека от нужда и експлоатация;
- Една продуктивна Европа, която насочва инвестициите към споделен, зелен просперитет;
- Една устойчива Европа, която живее в рамките на възможностите на планетата ни, като свежда до минимум екологичното си въздействие и оставя максимални количества полезни изкопаеми в земната ѝ повърхност;
- Една екологична Европа, ангажирана в истински световен зелен преход;
- Една креативна Европа, която освобождава иновативния потенциал на въображението на гражданите си;
- Една технологична Европа, която вкарва новите технологии в служба на солидарността;

- Една исторически настроена Европа, която се стреми към светло бъдеще, без да се крие от миналото си;
- Една интернационална Европа, която третира неевропейците като самостоятелни същности;
- Една мирна Европа, която деескалира напреженията на Изток и в Средиземно море и която застава като крепост срещу сирените на милитаризма и експанзионизма;
- Една отворена Европа, която е жива за идеи, хора и вдъхновение от целия свят и която разпознава в преградите и границите знак на слабост, който разпространява несигурност в името на сигурността;
- Една освободена Европа, където привилегиите, предразсъдъците, лишенията и заплахите от насилие изчезват и дават възможност на европейците да се раждат в по-малко стереотипни роли, да се радват на равни шансове за развитие на потенциала си и да са свободни да избират повечето от своите партньори в живота, работата и обществото.

Carpe Diem!

---

* През лятото на 2015 г. Жан-Люк Меланшон, Стефано Фасина, Зоя Константополу, Оскар Лафонтен и Янис Варуфакис публикуваха „План Б за Европа". Този документ е подписан от депутати в парламентите на европейските страни, както и от евродепутати.

В края на есента на 2015 г. Варуфакис оповести създаването на своето Паневропейско движение – *DiEM25*. В края на януари 2016 г. е публикуван Манифестът на движението, преведен на 19 езика.

Движението *DiEM25* и Манифестът са публично представени на 9.II.2016 г. в Народния театър „*Volksbühne*" на площад „Роза Люксембург" в Берлин. Над 50 световноизвестни личности от политическите и научните среди изнасят доклади. Сред тях са Джон Гълбрайт, Славой Жижек, Джулиан Асандж, Брайън Ино и други.

Превод: Иван Динков-младши

Валентин Старчев

ЗАВРЪЩАНЕ НА ДЪРЖАВАТА В УПРАВЛЕНИЕТО НА ИКОНОМИКАТА

Иван Ангелов

Иван Ангелов *– член-кореспондент на БАН, професор, доктор на икономическите науки. Работил е повече от 11 години в ООН. От 1960 г. работи в Икономическия институт на БАН. Специалист по макроикономическа политика. Ръководител е на научен колектив, който 13 поредни години публикува независими анализи за текущото състояние на икономиката и прави средносрочни и дългосрочни прогнози. Има над 230 научни публикации, между които 14 монографии.*

От близо 30 години нашата икономика функционира по правилата на „Вашингтонския консенсус". Прилага се сляпо догмата за „по-малко държава в икономиката". Упорито се налагат препоръките на ултраконсервативни икономисти като Хайек, Мизес, Фридман и други. Преди години президентът Рейгън дори изрече недомислието, че „държавата не може да решава проблеми, защото тя самата е проблем". Тази догма се провали тотално в България и в другите източноевропейски страни. А и навсякъде по света, където се опитаха да я прилагат. У нас все още има хора, които не са разбрали, че тя е безнадеждно и необратимо компрометирана. Все повече хора обаче виждат, че трябва да възприемем концепцията за *„регулирана пазарна икономика"*, която, наред с всичко друго, предвижда и активно участие на държавата, съвместно с пазара, в управлението на стопанската дейност.

Държавата трябва да се завърне в управлението на икономиката и във всяка друга дейност и да бъде не само като активен регулатор, какъвто се стреми да е сега, но и собственик, и оператор на стопанска дейност. Това означава да се създават държавни производствени предприятия с предимство в най-важните структуроопределящи отрасли и сфери. Във високотехнологични индустриални, транспортни, земеделски и други производствени, изкупвателни и търговски дейности. В научноизследователски, иновационни, внедрителски и културни области. В здравни и други социалноориентирани дейности, в дейности, упражнявани в условията на естествен монопол. Да не говорим за праворазвателната система, за сигурността и

отбраната, които са необходимо присъщи на държавата. И в които са недопустими пазарни отношения.

Държавата и пазарът имат свои силни и слаби страни в управлението на стопанската дейност. Освен това има кризисни периоди, през които държавата е повече необходима за излизане от кризата и за нормалното развитие на икономиката, а през други – пазарът. Затова е желателно те да се допълват взаимно и да си помагат. То може да се постига чрез формулата за съвместна държавно-частна стопанска дейност.

Как обаче да стане това? Трябва да се наложи принципът: предимствата на държавата и на пазара да се доказват в реални стопански условия, а не в кабинетите на политиците и на учените – либерални схоластици. Следва да се прилага тази форма на стопанско управление, която обслужва най-добре интересите на хората и е икономически рационална. Това е критерият.

Не е обаче достатъчно да се каже, че държавата трябва да се завърне в управлението на икономиката. Зависи за каква държава става дума. Ако се завърне сегашната българска авторитарна държава, в която тоталното управление принадлежи на един човек; ако държавата е като разграден двор, каквато е сега нашата държава; ако се ширят престъпността и корупцията, както е сега у нас; ако продължава раболепната външна политика, с която се жертват фундаменталните наши национални интереси в името на някакви натрапени ни абстрактни евро-атлантически интереси или на други чужди интереси – полза от такова завръщане няма.

То е еднакво лошо, в някои случаи дори по-лошо от настоящото косвено управление на едрия капитал чрез уреждане на свои хора за министри и на други висши държавни длъжности или чрез вербуване на хора от най-високото държавно управление в служба на неговите интереси!

Имам предвид завръщането на демократичната социална държава, прокламирана в нашата конституция. Това означава завръщане на държавата, която:

Провежда политика в полза на голямото мнозинство от населението, не допуска масова бедност и растяща доходна и имуществена пропаст между бедни и богати.

Изречено още по-конкретно – провежда политика на ускорено догонващо икономическо развитие и нарастваща производителност и конкурентоспособност; развива високотехнологични и експортноориентирани производства; води активна инвестиционна политика и модернизация на структурните характеристики на икономиката и обществото; реиндустриализира и съживява земеделието; справедливо разпределя общата новосъздадена стойност между заплати и печалба; налага преки прогресивни данъци (върху доходите на физическите лица и печалбата) до 30–35%; пренася тежестта на данъчното облагане върху най-богатите 5–10% и облекчава бедните и средните слоеве; води политика на умерено доходно и имуществено разслоение.

Провежда активна политика в здравеопазването, образованието, науката, културата, работи по социални програми за най-нуждаещите се слоеве от населението; прави радикални подобрения в пенсионната система.

Провежда мащабна спешна политика за ограничаване на демографската криза и за предотвратяване на прерастването ѝ в демографска катастрофа през бъдните десетилетия.

Провежда активна политика за опазване на околната среда.

Провежда мащабна политика за повишаване на ефикасността на правораздавателната система, за подобряване на националната ни сигурност и осигуряване на отбраната на страната.

Работи активно за интегрирането на България в Европейския съюз; за ограничаване на демографското ни ограбване от богатите държави; за защита на националните ни интереси в тази общност и за нейното реформиране като доброволен демократичен съюз на народи и държави, а не на международни корпорации.

Оказва временна помощ на преследвани в други страни мигранти, без да допуска пренаселването на България с икономически и други имигранти и избледняването на нашата национална идентичност в полза на неясни евро-атлантически ценности.

Провежда балансирана външна политика, в основата на която са националните ни интереси, цивилизационният ни избор – дружба със славянските народи и православна религия.

За завръщането на такава държава аз пледирам в настоящата статия и във всички други мои публикации на тази тема през последните 15–20 години.

Известно е обаче, че няма идеално функциониращ пазар. По много причини няма и напълно лоялна конкуренция. Поради това не може да се разчита сляпо само на конкуренцията между производителите за постигане на справедливи цени и най-високо качество на предлаганата на пазара продукция. Особено ако има очевидни доказателства за „замърсена конкуренция". В такива случаи първата коригираща реакция трябва да бъде регулативната намеса на държавата в защита на националните интереси и за предотвратяване на тежки социални последствия за най-уязвимите слоеве на обществото.

Цени, които се колебаят с 30–40–50% в рамките на няколко дни или седмици „в зависимост от търсенето и предлагането" (както беше наскоро у нас с цените на електроенергията на т.нар. свободен пазар), нямат нищо общо с истинските пазарни цени. Това са спекулативни цени. Сам по себе си този факт дискредитира самото понятие „пазарни цени" и показва липсата на солидна икономическа основа, на която те да са базирани.

Още по-дискредитираща е ситуацията в световен мащаб с резките промени от ден в ден или с прекалено бързите колебания в цените на петрола и на другите енергийни продукти. С такива манипулирани *псевдопазарни цени* се срива икономиката на средни и дори на големи държави и се подкопава благосъстоянието на стотици милиони хора в страните производителки и на потребителите изобщо. Последните десетилетия ни дават достатъчно убедителни подобни примери.

Всеки що-годе голям производител може да си играе със спекулативни цени, като манипулира търсенето и предлагането при неизменни производствени ус-

ловия и стабилни производствени и транспортни разходи, и да увеличи съвсем необосновано печалбите си. В такива случаи в национален мащаб може да се разчита само на добре известните инструменти на регулираната пазарна икономика, за да се отстранява или поне да се смекчава влиянието на спекулативните намеси на пазара. В световен мащаб това може да бъде регулирано с подходящи международни споразумения, примерно в рамките на Световната търговска организация. Важно е обаче подобни споразумения да бъдат спазвани от главните участници на съответния пазар, което засега невинаги се постига.

Време е у нас да се прекрати системната поголовна приватизация и концесиониране. Не трябва да се приватизират или да се дават на концесия нормално работещи предприятия, социалноориентирани дейности и естествени монополисти. Защото всеки монопол е опасен, но най-лош е частният монопол, понеже най-трудно се поддава на обществен контрол. Този монопол дискредитира и дори разрушава нормалния пазар.

Ако едно държавно предприятие работи добре, конкурира се успешно на пазара и обслужва нормално своите клиенти, какъв е смисълът да бъде приватизирано! Освен ако някой високопоставен държавен чиновник или цяло правителство цели да го подари на безценица на роднини или на политически приятели. Както беше направено с хиляди нормално работещи малки и големи български предприятия през последните 25–30 години.

Да се допуска приватизация предимно на губещи държавни обекти, за да бъдат оздравени от частни предприемачи и да се използват от тях в съответствие със законите. Нали в някои среди все още смятат, че частният предприемач винаги е по-добър собственик и стопанин от държавата. Така ще му се дава възможност да прояви своята предприемчивост. А на обществото – да я провери. Ако съдим по реалностите през последните десетилетия, единственият противник на приватизацията на нискорентабилни предприятия е частният сектор. Той предпочита полесното. Не е склонен да демонстрира уж по-голямата си предприемчивост чрез рехабилитация на нерентабилни стопански дейности.

Още при изработването на известния Указ 56 през 1987–1988 г. заложихме принципа: всеки български гражданин може да създава собствено предприятие с желан от него предмет на дейност. За целта не беше нужно разрешение от властите, а само регистрация. Това даваше големи възможности на предприемчивите българи.

Вместо този икономически здравословен подход МВФ, Световната банка и другите западни съветници ни натрапиха принципа на бързата приватизация на всички държавни имоти. Така най-добре работещите държавни предприятия бяха продадени на безценица на „избрани купувачи". По същество те бяха подарени.

Милтън Фридман – един от идеолозите на шоковата приватизация в Русия и в Източна Европа, сам признава това няколко години преди смъртта си. В интервю с известен американски журналист той казва, че в спора по тази тема Джоузеф Стиглиц е бил прав и че приватизацията в този регион на света

се е превърнала в *grabitization* (разграбване). В резултат на това разграбване България загуби десетки милиарди левове и прахоса високата квалификация на стотици хиляди инженерни и други специалисти, за чиято подготовка бяха изразходвани много десетки милиарди левове.

Както посочих, освен като активен регулатор на стопанската дейност държавата трябва да участва пряко в собствеността на производствения капитал с дялове или акции и в управлението на най-важните компании на България. Държавата трябва да може да притежава изцяло и големи високотехнологични и експортноориентирани предприятия, работещи в конкурентна среда, осигуряващи рационална заетост и равнопоставени пред закона като всички останали. По този начин държавните компании могат да влияят с конструктивното си стопанско поведение за спазване на правилата на лоялната конкуренция от всички участници в нея.

Престъпната приватизация осигури на българския пазар добри условия за проява на престъпни или полупрестъпни наклонности. Със силно деструктивни последствия при неговото функциониране. Тези последствия могат да се смекчат. За целта трябва да се проверят приватизационните сделки за най-големите 60–70 стопански обекта. Това трябва да стане до края на 2020 г. Има идеи да се проверят всички приватизирани обекти, но това не е възможно по много причини, които едва ли е уместно да изреждам тук.

Ревизията на сделките за ограничен брой най-големи обекти сигурно ще разкрие много шокиращи престъпления. Сега почти всички признават, че приватизацията е била престъпна и не е създала условия за нормален пазар, а не се пристъпва към наказване на извършителите. Виновниците за тези престъпления трябва да бъдат наказани колкото може по-скоро. Ако това не се направи, след време българското общество може да поиска наказания за най-висшите държавни служители, които отлагат ревизията и така прикриват престъпниците.

Частният сектор може и трябва да се развива като една от основите на нормалния български пазар. Но не като изкупува при съмнителни обстоятелства нормално функциониращи държавни или общински предприятия с известна фабрична марка и с разработен от години пазар, а като създава сам нови производствени предприятия и с добрата си работа разширява пазара им и поема произтичащия от това здравословен риск.

Желателно е *да се създаде държавен или държавно-частен Инвестиционен фонд с първоначален капитал от 2 млрд. лева,* който впоследствие следва да се разширява. Този фонд да предоставя целеви кредити при изгодни условия чрез Българската банка за развитие. До края на 2019 г. да се внесе в Народното събрание проектозакон за статута и функционирането на фонда.

Трябва да се създаде и силна държавна търговска банка, с разгърната клонова мрежа из страната, способна да провежда активна кредитна дейност, включително и облекчено целево кредитиране на приоритетни високотехнологични национални проекти, а също кредитиране на малкия и средния бизнес при подходящи условия. Това може да се постигне чрез значително увеличаване на капитала и на

клоновата мрежа на Българската банка за развитие. Все във връзка с това да се създаде и държавна или държавно-частна Експортна банка.

Трябва да се реабилитира и кооперативната собственост във всичките ѝ форми и да се подпомага с инструментите на икономическата политика на държавата. Кооперативното движение има 130-годишна история и богати традиции в България. Първата българска кооперация е била създадена в 1890 г. в с. Мирково. Земеделски производствени, потребителски и други кооперации съществуваха у нас до Втората световна война. Пазарните фундаменталисти смачкаха и това оригинално българско творение след 1990 г. Време е то да се възроди. До средата на 2020 г. да се приеме Закон за земеделските производителни кооперации, а също и отделен закон за другите видове кооперации, който да урежда функционирането на различните производствени, потребителски, ремонтни, транспортни и други кооперации.

Сега у нас има около 900 земеделски кооперации. Само 1,5% от собствениците притежават над 85% от земята. В ЕС няма друга страна с такава свръхконцентрация на собствеността върху земята. Подобна концентрация не е имало и в стопанската история на България. Останалите 15% от земята принадлежат на десетки хиляди дребни собственици. Само чрез сдружаване в земеделски кооперации те могат да защитават интересите си в конкуренция с крупните собственици на земя. Необходимо е също приемането на закон за максималния размер на земята, която може да притежава един човек или едно домакинство.

Българското земеделие е в дълбока криза по много причини. Дори по-дълбока, отколкото индустрията. То се нуждае от мащабна държавна помощ. За целта е необходимо да се създаде Държавен инвестиционен земеделски фонд с начален капитал от 1,5 млрд. лева, който впоследствие може да се разширява. Поне 500 млн. лв. от този фонд през началния период следва да се предоставят като безлихвен инвестиционен кредит и дори като безвъзмездна помощ на конкурсна основа за възстановяване на съсипаното овощарство, зеленчукопроизводство, производство на грозде, животновъдство и други традиционни земеделски култури, за които България има благоприятни природно-климатични условия. Увлечението предимно в производство на зърно при нашите условия е груба грешка с тежки последици.

Да се прекрати приватизацията на общински дейности и да се насърчава общинската собственост. Да се преразгледат договорите за приватизация и концесия на най-важните общински обекти през последните 29 години и при установени груби нарушения в договорите и/или в тяхното изпълнение те да се развалят, а дейностите да се връщат на общините. За целта да се направят необходимите законови промени по отмяна на давността.

Да се прекрати масовата практика за предоставяне на концесия на преобладаващата част от общинските комунално-битови дейности в миналото (водоснабдяване, отопление, осветление, ремонт и поддържане на улици и сгради, чистота, снегопочистване, вътрешноградски транспорт и други). С времето

преобладаващата част от тези традиционни общински битови дейности трябва да се възстанови на общините.

Трябва да се настоява за радикално подобрение на условията за концесия, за по-добра защита на националните ни интереси, а сроковете и условията на концесиониране да се уеднаквят с европейските практики. Това ще спомогне също и за стабилизирането и нормалното функциониране на пазара. Има многобройни факти за предоставяне на концесии при унизително неизгодни за българската държава условия. Компетентните държавни органи трябва да проверят до края на 2020 г. договорите за най-големите концесии и при установени груби нарушения да се пристъпи към тяхната промяна, независимо от давността. Виновните трябва да бъдат наказани.

Процедурата за концесиониране на Софийското летище трябва да се прекрати, защото нищо не налага такива действия, освен користни намерения на инициаторите. Летището работи с добри стопански резултати и има перспективи за още по-добри през близките години, ако се подобри неговото управление. Нека активните радетели за такава концесия да знаят, че един ден може да им се потърси наказателна отговорност за съзнателно ощетяване на държавните интереси. Неслучайно служебното правителство на проф. Огнян Герджиков прекрати тази концесия преди около две години. Освен това авторите на идеята за тази концесия възнамеряват да използват приходите за финансово оздравяване на БДЖ. Според закон от преди 10 и повече години приходите от приватизация и концесиониране задължително се внасят в Сребърния фонд за бъдещо повишение на пенсиите.

Извършваните в миналото очевидно неизгодни за държавата приватизационни и концесионни сделки не трябва да се защитават с формалните срокове за давността. Неспазването на давността сега се смята за нарушение на закона. А нима масовото и мащабно ограбване на държавата преди години е било съобразено с нормалните закони за стопанска дейност! В много случаи участниците в престъпленията тогава сами са приемали подходящи закони, с които да осигурят формална законност за стопанските си престъпления. Тези престъпни факти не бива да се пренебрегват сега за опазване на виновниците от наказания.

Ревизията на приватизационните и концесионните сделки трябва да се проведе от държавата с твърда ръка. Облагодетелстваните от тези престъпления сигурно ще се съпротивляват. Ще се позовават и на принципа за давността. Световната история показва, че давността не важи за най-големите престъпления във всички области. Гигантската приватизация на имущество за много десетки милиарди левове, създадено от няколко поколения българи от 1945 (а и преди това) до 1990 г., е такова престъпление.

Масовата бедност, все по-острото разделение между бедни и богати и фактът, че България е най-бедната страна в ЕС, засилва тези очаквания в обществото до огромни размери. Нетърпението за такава ревизия и гневът от съзнателното ѝ отлагане с цел тя да се избегне благодарение на давността могат да доведат до

народни бунтове през следващите години. Такива експлозии на растящото негодувание могат да се избегнат само чрез бързи и твърди действия на държавната власт за наказване на престъпленията.

Споменавам неколкократно за отмяна на давността, защото тя вече се използва за защита на масовите престъпления при приватизацията, концесионирането, държавните поръчки и други стопански сделки през последните 20–25 години. Това се „аргументира" със спазването на важния принцип за давността в правната теория и практика. То може да е логично, когато стопанските сделки са извършвани в нормални условия. В нашия случай не е било така. Известни са масовите престъпления при приватизацията и концесионирането, които не трябва да останат ненаказани. А нима законността е спазвана при масовото ограбване на обществено богатство през последните десетилетия!

Подходът трябва да е симетричен. На бруталните методи за отнемане на публична собственост в миналото държавата трябва да отговори с брутални методи за нейното възстановяване сега, ако липсват формални законови методи. В двата случая трябва да се прилагат еднакви правила и методи. Това е и логично, и справедливо!

Трябва също да се възстанови персонификацията на собствеността. Трябва да се знаят реалните собственици във всяка акционерна или друга частна фирма, с които, при нужда, да се водят преговори и/или да им се търси отговорност. Хаосът с анонимната собственост на важни фирми у нас трябва да бъде прекратен.

В държавните, общинските и частните фирми да се въведе доброволно акционерно участие на техния персонал и съответно участие в управлението на фирмите. Подробностите да се уредят със закон, изготвен съвместно със синдикатите.

Ще обобщя: Българската икономика следва да функционира като „регулирана пазарна икономика". Това означава съчетаване на ролята на държавата и ролята на пазара, които ще се допълват и подпомагат взаимно. В сравнение със сегашното положение ролята на държавата ще нарасне значително – и като регулатор, и като непосредствен стопански оператор. Държавата ще формулира стратегическите цели на развитието на икономиката и на обществото и тяхната конкретизация в няколко най-важни национални цели и приоритети. Държавата ще разработва национални и секторни стратегии, програми и политики за постигане на целите чрез създаване на подходяща икономическа и социална среда, а не чрез административни команди на правителството.

ДОГОНВАЩО И НЕДОГОНВАЩО ТЕХНИКО-ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

Васил Сгурев

***Васил Сгурев** – академик, доктор на техническите науки, старши научен сътрудник I степен в Института по информационни технологии на БАН. Работи в областта на информатиката и изкуствения интелект. Автор е на над 250 научни труда и на 30 авторски свидетелства и патента. Бил е научен секретар на БАН. Член е на Европейската и на Американската асоциация по изкуствен интелект, на Американския институт IEEE, на Санктпетербургската инженерна академия.*

Догонващото развитие не е популярен термин у нас. Както и другото понятие – „технология". И двата термина се споменават отвреме навреме, но вниманието на обществото е насочвано в съвсем други посоки. Има и изключения – както неотдавна излязлата книга на чл.-кор. Иван Ангелов под заглавие „Стратегия за догонващо икономическо развитие на България до 2040 година". В нея се прави подробен анализ и се гради стратегия как да се осъществи такова развитие в нашата страна за дълго време – над 20 години. В книгата се съдържат редица верни констатации за сегашното състояние на българската икономика и се посочват възможностите за реализиране на догонващо развитие.

Освен от чисто икономическа гледна точка, към такова развитие може да има и друг поглед – от страна на техниката, технологиите и иновациите. Това е предмет на настоящите редове.

Връзката между икономиката и технологиите не е линейна, но е безспорно, че между тях съществува силна взаимозависимост. Не е възможно да се изгради висококонкурентна икономика без добре развити технологии. И обратно. На неразвита икономика съответстват несъвършени технологии. Икономиката и технологиите могат да се разглеждат донякъде като скачени съдове. Тъй като статистическите ведомства почти не се занимават със събиране и обработка на данни за технологиите, с известно приближение за тях може да се съди по съответните икономически показатели.

България осъществи реформите след 1990 г. мъчително и с продължителен спад в икономиката и в

социалната сфера. Към 2001 г. нивото на икономиката беше 76% от нивото през 1990 г., а предреформените показатели бяха достигнати едва към 2010 година.

Между нашата страна и другите членки на ЕС продължава да съществува немалка разлика: към 2015 г. минималната заплата у нас е 255 евро, а в Германия – 1498 евро; средната заплата в България е 400 евро, а в ЕС – 1508 евро.

Заедно с Румъния и Литва България заема последно място в ЕС по неравенство на доходите – за 2015 г. трите страни имат коефициент на Джини от 37 до 37,9, докато аналогичният коефициент на ЕС е 31. Засилващото се неравенство забавя икономическото развитие.

По брутен вътрешен продукт (БВП) на човек от населението, който е общоприет показател за оценка на икономическото развитие на държавите, България със своите 47% също е на последна позиция. През 2006 г. този показател е бил 36%, т.е. годишното увеличение е 0,88% – твърде малко за догонващо развитие. Едва ли е коректно да се прогнозира кога при тези темпове за развитие ще се достигнат аналогичните средностатистически параметри на ЕС. Но и несложните пресмятания показват, че за да настигне съществуващия средногодишен растеж на БВП на ЕС от 3–3,5%, на България ще ѝ е нужен аналогичен растеж от 5% или средно от 4% до 6%. Това може да осигури стабилно догонващо развитие за страната ни.

Такъв растеж изисква значителна мобилизация на националния човешки потенциал и на ресурсите ни, както и умело ефективно управление на държавно, общинско и корпоративно равнище. Изисква добре пресметната и осигурена с приоритетни ресурси последователно изпълнявана държавна стратегия, неразделна част от която е дългосрочното разумно управление на технико-икономическите процеси.

С какво сега у нас се характеризира управлението на тези процеси? – Както се получи – процесите са вероятностни. Но пазарът управлява на къси дистанции, той избягва да поема по-големите рискове, характерни за дългите периоди. Поради това дългосрочните значителни инвестиции – „на дълги фарове" – във високотехнологичните производства са като правило в крупните корпорации. Многобройните малки и средни предприятия се управляват чрез стратегии „на къси фарове" и с неголеми рискове.

Какви технологии се използват основно у нас? – Почти изключително вносни, реализирани чрез импорт на машини и съоръжения от пазара на страни, които са ги създали, произвели и продали. Следователно, купувайки тези вносни машини и технологии, българският бизнес заплаща и немалка част от стойността на тяхната разработка, която е включена в цената им. На него не му трябват българска наука и развой, той ги внася отвън.

Дали е възможно по този начин да се получи по-висока средна стойност на тези машини и съоръжения, отколкото в страната, където са създадени? – В никакъв случай, и това се доказва ежедневно на практика. Което означава, че

тази стратегия може само да скъси дистанцията с развитите страни, но не и да ги догони, т.е. реализира се само недогонващо развитие. Не повече.

Чрез тази стратегия българските производители не поемат големи рискове, свързани с нови разработки и иновации, като се задоволяват със средни за пазара печалби, т.е. предпочитат „птичка в ръката", но не и „щъркел в небето". А „щъркел" може да се хване само ако се инвестира в нови, свои, патентно защитени технологии, машини и съоръжения, чрез които да се осигурят пазарен дял и печалби, надвишаващи значително средностатистическите за пазара.

Това е вече друга стратегия, която предполага инвестиране в българската наука и развой и затваряне на целия цикъл – от съдържателната идея до пазарната реализация. Това е пътят към реализиране на истинско догонващо развитие, което се осъществява най-добре във високотехнологични иновативни производства.

Тъй като този модел у нас не се развива, българската наука в значителна степен е откъсната от реалностите на производствената и стопанската дейност. Тя не е нужна на бизнеса, той не желае да я финансира, поради което науката е принудена да се занимава с това, за което ѝ предоставят неголеми, фактически символични средства, а именно писане на статии, „цитатничество" и изяви пред световната научна общност. Без значение за използваемостта у нас. Този момент вече настъпва и рано или късно той ще погуби значителна част от българската наука – и академичната, и университетската, а и корпоративната. Без наука университетските изследователи ще се превърнат в „даскали".

Тези проблеми не вълнуват многобройните български работодателски организации, които се занимават основно със своите тяснопрофесионални задачи за намаляване на корпоративните данъци и на разходите за работната сила. При по-малки или въобще без рискове и рискови фондове, свързани с иновации и нови оригинални технологии. И без разходи за наука, за подпомагане на професионалното и висшето инженерно образование. Сред българските бизнес среди се застъпва становището, че всичко това трябва да се получава безплатно от държавата, макар че у нас се плащат едни от най-ниските в ЕС корпоративни данъци.

От друга страна, държавата не може да осигури ефективни преференции за родния бизнес – и при обществените поръчки, и при износа и вноса. Тя е в менгемето на многобройните брюкселски правила и ограничения, под зоркото око на могъщи европейски корпорации, които доминират в ЕС и се стремят да усвояват инвестиционните ресурси във всяка от държавите на Съюза. Развитите страни са ги създавали и укрепвали в течение на столетия, а и сега намират начини да ги подпомагат. Всичко това вкарва българската държава в един сравнително тесен коловоз при подпомагането на иновационното инвестиране на бизнеса у нас.

Сега в България липсва широко инвестиране на чуждестранен капитал във високотехнологичното производство, което съществено може да подобри

догонването на средноевропейското ниво – така, както това се осъществява в Чехия, Словакия, Словения, Унгария. У нас чуждестранният капитал инвестира главно в ниско- и само в някои случаи в среднотехнологичните производства. Това не е достатъчно за догонващо развитие!

Сред многобройните кохезионни и други програми на ЕС липсва програма за изравняване на икономическите и технологичните възможности на старите и новите членове на Съюза. Говори се само за „представяне на въдици и как се лови риба", но не повече. Това явно не е достатъчно, поради което изравняването на тези две групи страни в ЕС върви бавно и противоречиво.

Правителствата на (бавно)догонващите страни не поставят на обсъждане проблемите за преодоляване на изоставането им с необходимата настойчивост и това е в противоречие с националните интереси. Следвоенният опит на някои разорени или слаборазвити страни като Япония, Южна Корея, Сингапур и Тайван показва убедително, че това е възможно и реализуемо, стига да има единение и – което е твърде важно – волево и целенасочено държавно управление, отстояващо общонационалните интереси.

Какво е необходимо за това? Преди всичко – разумно осмисляне и използване на опита на страните, успешно осъществили догонващо развитие, както и отчитане на българския опит от следвоенното индустриално догонващо развитие.

Основните принципи са добре известни и многократно посочвани като примери за следване:

1. На базата на общонационален консенсус между бизнеса, държавата и науката трябва да се установят тези немного на брой направления и отрасли, където има възможност да се разработят, произвеждат и продават преди всичко високотехнологични стоки, услуги и процеси. В тези области трябва да се инвестират средства за създаване на нови, оригинални български пробивни технологии. Такива приоритетни области биха могли да бъдат конкуретоспособни изделия със съответни търговски ниши от военнопромишления комплекс, високотехнологичното машиностроене, преработката на храни и хранителни продукти, фармацевтиката. Те трябва да се утвърдят от Народното събрание и да се превърнат във фокус на общонационалните усилия.

2. Въз основа на опита на развитите страни трябва да се изгради добре структурирана иновационна система на държавно и общинско равнище с равен дял на участниците в държавния апарат, бизнеса и науката, които да функционират на доброволен принцип и да изработват препоръки за ефективни иновационни политики и стратегии.

3. Повече от необходимо е изграждането на крупни държавно-частни пазарни структури, в които да се инвестира за постигане на пазарни пробиви във високотехнологичните производства. Те трябва да работят на основата на малко на брой национални програми, одобрени от Народното събрание.

4. На основата на европейския опит да се изградят у нас работещи рискови и гаранционни фондове, чиито възможности за ускоряване на иновацион-

ната дейност са значителни. Това е доказано от американския, японския и израелския опит. Те също могат да работят успешно със смесен държавно-частен капитал.

5. Чрез съответни преференции бизнесът може да бъде накаран да инвестира в изследователската дейност, корпоративната наука и патентното дело – поне два пъти повече от държавата. Сегашната ситуация е ненормална!

6. Ускореното развитие на средното професионално и инженерно образование се разглежда в развитите страни като път към високотехнологичните производства. В тези страни в посочените две направления освен държавен се влага и значителен корпоративен капитал. Ако у нас на тези проблеми не се обърне необходимото внимание, инвестициите във високотехнологични производства ще заобиколят страната ни. За пример може да послужи Китай, където се обучават половината от дипломираните инженери на планетата!

По всяка от тези шест позиции у нас нещичко се прави, но липсват убедителни крайни резултати. И няма догонване на развитите европейски държави!

Често възникват въпроси дали не трябва по същия начин да се подпомагат и здравеопазването, земеделието, туризмът, социалната сфера и др. Да, но трябва да се влагат допълнителни приоритетни средства преди всичко там, откъдето е най-вероятно да дойде бързо увеличение на националното богатство.

И още нещо. Хоризонтът на технико-икономическото прогнозиране не трябва да бъде по-продължителен от 10 години, защото авторитетните изследователи посочват, че това е период, през който донякъде се опазват общите тенденции за развитие. Прогнозираната среда е силно стохастична и при по-дълъг период вероятностите за правилно прогнозиране намаляват значително.

От друга страна, целият съвременен свят е в бързо променяща се и силно стохастична среда на големи промени, може би и в бифуркационни състояния; при определени обстоятелства страната ни може да получи допълнителни възможности за ускорено развитие. Но това не подлежи на прогнозиране.

На практика сега остават две възможности:

– или да се разчита само на „дългата (по-скоро „късата") ръка на пазара", което означава, че през следващите десет години няма да се осъществи догонващо развитие;

– или, на основата на успешно използваните от редица страни методи и средства, да се осигурят технологични, а оттам и иновационни, и икономически пробиви в производството и завоюването на пазарни ниши – това ще скъси дистанцията от средноевропейските показатели и ще даде възможности за тяхното достигане у нас.

А няма ли някой друг, по-лесен начин да се осъществи такова развитие? – Засега още никой не е предложил такава идея.

Когато десетилетие след десетилетие не могат да бъдат догонени средностатистическите европейски показатели, тогава за дълъг период се реализи-

ра развитие, което може да се нарече „изоставащо” или „вечно догонващо”. Двата термина са равносилни и са еднакво опасни за оцеляването на нашата нация!

Управляващите в България са изправени пред огромно предизвикателство – да изведат страната ни от периферията на Европа и максимално да я приближат и изравнят със средностатистическите страни от ЕС. Това може да се осъществи само чрез последователно и целенасочено следване на политика на догонващо развитие.

Историята не се интересува от подробностите, свързани с методите и средствата, с които си служи даден управляващ елит. За нея са съществени преди всичко окончателните резултати. От тях тя оформя крайните оценки за дадени политически дейци, елити, партии и движения.

Какви ли ще са тези оценки за следващите десет години?

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

[1] *Проданов, Хр.* Дигиталната икономика и бъдещето на капитализма. С., Изд. комплекс УНСС, 2018.

[2] *Ангелов, И.* Стратегия за догонващо икономическо развитие на България до 2040 година. С., Захарий Стоянов, 2018.

[3] *Чалъков, И.* и др. Мрежите на прехода (какво всъщност се случи в България след 1989 г.). С., Изток–Запад, 2008.

[4] *Христов, И.* Пред пепелището на нестаналото българско общество. С., Захарий Стоянов, 2017.

[5] Евростат, 2017.

[6] Статистически годишник. С., 2017.

ФУНКЦИИ НА ПАРАЛЕЛНАТА ДЪРЖАВА

Максим Мизов

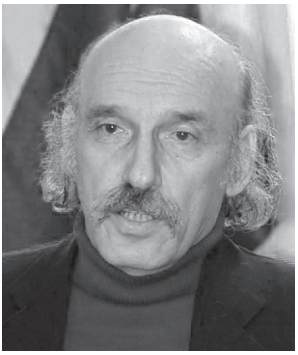

Максим Мизов *– професор, доктор на социологическите науки, доктор по философия, директор на Центъра за исторически и политологически изследвания. Изследователските му интереси са в сферата на етиката, политологията, социологията и етнологията. Автор е на 36 монографии и книги (5 в съавторство), както и на над 300 студии и статии в специализирани научни сборници и списания и съставител на 25 тематични сборници.*

Темата за паралелната държава предизвиква двойствени реакции в последните две години. Причината е, че лидерът на БСП – Корнелия Нинова, я постави в статуса на *идеологическа парадигма*, което неизбежно провокира и такива ефекти. Част от българското общество я възприема и оценява като директна и откровена критична оценка на всичко случило се през 30-те години на тежък и неуспешен преход към демокрация. А друга част, която е ориентирана най-вече към противоположни идейно-политически лагери, я смята за крайно неоснователна, пресилена и дори свръхполитизирана метафора.

Независимо от факта, че терминът и дискурсът за паралелната държава се въртят в публичен оборот от различни политически субекти и в парламентарните дебати, но и в извънпарламентарните политизирани комуникации, общо взето на гражданството не му е достатъчно ясно какво трябва да се има предвид. Известна вина за това имат и учените, които досега не са предложили на обществото нито една сериозна, комплексна разработка за същността и функциите на този феномен. Журналистическите вариации и експертните матрици на тяхното публично „спрягане" допълнително придават едностранчивост и внушават конюнктурна инструменталност. Ето защо са необходими задълбочени и разнопосочни научни изследвания, които да осветлят, обяснят и правилно да интерпретират природата и особеностите на феномена „паралелна държава", нейните исторически и актуални модалности в различни контексти.

Дълбоката истина обаче е, че К. Нинова по същество се осмели да възроди един политически дискурс,

който има прекалено дълга, богата и противоречива историческа биография, разпростряла се по протежение на повече от 25 века, т.е. от древногръцката античност до постмодерната ни, неолиберално доминирана историческа съвременност. Тук и сега няма възможност, нито потребност да проследим и да обясним потайностите на цялата историческа еволюция на терминологията за паралелната държава. По-важното е, че К. Нинова ѝ придаде нови, съвременни смислово-интерпретативни измерения, обвързани с днешния ни живот. Заедно с това трябва да се подчертае, че тя използва термина и дискурса за паралелната държава най-вече в чисто политически (инструментален) ракурс, без да се съобразява с огромното историческо и културно наследство, които те реално притежават. По тази причина в днешните български политически реалности, но и нрави терминологията и дискурсивността за паралелната държава се свързват или с неуспешния модел на демократичния преход, или с авторитарния режим и трите мандата на Б. Борисов. А такъв стеснен времеви хоризонт и политизиран ракурс няма как да не провокират иронизиране и вулгаризиране на употребата им. Освен това поради доста ниското равнище на политическа и идеологическа култура на днешните български властници, въпросните термин и дискурс се възприемат невярно и предубедено, което пък предполага известни публични резерви към техните употреби. На тази основа се раждат и легализират най-различни типове несъгласия, критики или отрицания и стигматизирания и на термина, и на дискурса за тази одиозен тип държава. Значителна част от тях са инспирирани най-вече от засегнатите нейни представители, част от които са изцяло в нейните скрити обители, а друга част са „разкрачени" между паралелната и легитимната днешна наша държава, но обслужват далече повече първата. А е публична тайна, че известна част от самозваната ни политическа класа има „*двойно гражданство*" както за официалната, така и за паралелната, или скритата държава. Това се отнася най-вече за онези нейни представители, които са част от днешните олигархични котерии или пък дискретно ги обслужват, възползвайки се от техни награди, предавайки и продавайки служебния си дълг в съответни важни държавни институции. Такава политическа акцентуация е оправдана в нейния случай, но за публиката е важно да разбере и нещо повече за потайностите на тази сложна тема, но и терминология.

Паралелната държава не е самороден наш, нито е само съвременен обществено-исторически феномен. Нейни модификации са съществували през всички исторически епохи – от античността та чак до нашата постмодерна, смутна и одиозна съвременност. Днес тя се подвизава под различни названия – клептократска, мафиотска, бандитска, олигархична, компрадорска, окупирана, обсебена, предвзета, колонизирана, провалена и т.н. Всички те в най-дълбоката си същност отразяват нещо общо, сходно, типично или валидно за онези завоалирани, нелегитимни, задкулисни и подмолно действащи контравласти на държавното управление, които провокират и деструктурират, подкопават и дискредитират легитимната държава, атакуват и превземат нейни институции и кадри, за да ги вербуват за нейните интереси и антисоциални, но и недемократични сценарии. Най-общо казано, па-

ралелната държава е практически антипод на конституционната сакрална триада – *правова, демократична и социална държава*. Тя се противопоставя, дискредитира, възпрепятства и унищожава тези три базисни атрибута на държавата ни, подменяйки обществените интереси, ценности и блага с тези на олигархичните клики.

Темата за паралелната държава в радикално трансформиращото се българско общество неизбежно повдига редица въпроси и за функциите на този вид държава.

Погрешно е да се смята, че паралелната държава има една-единствена функция – да *облагодетелства своите субекти и техните обкръжения*. Дори и да е така, реализацията на подобен ефект може и реално в живота става по най-различни начини, по преки и косвени пътища или средства, в различни форми и срокове, в съответни мащаби и темпове и пр. Следователно, макар и това да е нейната кардинална функция, тя съвсем не изчерпва всичките ѝ други роли и предназначения. За да постигне тази своя крайна или фундаментална цел, паралелната държава се нуждае от доста, разнообразни, а и многолико проявяващи се функции, роли и мисии в конкретното обществено-историческо време и пространство, директно или косвено зависими и от типа на обществото, на неговата цивилизационна или културна „субстанция" и идентичност, а и от редица други характеристики и специфики, всяка от които по свой начин допринася за проправянето и осъществяването на нейната заветна цел. Това се обуславя всъщност и от обстоятелството, че постигането на тази цел не е нито лесно, нито много бързо, макар че на съвременниците или най-вече на жертвите на тази държава нейните злотворни прояви им изглеждат именно по този (впечатляващ и потресаващ) начин. Освен това постигането на въпросната генерална цел в немалко случаи изисква много усилия, търпение, упоритост, воля, дори характер и разнообразни качества, и при това съвсем не само открито, публично натрапчиво демонстрирани пороци, а твърде често и съвсем преднамерено, настойчиво показвани квази-добродетели, които да заблудят хората. На всичко отгоре, реализацията на тази – финална – цел обикновено се нуждае от известно време и от благоприятни – исторически и всекидневни – житейски ситуации, които посвоему могат/трябва да благоприятстват за нормалното функциониране или да „гарантират" оптималните действия на този одиозен, но и крайно опасен вид държава.

Функциите на паралелната държава могат да са много разнородни и многолики и затова тяхната класификация, а още повече и „дешифрирането" им са много трудни.[1] Те могат да се диференцират, а и типологизират по най-различни критерии, които да са свързани (повече или по-малко) с техния произход, със същността или с особеностите им, с формите, начините, средствата, мащабите, темповете, в които се реализират, и пр. А подобна вариантност създава усложнения и в теоретически, но и в практически план.

Важно е да се подчертае, че тези функции невинаги и не навсякъде се проявяват по сходен начин, в универсални форми и като притежаващи тъждествена идентичност. Защото в едни случаи те могат да се осъществяват в своите директни и чисти форми, а в други да се реализират преобладаващо в индиректни, превърна-

ти, или скрити форми. А тъй като подобни функции са особено „добронамерени, любезни, отзивчиви една към друга", най-често в практиката те се осъществяват в най-различни *типове комбинации*. Още повече че в тяхната всеобща природа генетически е заложен особен синдром – на взаимна солидарност, взаимопомощ и мултипликация при съответна нужда и ситуация. Затова е рядкост да се срещнем или да станем жертва на една отделна, контрастно проявена такава функция, а е едва ли не закономерност, баналност и тривиалност хората да се плашат и поразяват от техните *верижни* реакции и ефекти.

Именно тази амалгама, сложна комбинаторика и фатална взаимна обвързаност и зависимост между отделните типове функции на паралелната държава ги прави изключително трудни за разпознаване и то не по принцип, или в конкретен казус, а и спрямо тяхната дълбинна, многостранна природа и сякаш неизчерпаема докрай специфичност.

Подобна закономерност може да се открие и в опитите за проникване в и разбиране на техния истински генезис. Защото едни от тях са исторически унаследени, дълготрайно възпроизвеждащи се от векове и дори от хилядолетия. Други са придобити главно в реалността на пулсиращото настояще, докато трети може и да са съвършено нови, т.е. непознати за предходните исторически времена или пък и типове общества. Например осезаемо ескалиращата по растежа и мащабите си, по рисковете и щетите, които реално/потенциално може да нанася, *киберпрестъпност*, особено и когато към нея се приобщават или я толерират, закрилят, явно или дискретно фаворизират политически фигури – високопоставени особи, значими институции от корпуса на държавността и пр., – няма предишни исторически аналози в биографията на този вид държава. В отлика от нея обаче *корупцията* се оказва феномен и функционален ангажимент на покварената и превзета от паралелната държава власт, имаща хилядолетна биография. Не всяка корупция е пряко свързана с феноменологията на паралелната държава. Между тях обаче няма издигнати, пък и непреодолими китайски стени, защото в съвременните смутни реалности и бурни дигитални нрави все повече растат случаите и престъпленията, свързани с киберкорупция или с корумпиране на киберспециалисти, разположени на, но и ангажирани с високоотговорни мисии в държавното управление.

Следователно иновативните „пробиви", постижения или технологии в сферата на функциите на паралелната държава не битуват и вълруват сами по себе си и сами за себе си, тъй като обикновено – волно, или неволно – са принудени да съдействат и дори да обслужват исторически вече брадясали, остарели, амортизирани, но още движещи се и действащи нейни функции, които в съответния исторически и социален контекст се опитват да удължат своя властови мандат, като го оборудват и с доспехи на новостите.

Функциите на паралелната държава – исторически, актуално, а, най-вероятно, и в бъдеще – ще зависят от процесите и тенденциите на своята особена *пролиферация*. А това е така, понеже размножаването им – по естествен или изкуствен

начин – сякаш не познава ограничения или някакви окончателни граници, срокове, а и лимити. Хибридността, клонирането, мултипликацията на техните присъствия и въздействия се радват на особено и все по-увеличаващо се гостоприемство в потоците на времето и на движението на историческите процеси от миналото през настоящето към бъдещето. Затова понякога на обикновения човешки разсъдък или предразсъдък може да му се стори, че тези функции приличат на странни *кентаврични фигури*, в които далечното минало, пулсиращото настояще и кълновете на вероятното бъдеще се сливат, пък и обединяват, придавайки им не само особена външност или привидност, но и растяща сила и власт.

Резонно и банално е да се мисли, че основната функция на паралелната държава е *криминалната* – такъв е историческият, но и актуално битуващият по света, а и у нас масовиден профил и оценъчен патос на доминиращите социални нагласи към нейното (предполагаемо или реално удостоверено) съществуване и влияние в дадено общество. При това става дума най-вече за такава криминална функция, която е основно, ако не и тотално свързана с ненаситната жажда за незаконно, а и аморално облагодетелстване с пари, а пък и с власт, която да носи още повече и нова добавена стойност в печеленето на богатства, властови позиции, мултиплициращи и гарантиращи тази неистова страст.

Тази представа за функционалността на паралелната държава обаче е много елементарна и повърхностна, защото не отчита разнообразието на функционални свойства и прийоми, които тя исторически, конкретно-ситуативно селектира и актуално прилага. Всъщност макар да се набива на очи именно като основна, криминалната функция винаги се нуждае от съдействието, видимото или незабележимото сътрудничество и на ред други функции, които самата природа и специфика на паралелната държава раждат.

Изконната *нужда от притежание* е валидна както за официалната, така и за антиподната, безскрупулно антагонистичната ѝ паралелна държава, която не се церемони, нито жали средства и време, прийоми или хора, за да се разправи с легитимния си враг. Именно тя се спотайва на дъното, а и определя в значителна степен, форма, динамика и мащаб на изява криминалната функция на паралелната държава, защото предопределя естеството и насоките, характеризиращи нейните изяви в публичния и в частния живот.

Естествено криминалната функция никога и никъде (освен в своите среди) не може да бъде повод и законно средство за гордост или публично доверие към нейните субекти и консуматори. По тази причина тя трябва навсякъде, винаги и всячески да се *премълчава* и *прикрива* – както от конкретно замесените в нея лица и структури на паралелната държава, така и от техните двойници, компаньони и ортаци в институциите на държавното управление, които са съпричастни и съучастници в дадения престъпен акт.

Криминалната функция на паралелната държава е производна от нейната имунна несъвместимост и безскрупулна противопоставеност на конституционните и законови рамки и уредби, които са призвани всячески да ограничават или да

елиминират нейните наличия и прояви в различни сфери на държавно-обществения живот на дадена страна.

От една страна, тя се проявява в забележимото или прикрито незачитане, престъпване или брутално погазване на правовия ред и законността в дадената държава. В този аспект тя винаги се оказва и явен или умело прикрит враг и на правовата държава, която като сериозен противник и солидна опасност за нейните замисли трябва да се отслаби, дискредитира, неутрализира или, ако това е възможно, напълно да се унищожи.

От друга страна, криминалната функция се отнася до, но и се проявява в твърде пъстрия спектър на всевъзможни престъпни маньоври, канали, прийоми, средства и хора, чрез които паралелната държава може (или трябва) да предизвиква или да прокарва съответни промени в законодателството и властовите регулации в държавата, и то винаги по начини, които конюнктурно (или перспективно) облагодетелстват субектите ѝ.

„Радиацията" по моралната поквара и политическото разложение, генерирана и излъчвана от или чрез тази функция на паралелната държава, никога не е за пренебрегване или омаловажаване, защото нейните поражения могат да са фатални, а и с летален изход, при това не само в чисто символично-метафоричен, но и в реален практически и физически смисъл за онези лица и институции, които биват засегнати от „лъченията" ѝ. Отстраняването на лица и групи, които възпрепятстват целите и интересите на паралелната държава, може да притежава различни форми, начини, степени и мащаби на реализация – като се започне от много дистанцирани, а и изобщо непосветени на такива лица/групи действия, чрез които те обаче да бъдат тихомълком премахнати от пътя на криминалната афера, като се премине към всевъзможни уговорки или заплахи, та дори и накрая се стигне до брутални физически наказания, пребивания или даже и убийства било на провинилите се с нещо лица, било на техни съвсем невинни близки и роднини. В годините на нашия злополучен преход към демокрация и пазарна икономика българските граждани станаха свидетели на целия този пъстроцветен спектър от „затваряне на устите", склоняване към съдействие или умишлена пасивност на държавни служители и други лица, които по някакъв начин препятстват такива криминални афери.

Политиците и управниците, които (много лесно или по-трудно) се съблазняват и отдават на обещаните от пратениците на паралелната държава екстри, облаги, печалби и привилегии, обикновено доста бързо или по-бавно се превръщат в *криминални типове*, макар нерядко и в публичния живот да имат съвършено противоположна репутация. За да влязат в клубните общности на големите в тази държава, на тях им се налага или те биват умишлено принуждавани да се оцапат или замесят в недопустими за статуса и службата им връзки с „тъмни" криминални елементи, дори да участват в най-различни правонарушения или престъпления, с което да докажат своята лоялност към босовете. Така, приобщавайки се към задкулисието на паралелната държава, такива политици или управници биват превърнати неусетно и неосъзнато или осъзнато от тях от призвани да се борят с незаконността и престъпността в

техни отявлени и добре прикрити врагове. С течение на времето и с нарастването на този си стаж те обаче стават и публично забележими мишени или жертви на социални критики, укори, недоволства и реакции от страна на възмутеното или разгневено от деянията им гражданство или на онези държавни институции и техни служители, които продължават да се борят за законност.[3] За да гарантира и оптимално изпълни тази си генерална функция, паралелната държава фатално се нуждае от цял, доста пъстроцветен, а и богат по естеството на включените в него елементи спектър от различни функции, които, от една страна, да прикриват, от друга – добре да подпомагат реализацията на криминалната ѝ функция. В случая ще представим и лаконично анализираме някои от тях, но без да твърдим, че те напълно изчерпват цялата „колода" от такива функции на въпросната одиозна държава.

Тъй като деянията на паралелната държава не бива да стават достояние както на определени държавни институции, контролиращи спазването на законността в съответни сфери, така и на медиите или на обществеността, особено важна, а и наложителна е *конфиденциалната функция*. Тя е свързана с моментно или перспективно изобретяване и прилагане на широк диапазон от мерки, чрез които трябва да се осигури стабилно запазване в тайна, секретност, понякога и пълна неосведоменост за кроежите, плановете, сценариите, лицата или технологиите, които представители на тази държава използват за своите противозаконни или чисто престъпни деяния в конкретни ситуации и сфери.

Тази функция е абсолютно задължителна, тъй като деянията на лица, структури или институции, свързани със „сенчестата", или паралелната държава, не бива да бъдат излагани на публичен показ, нито да бъдат лесно, а и бързо превръщани в предмет на специализирани или пък на масови коментарии и тълкувания, а най-вече и на съответни разследвания и наказания за осъществените или предполагаемите щети за държавата.

Тъй като *Тайната* е неизбежно, задължително предусловие или условие, а също и извънредно важно, но заедно с това и много ефективно средство за оптималната реализация на различни видове противозаконни деяния срещу държавата, тя следва да бъде напълно подсигурена от страна на ангажираните в дадена афера лица или структури, пряко или косвено обвързани с паралелната държава или с нейните „инстанции". Именно това налага изключителното фокусиране на вниманието към осигуряването на всички необходими или пък достатъчни за даден казус мерки, а и средства, чрез които конфиденциалността, завоалираността, дискретността на действията да бъдат солидно гарантирани, при това не само за момента, а понякога и за по-големи времеви отрязъци.

Неслучайно в криминалните групировки, а и в съответните етажи на паралелната държава могат да се създават и прилагат специални *тайни езици*, а освен това и съответни инструментариуми от сорта на полагането на *клетва за мълчание*, специфична *омерта*, които са съпроводени от съответна богата палитра от санкции и наказания при евентуално прегрешение или пък погазване на положената от вербуваните лица клетва.

Генеративната функция се отнася най-вече до възможностите и способностите на паралелната държава или на нейни представители съвсем целенасочено, преднамерено, но и инструментално да предизвикват, изкуствено да създават и развиват определени ситуации или казуси, които да обслужват реализацията на техните планове и сценарии. Освен това тази функция е свързана с разработването и осигуряването на необходимите атрибути за съответни планове, проекти или сценарии за извършване на конкретно правонарушение или престъпление от страна на нейни субекти в дадена ситуация и така нататък.

Колкото на по-високо равнище ще трябва да се „играе", толкова по-детайлно или перфектно следва да са разработени всички елементи от планирания за осъществяване сценарий. А подобно изискване се нуждае и от съответен интелектуален потенциал, от кадри, способни да генерират идеи и проекти, както и от други, които да ги обслужват на съответни етапи, с конкретни прийоми и средства, в определени посоки или канали.

Големите „удари" и крупните престъпления винаги изискват много внимателна предварителна подготовка, органично свързана с търсене, но и с ангажиране на достатъчно квалифицирани субекти, които да могат детайлно и комплексно да предвидят различни налични или вероятни неща с (пряко или косвено) отношение към оптималната реализация на запланираните цели. Но ако обстоятелствата внезапно се изменят, поради което могат и да усложнят или затруднят планираната афера, такива лица да са способни на достатъчно бърза, а също и на ефективна реакция в ситуацията.

Към колкото по-високи етажи на държавното управление или на бизнеса се фокусират дадени субекти – лица или пък структури – на паралелната държава с цел на подобна – по принцип добре контролирана и охранявана – територия да извършат съответни криминални афери, толкова повече „сиво вещество", висок образователен ценз, специални професионални качества или умения са им необходими за успеха. В днешния ескалиращ бум например на киберпрестъпността вече дори авторитетни и всемогъщи криминални босове не могат да се оправят с някои афери без компетентната и висококвалифицирана помощ на моментно или отдавна вербувани или използвани от тях (обаче, без те да знаят всичко или достатъчно) хакери, компютърни спецове и така нататък.

Както във всички други жизнени сфери, така и в криминалната област, която може да е свързана с определен казус на действие на паралелната държава, е налице онова прастаро разделение на труда, отнасящо се до „мозъците" и „изпълнителите", като първите са тези, които генерират идеи, конструират сценарии за дадени афери, а вторите трябва много точно и дискретно да следват зададените им оферти, пък и роли.

Както е добре известно от историята, художествената литература, киното или от архивите на правоохранителните ведомства, генеративната функция спрямо лица от различни сегменти на паралелната държава може да се осъществява и с перспективна умисъл, т.е. да се проектира в едно съвършено друго, а вече и законосъобразно бъдеще. Затова, макар и доста рядко, все пак не са съвършено необи-

чайни казусите, при които босове в отделни сфери на паралелната държава могат или настойчиво се опитват да осигурят много добро образование на своите наследници, при това и в елитарни – наши или чуждестранни – колежи и университети, след което младите попълнения вече да са напълно очистени, да могат да живеят нормално и законосъобразно, въпреки все още продължаващата престъпна дейност на своите родители или криминални покровители.

В този смисъл имаме *генериране на биографичност* и *екзистенция*, които нямат преки връзки и постоянни зависимости от сенчестите страни на паралелната държава, а обратното – изграждане, но и демонстриране на жизнен „стайлинг", който е напълно съобразен със законите и общовалидно приетите в социума морални или социални норми.

Генеративната функция е изключително важна, защото тя може да осигурява не само предимство или икономии на нужното за дадена афера *време*, а също да гарантира интензивно навлизане, а и екстензивно присвояване на съответно физическо, социално или дори символно *пространство*, от което (ще) зависи много успехът на начинанието.

Сродна или производна на генеративната е *симулативно-имитативната функция*. Тя също произвежда различни казуси или ситуации, които са необходими за осъществяване на запланирани проекти или сценарии на субекти на паралелната държава, като реализацията ѝ е свързана с едно специфично уточнение. Създаването на такива казуси или ситуации е съчетано с инструментално провокиране и поддържане на определен тип казуси/ситуации, които са умишлено предизвикана *симулация*, но при определени обстоятелства и *имитация* на определени тип развръзки на дадена фабула.

Подобни ситуации или казуси могат/трябва да играят ролята на „димки", на заблуждаващи, най-вече на умишлено отвличащи вниманието на ангажираните със случая държавни институции или на гражданството, заинтригувано от развоя на такива афери. Чрез изкуственото създаване на подобни симулации се цели не само заблуждаване на служебни лица, на медиите, а и на обществеността, забавяне на процеси на разследване, осъждане и изтърпяване на наказание, а също и прехвърляне на съмнения, подозрения, отговорности и вина към невинни или по-периферно ангажирани с дадения казус лица.

Наблюдателната функция се отнася до разработване и прилагане при съответна необходимост на различни видове мерки, прийоми и средства, чрез които интересни за плановете и аферите на представителите на паралелната държава лица или институции могат да бъдат ситуативно или за по-дълго, а даже постоянно наблюдавани и следени. Тя може да се осъществява и по съвършено различни начини, с помощта на собствени или на добре платени, а и сигурни откъм конфиденциалност на ангажиментите охранителни фирми или пък дори и на такива, в „менютата" на чиято дейност има и опции за временно/дълготрайно наблюдение и следене на „интересните" за дейността на техните поръчители или клиенти лица, институции, държавни служители или бизнес персони.

Обикновено реализацията на тази функция е в разрез с изискваното от закона, но тя е неизбежна, а пък в много случаи дори и задължителна за ангажирани с определени правонарушения или престъпления лица и структури, свързани с тази държава, тъй като такива деяния могат да се осъществяват в определен, чисто конспиративен порядък, да изискват предварително и солидно наблюдаване на „интересни" за тези субекти обекти, ситуации, лица и други фактори, които имат някакво отношение към планираните цели.

Наблюдателната функция предполага или разчита на извършване на достатъчно вярна рекогносцировка на „терена", на разположението на силите на противника, на арсеналите и репертоарите, които той обикновено или вероятно може да използва, и прочее.

Тя може да се осъществява и от различни лица или структури, които да имат конкретен мандат за подобни дискретни операции – от такива, които са уж случайно привлечени и използвани, до други, които са опитни професионалисти в това отношение, на които може да се разчита, че техните информации и сведения ще са достоверни, но и полезни.

Тази функция може да се осъществява и чрез посредници или дори посредством внимателно и дискретно наблюдение и следене на действията или реакциите на определени служители и институции, които могат да облекчат или пък – обратното – много да усложнят и затруднят реализацията на поставените цели и развитието на сценария.

Комуникативната функция на паралелната държава се обуславя от съдбовната необходимост нейни субекти да влизат в съответни типове общуване – било със служители от интересуващи ги държавни ведомства, било с хора от бизнеса, било с различни медии, чрез които може да се формират полезни за тази държава визии, които обаче са изопачени, спекулативни и манипулиращи общественото внимание и масовите нагласи на гражданите, проявяващи и съответно внимание към дадени противозаконни казуси.

Дали пряко и персонално или индиректно и чрез избрани или подставени от тях лица водещите персони на „сенчестата" държава никога не гледат към медиите с елементарно пренебрежение или с безразличие, а обратното – всячески се стремят, пък и опитват да се възползват от техните мостри и услуги, за да облекчат своите проекти. По тази причина те (кога дискретно, кога демонстративно) не пропускат релефно да афишират своите връзки или познанства с ръководителите или със собственици на повече или по-малко популярни медии, опитват се редовно да бъдат пред очите и ушите на големи техни аудитории, за да могат да формират и налагат за продължително време или с перспектива своите имиджи, да си създават обществена репутация, да извоюват коварно доверието и на различни публики или съвсем целенасочено и инструментално да демонстрират своята близост и лоялност до премиери, министри, лидери на политически партии, „асове" на отделни утвърдени или просперииращи бизнеси и т.н. Тоест комуникативната функция на паралелната държава може да има както конкретно оперативен, така инструмен-

тално манипулативен генезис, характер и функционалност, които да са свързани и подчинени на далеч по-„далекобойни", стратегически сценарии.

Интерпретативната функция може да бъде практически осъществявана поне в два основни ипостаса – оправдателни или обвинително-осъдителни тълкувания. Защото „поставените на тясно" в дадена ситуация представители или особено по-висшестоящи фигури на паралелната държава са съвсем наясно, че трябва да лансират и поддържат пред масовата публика или пред отговорни държавни институции определени версии на приемливо и законосъобразно обяснение на свои подозрителни деяния, съмнителни връзки или действия в казуси, които могат силно да засегнат не само интересите им, а и тяхната сигурност, при това и в юридически или пък даже в чисто физически смисъл.

Подобни „интерпретации" на собствените мотиви и постъпки, такива институционално или публично приемливи тълкувания на „сенчестите" персони обикновено би следвало да са внимателно и прецизно конструирани и афишировани пред ведомствата и масовата публика, при това и по начини, в канали и със средства, които не бива да будят никакви опасни за репутацията и състоянието им съмнения или тежки подозрения.

Същевременно конструирането и поддържането на *стабилни алибита* на такива особи от различни етажи и сфери на паралелната държава трябва да са плътно обвързани и с готовност, а още повече и с добре изградени и шлифовани способности те да отправят съответни обвинителни (или осъдителни) коментари, преценки и „версии" за лица и институции, които в момента по даден криминален случай или в някаква отдалечена повече или по-малко във времето перспектива могат и да им навредят с нещо. И това може да се извършва както в реално време, така и в инструментален, превантивен порядък, свързан с насочване на вниманието към други лица и деяния, със стабилно и перспективно осигуряване на алиби за актуални или бъдещи злодеяния.

Рекрутивната функция се изразява в селекцията и дислокацията на „свои хора" както в различните хоризонтални или вертикални структури на паралелната държава, така също на такива удобни и полезни лица или групи в сферата на легалната държава. Тази функция може да се прилага в различни казуси и с различни замисли. Например тя може да се осъществява при подбора и употребата на специализирани кадри или пък на „черноработници", които да бъдат целево употребени от кукловодите на паралелната държава само за отделен случай или пък с тенденция и за перспективно ангажиране. При това изборът и реализацията на такива действия на паралелната държава могат да са оповестени и обяснени или пък да не са съпроводени от конкретно „въвеждане" на ангажираните лица в същността, но и в детайлите на конкретната афера или далавера.

Ако това обаче е конюнктурната страна на употребата на въпросната функция, то друга, субстанциално значима нейна страна е свързана и с рекрутирането на всевъзможни, нужни и полезни за проектите или сценариите на паралелната държава кадри, на които трябва да бъде осигурено и съответно кариерно развитие.

Последното се осъществява най-общо в два плана – в инфраструктурата на паралелната държава или в инфраструктурата на властовите ресурси и институции на легалната държава. Понякога тези два плана могат да се обединят и дори да се развиват симетрично, т.е. движението нагоре в паралелната държава да е зависимо от онова в йерархиите на легалната и обратно, но при всички случаи рекрутираните кадри трябва да са заслужили постовете си.

Нещо повече, такова рекрутиране може да се осъществява *със* или *без помощта* на „тайните сили" на паралелната държава. Обикновено в начални етапи на приобщаване на дадено лице към определени нива на паралелната държава то се оставя *самò да се докаже*, да засвидетелства с качествата и способностите си, с кариерното си развитие, а и с други личностни или професионални характеристики дали заслужава да бъде вкарано в оборот, одобрено, да му се гласува доверие или участие в определен тип афери.

Когато обаче става дума за лица, вече доказали или утвърдили се в структурата, а и в йерархията на паралелната държава, на тях тя им оказва разностранна помощ и съдействие за придвижване най-вече във властовите йерархии на легалната държава, за да могат – по-бавно или по-бързо дислоцирани на все по-високи постове и разполагащи с все по-големи властови ресурси – те да играят ролята на троянски коне.

Рекредитивната функция на паралелната държава се проявява по най-различни начини, които обаче винаги са обединени от една обща телеологична и инструментална „субстанция" или „инстанция" – *доверието*, което следва да бъде снето от дадени лица. Негласуването на доверие в начални етапи на дадена афера, снемането му поради най-различни причини и основания, отзоваването или пък рокадата на определени лица или структури, на които е възложена определена част или цялостната операция по дадена афера и т.н., обикновено са неизбежна и често случваща се част от подобни операции.

Колкото и парадоксално да звучи или да изглежда обаче, доверието е твърде важна инструментална ценност за феноменологията и ефективността на паралелната държава. Не е случайно, а съвсем закономерно е обстоятелството, че рекредитивната функция обикновено действа много ефективно в компанията на конфиденциалната, тъй като, от една страна, доверието предполага опазването на съответни тайни или секрети, а, от друга – последните винаги се нуждаят, изискват или зависят от неговото проявление.

Ветрилото на публична демонстрация или дискретно визиране на рекредитивно отношение или действие спрямо заподозрени или вече „провинили се" с нещо лица може да бъде както много тясно и свито, така и доста широко отворено и пъстроцветно спрямо прийомите, арсеналите и репертоарите на показване на рекредитивните актове. То може да се изразява от съответни мимики или жестове, но може да достигне и до крайности, при които заподозрените или нарушилите изискуемата лоялност и доверие лица да бъдат брутално или деликатно отстранени, да им бъде отнет допускът до по-висши особи и прочее.

Цялата гама от подобни техники на дистанциране и отчуждение спрямо провинилите се реално/предполагаемо лица, която обикновено се използва в институциите на държавната власт, може да бъде както огледално, така и кривоогледално, при това и със съответни допълнения и „екстри", пренесена в сферата на рекредитивните отношения и действия на дадени нива на паралелната държава или спрямо ангажираните с нея лица.

Рекриминативната функция се отнася до способността на явни/скрити представители на паралелната държава или на техни съучастници в държавните институции (при определени ситуации на наложителност) изкуствено, целенасочено и дискретно да формулират и отправят злепоставящи, дискредитиращи обвинения или да създават съмнения и подозрения към достоверността, истинността на разни свидетелски показания или действия, да подкопават алибито на обвинители и свидетели по такива дела, които защитават интересите на легалната държава, на нейни засегнати в казуса институции или на структури на гражданското общество. Тя е свързана основно с преднамерено експлоатиране и манипулиране на социалното доверие и с непочтени злоупотреби с него, когато това налага пласирането в публичното време-пространство на такъв сорт контраобвинения в дадени ситуации или казуси, пряко/косвено засягащи интересите или конкретни афери на паралелната държава, или значими, но и опасни за нея дела.

Рекриминативната функция обикновено се изгражда върху темелите на прастари трафарети, като например: „око за око, зъб за зъб", „каквото повикало, такова се обадило", „клин клин избива", „който нож вади, от нож умира" и т.н. В един друг контекст тя може да бъде и своеобразно олицетворение или въплъщение на един от законите на механиката – „всяко действие има или пък поражда и съответно противодействие". Проблемът в случаите, когато е замесена паралелната държава, е в това, че обикновено визираната доза не е реципрочна, а най-често е по-голяма за онзи, който е уличен или обвинен в съответни прегрешения или престъпления спрямо канона на тази държава. С други думи казано, въздаваната справедливост от страна на паралелната държава никога не е симетрична, синхронизирана или еднаква с онази, която повелява или изисква легалната държава, нейните юридически, или нравствено-етически критерии, практики.

Цензуриращата функция е крайно необходима за „нормалното и прогресивно" развитие на паралелната държава. Тя е свързана с различни форми, начини, прийоми, средства и техники на видимо или на незабележимо цензуриране на поведението на интересни или достатъчно важни за нея и нейните афери и далавери лица и институции.

Колкото по-развита, но и съответно вградена е паралелната държава в легалната, толкова повече се нуждае от своеобразен *панoптизъм*, но и съответно от невидимо и анонимно или от демонстрирано и идентифицирано *цензуриране* на определени лица, ситуации, казуси, интриги, афери и далавери, които притежават особена ценност за нея. И тъй като паралелната държава е съдбовно зависима от политическата власт, тя отделя много внимание, усилия, средства и маскировки за

политическата цензура[4], чрез която интересните за нея лица, групи и институции да бъдат не само следени, но и притеснявани, заплашвани или принуждавани да следват правилата, които им се налагат от нея.

В ситуации, при които имаме тайно срастване на легалната с паралелната държава, почти винаги цензурните им инстанции се поставят в съответен тип синхронизирани отношения и дълбоко завоалирани зависимости и най-важното – в предопределена субординация, при която цензурирането в полза на държавните или на обществените интереси винаги се поставя в пълна зависимост и в по-долна позиция от цензурните нужди и проекти на паралелната държава. И това съвсем не е теоретическа абстракция.

Скандалните случаи с публичното оповестяване на суперсекретна информация от Сноудън и Асандж, взривили света с безцеремонното и умопотресаващо прегазване на всички демократични ценности и норми, на всички международни закони и договорености и даже на конституционните принципи и законовите правила на собствената държава от страна и в полза на задкулисните олигархии, експлоатиращи легалната държава за афери на паралелната, са ярко, пряко свидетелство за такива колосални, крайно тежки злоупотреби с цензурните структури на легалната в полза на паралелната държава, граничещи дори с престъпления срещу националната и световната сигурност.

Санкциониращите функции на паралелната държава могат да имат най-различен характер и да се проявяват в най-разнообразни модалности. Едни от тях са свързани с прилагането на различни форми на физическо насилие, други с неговата липса, с акцентиране и прибягване към други начини, прийоми, средства и техники за въздаване на „заслужена справедливост" за извършени или неизвършени, нужни и полезни за тази държава действия и бездействия, от които тя може да има съответни ползи или вреди.

Освен това санкциониращите функции на паралелната държава могат да се подразделят на два основни типа, подобни на тези в легалната държава – негативно и позитивно влияещи на лицата, групите, институциите, към които те следва да се прилагат. И ако за негативните е много по-лесно, но и по-сигурно обикновеният човек да придобие известна, при това и достатъчно реалистична представа, то спрямо позитивните е много по-сложно и по-трудно той да си формира достатъчно пълна и вярна картина. А това е така, понеже релативността на социалнозначимите, но най-вече на моралните ценности и норми в сферата на паралелната държава, може доста радикално да променя тяхната смислова и функционална валентност. Така например за честния и порядъчен гражданин подкупът, рушветът и други парични възнаграждения за съпричастие, но и за съучастие на дадено лице към извършването на определено криминално действие, са, а и би трябвало да се таксуват, в оценъчен план като нещо недопустимо и негативно. В паралелния свят, във вселената на връзки, отношения и зависимости в паралелната държава обаче подобни феномени могат да се възприемат и оценяват като позитивна санкция за лоялност, а още повече за добре свършена работа в конкретния тип афера.

Наказателната функция обикновено е свързана с публично демонстративно или предназначено за поука или назидание в „свои среди" използване на различни видове наказания на провинили се или заподозрени в нелоялност към структури и афери на паралелната държави лица, групи или институции. Тя може да варира от разнообразен подбор и прилагане на всевъзможни типове предупреждения и заплахи до много тежки видове наказателни операции спрямо „заслужаващите" съответните наказания. Арсеналите и репертоарите, чрез които тя – публично или пък дискретно, невидимо за сетивата на правоохранителните институции, медиите или на гражданското общество – може да се прилага при нужда, могат да бъдат от най-различен произход или естество.

Нерядко за прилагането на наказателната функция може да няма и никакви реални причини или достатъчно сериозни, солидни основания, но въпреки това тя да се реализира поради определени „принципни", макар и съвършено непонятни или неприемливи за обикновения човек или за цялото общество, съображения от типа, примерно, за превантивно „затягане на дисциплината", за поддържане на постоянна „бойна" кондиция на ангажираните индивиди или групировки, за предупреждение или поука на евентуални бъдещи лица, които могат да престъпят вътрешногруповите трафарети и еталони.

Тя невинаги е пряко свързана с употреба на брутална сила, с физическо насилие, защото може да се осъществява и чрез разнообразни форми и прийоми, техники и начини на психически и морален тормоз или чрез най-различни имуществени вреди и финансови наказания, принуждаващи наказаните субекти да се замислят какво трябва да бъде по-нататъшното им поведение. Такава наказателна практика или „стилистика" е особено често, при това доста ефектно приложима към онези лица, които са реално или предполагаемо готови и склонни (при определени промени или стечения на обстоятелства) да дискредитират своите босове, като поставят под сериозна заплаха или опасност техни осъществени или даже предстоящи криминални афери с очаквано възможни или пък и дори с вече направени пред съответни държавни институции неизгодни свидетелски или други видове рискови показания. Но тя може и да не е пряко или непосредствено обвързана с външния, т.е. с държавно-правовия ред и с установената законност, а да се отнася до моментно наложителни промени или поддържане на вътрешния порядък на криминално-груповата „законност", които нерядко се подсигуряват и с разнообразни, ефективни, макар и шокиращи за нормалния човешки разсъдък наказателни санкции.

В този контекст става неизбежно изграждането и функционирането на паралелно съществуващи наказателни катехизиси, технологии и практики, които могат както да си сътрудничат, така и драстично, и конфронтационно да си съперничат в различни сфери на сенчестата държава, на градежа и поддържането на определен порядък в самата нея.

Рекреативната функция обикновено е свързана и с публично изобщо непознат или с частично известен арсенал, а и репертоар на съответни субекти или

структури на паралелната държава, който да *възстановява* в различен контекст силите на цялото. Тя може да има най-различни проявления например да е свързана със съответни логики, техники или терапии за възстановяване или закаляване на имунитета на нейни членове към определен тип правонарушителни ситуации, казуси или даже престъпни деяния.

Криминалната дейност винаги предполага изразходването на немалко психични, а в определени случаи и физически сили, поради което те следва да бъдат по съответни начини компенсирани или кога еквивалентно, кога даже и много повече възстановени.

Рекреацията от нейното тежко бреме, възстановяването на духа и организма от нерядко принудително водения двойствен живот или изискуемото стриктно водене на съвършено различни и дори полярни стилове на живот не само от босовете, а и от някои по-претенциозни особи от различни етажи на сенчестата държава също може да се осъществява в *паралелни светове*. Подобни амбивалентни „стайлинги" на живот или на умишлено демонстрирано поведение могат да са даже шокиращи за масовото, понякога и въобще неподозиращо истинската същност на техните субекти поведение – един за публичен показ или за приемливо алиби, а и за пред различни видове публика, и друг за истинското, тъмното и аморалното ежедневие на такива одиозни персони. Тъкмо затова можем да видим и срещнем популярни сред обществеността съмнителни особи, спрягани от хорското злословие със сферата на криминалитета и тъмните страни на паралелната държава, които по „чисто човешки" начин се развличат – било с посещение на спортни мероприятия, хазарт, пиянски гуляи, забавления с проститутки и т.н., било в изискани и висококултурни сфери, отнасящи се примерно до епизодично или редовно посещение на филмови, театрални и оперни спектакли, на концерти на прословути музикални изпълнители на класическа и симфонична музика, на редовно присъствие в рекламирани изложби на знакови наши или чужди художници, на панаири на изкуствата и така нататък.

Неслучайно рекреативната функция на „босовете" на паралелната държава, немалко от които са и сред „каймака" на различните олигархични котерии в конкретно взета държава, или в континентален, а пък даже и в световен план се осъществява от тези любители на изтънченото, рядкото и суперскъпото възстановяване в прекалено скъпи или луксозни курорти, в своя приятелска и колегиална среда, в изискани забавления, които да се консумират далече от очите или ушите на нагли репортери папараци, от вниманието и любопитството на вечно гладните за скандални разкрития публики и така нататък.

Впрочем саммити като тези в Давос обикновено приютяват и такива персони, които са граждани не на отделно взети големи или малки държави, а на космополитния свят, полубожествени супербогаташи, които са част от „световното правителство в сянка", от тези 300 или 500 елитарни особи, които дърпат конците на света и на историята. Те, от една страна, са тайните архитекти, а и легитиматори на новото законодателство на глобалния свят, но, от друга, са неподвластни на зако-

ните на собствените си страни или на които и да са международни споразумения или закони. Затова на такива срещи на „каймака" на световната политика – разбирай най-често и на световната олигархия, микрофоните и обективите на всевъзможни медии не са допустими или са разрешени само в строго определени, но и стриктно контролирани форми.

Този вектор на представяне и тълкуване на рекреативната функция обаче не изчерпва всичките ѝ измерения или въплъщения. Защото тя може да се свежда не само до възстановяване на психичното и физическото здраве, до подобряване на тонуса или до „справедливо" възстановяване на преди време нарушения, понижен или загубен статус на дадени лица, ситуативно или дълготрайно свързани с паралелната държава, но също и до възстановяване на определени типове преференции, облаги, привилегии на онези от тях, които са доказали с лоялността и делата си, че заслужават такова възнаграждение.

Освен това рекреативната функция може да се отнася не само до субекти, но и до обекти. Например тя може да провокира, налага или гарантира по свои начини, със съответни прийоми и средства, с конкретни властови или с наказателни техники да се възстановят стари финансови щети или друг тип щети и вреди, като най-често тези реверсивни въздаяния са доста солени, пък и нереципрочни на онези, които възмездяват. Наложената лихва, която трябва да се изплати, често е несъответстваща на реалната или предполагаемата стара вреда, като на всичко отгоре нейното отлагане или възпрепятстване е тежко наказуемо, може и да убива (психически, физически) длъжниците. Тези казуси се използват за назидание, поука на онези, които могат да се изложат.

Ректифициращата функция на паралелната държава се отнася главно до нейни публично явни или завоалирани опити да се „очистят", премахнат определени – повече или по-малко – опасни или вредоносни за нейните афери и далавери улики, доказателства, аргументи и пр. Най-пълноценно обаче тя се проявява в специфични дейности на паралелната държава като прането на пари, на лични или институционални биографии.

Ректифициращата функция е закономерна, необходима, а и утилитарно потребна за паралелната държава, тъй като делата на последната, всевъзможните ѝ афери или далавери никога *не са чисти* в истинския – правов, но пък и особено в нравствения смисъл, а винаги са в една или друга степен и форма мръсни, нечисти и нечестиви. Неслучайно в началото обърнах специално внимание на тази интимна връзка и зависимост между паралелните – правни и криминални – светове, или между противостоящите си – легална и паралелна – държави, от една страна, и генеалогията, феноменологията на нечистотата, нечестивостта в замислите, проявленията на паралелната държава, от друга.

Бидейки съдбовно, а пък даже и тотално противопоставени, правовата държава и нейният паралелен негативен двойник съвсем естествено си изграждат, легитимират и експлоатират в своите хронотопоси и афери коренно различни, нерядко и алтернативни логики и техники за потребния „катарзис" в условията

на определени (деликатни или сложни) ситуации, свързани с престъпване или с погазване на законовия порядък и така нататък.

Различните криминални общности обикновено си изграждат, пък и легитимират съответни особени логики и техники за различни модуси на *пречистване*, всевъзможни инициации, ритуали и обреди, свързани с публично демонстриране на „*очистване*" на реално или предполагаемо уличени в нелоялност или в някакви прегрешения субекти.

Както прането на пари, така и прането на биографии или на изпирането на позора, свързан с определени простъпки или престъпления спрямо катехизиса на паралелната държава, обикновено протичат или следва да се извършват в конфиденциален порядък. На тях могат да присъстват само определени лица, поради което нерядко такива „процедури по пречистване" могат да приличат и на някои ритуали на тайните общества. А тъй като паралелната държава в немалко случаи се възползва от подобни езотерични общности, тя си позволява или е принудена да копира от тях техни подобни ритуали.

Визираните и анализирани дотук функции на паралелната държава не изчерпват всички, които тя реално притежава и използва. Подобно на Менделеевата таблица, която е отворена, затова може постоянно да се изменя или попълва с нови елементи, така и класификацията на функциите на паралелната държава неизбежно може да се променя, като се лишава от едни, модифицира – повече или по-малко – други, или като приема в своите хомоложни редове съвсем нови функции, чиято валентност зависи от естеството и спецификата на нововъзникнали дейности или технологии на тяхното експлоатиране.

Може твърдо да се отстоява становището, че колкото по-сложни и по-динамични стават държавният и обществеият живот, толкова повече, но и по-опасни изпитания, предизвикателства и новости (ще) се стоварват върху съдбата и феноменологията на неговите антиподни „двойници", свързани с различни аспекти на паралелната държава. Това е фатална и универсална закономерност, от която паралелната държава никога не може да се спаси.

Както показват историята на човечеството и еволюцията на политиката, борбата с различните модалности на паралелната държава никога не е лесна и краткотрайна. А това важно обстоятелство явно алармира за необходимостта от придобиване на много солидни знания, умения и способности както за дешифрирането, така и за парирането или ликвидирането на различните типове функции на тази държава. Само по този път е възможно нормализирането и прогресивното развитие на държавата и на гражданското ѝ общество, формирането или развитието на истинска правова, демократична и социална държава, която може да гарантира не само материалното благоденствие, а и хуманистичните връзки и отношения между своите граждани в настоящето, но и в бъдещето. Фактически битката с паралелната държава винаги се оказва *битка за Човещината*, за *човешкия облик* на държавното управление и за *човешките му измерения* върху духовността и битийността на хората, които му вярват и служат истински, а не фалшиво.

БЕЛЕЖКИ

1 Статията представлява една от главите на монография на автора „Паралелната държава в прехода", която скоро ще излезе от печат.

2 В българската книжнина в сферата на обществените науки досега не са правени такива изследвания за класификациите на функциите на паралелната държава, регистрирани и в съответстващи им публикации.

3 Българският злополучен преход към демокрация е богат на примери в това отношение. Тук и сега не е нужно да влизаме в детайли, но си струва дори само да напомним за скандалните афери и недопустимите връзки и зависимости между Красьо Черния или Живко Суджука с известни политици, магистрати или високопоставени в държавната йерархия ръководители и служители. Тези два нашумели казуса са показателни за това защо, как или пък колко бързо се задвижва машината на паралелната държава, която чрез високоетажно дислоцирани от нея (в държавните институции) висши чиновници се опитва да потули и премълчи истината за тях. Все още обаче има добро- или злопаметни граждани, спомнящи си как бързо и дискретно изчезна прословутото тефтерче или колко дълго време се бави, бездейства правозащитната и правораздавателната власт, въпреки очевадните факти и доказателства, които изобличаваха съпричастието и съучастието на висшестоящи политически особи в тези криминални афери и незаконни далавери. За да се замаже положението и за да се отвлече вниманието на шокираната или възмутената общественост, за да се очистят тъмните петна от недопустимите връзки и действия на високоразредни политици и държавни служители, бяха впрегнати много електронни и печатни медии, всевъзможни титулувани радио- и телевизионни „звезди" – експерти и анализатори, топ журналисти, политолози и социолози, които трябваше да положат неистови усилия, да приложат всички позволени и непозволени средства или прийоми, за да променят отношението и нагласите на гражданството към заподозрените, категорично уличените в недопустими връзки и незаконни отношения с криминални елементи, но притежаващи изключително високи властови рангове персони, оказали се пряко/косвено замесени в тази афера. И не е случайно обстоятелството, че на твърде много хора им се стори, че развоят на тази скандална афера неимоверно приличаше на непрестанно бълваните по телевизиите филмови продукции, разкриващи добре криминалните връзки, а и омерти на властниците и управниците с тъмните криминални среди, босове или с опасни котерии.

4 За нейния генезис, природа, особености и функции виж подробно: *Мизов, М.* Политическата цензура. Теоретическа разходка с Карл Маркс в приказния свят/парк на цензурата. С., Авангард Прима, 2014.

ВАЛЕНТИН СТАРЧЕВ

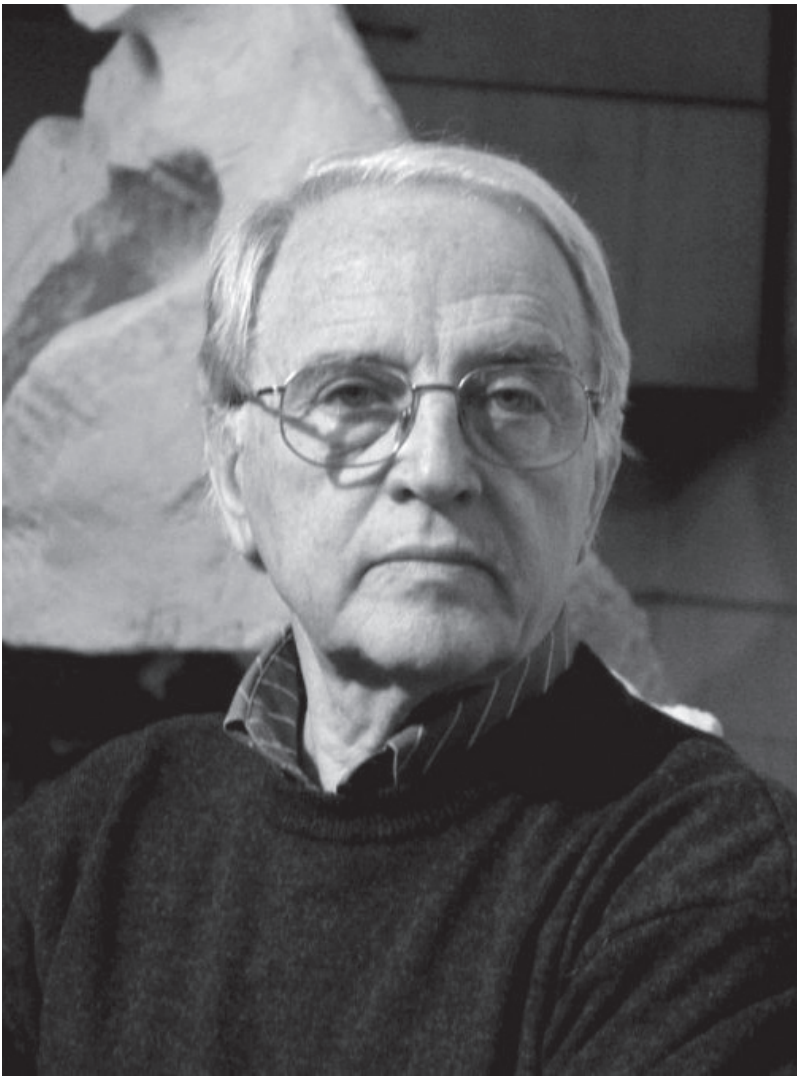

ОРИСИЯТА НА ЕДИН ТВОРЕЦ (Валентин Старчев – от възторзите до разпятието и обратно)

Нели Дечева

***Нели Дечева** – есеистка, поетеса, журналистка. Дългогодишен редактор в централния периодичен печат. Издала е 5 художествени книги, между които стихосбирката „Странни знаци" (1994) и есеистично-документалната „Поздравете всички от мен" (1997), която е спечелила наградата на СБП за най-добра книга. Авторка е на стотици есета, пътеписи, статии. Член на Съюза на българските писатели и на Съюза на българските журналисти.*

Ателието му можеш да отидеш и без специален повод. Поводът сам се появява пред очите ти, когато натиснеш бравата на леко притворената врата. Толкова интересни неща има вътре, че неусетно ти се поисква да останеш завинаги сред тях. В това ателие оживяват видения, раждат се в душата на твореца най-напред, а после под изкусните му ръце. Затова цялото е заето от глинени, гипсови или бронзови фигури на хвъркати коне, крилати хора, мечтатели, знаменитости или обикновени труженици.

Когато влязох, този странен свят оживя, започна да диша край мен и ателието ми се видя твърде тясно за толкова обитатели. Птиците удариха с крила по прозорците, а хората се устремиха към вратата да излязат навън. Не знам как стана, но аз се приближих до огромните прозорци и започнах да ги отварям. Така ме завари и скулпторът.

– Не се тревожи – рече, – скоро ще остана сам и ще ми стане широко.

Погледнах го учудено.

– Ами скулптурата не се прави за да остане в ателиетата, а за да бъде сред хората. По улиците, площадите, парковете, пък ако щеш и пред магазините за плод-зеленчук. Скулптурата е вкаменена мисъл за вечното движение на живота.

Нахлу хлад, той притвори прозорците и приседна до камината. Приготви кафеничето и неусетно разговорът ни започна...

Валентин Старчев е един от най-големите ни монументалисти. Той е от щастливците, които при приемането им в Художествената академия попадат

в класа на Марко Марков – една удивително респектираща личност, която е в основата на творческото ядро, призвано да обнови изкуството след 9.IX.1944 г. (*Учителят, професор Марков, завършва през 1914 г. с отличие Художествено-индустриалното училище. След известно време с няколко свои произведения спечелва конкурси с парични премии и художествената комисия по скулптура към училището гласува решение да го изпрати на специализация по скулптура в Париж. От Франция Марков се завръща като оформен художник реалист. Солидната школовка и задълбоченото отношение към скулптурната форма, придобити в Париж, са необходими предусловия за сигурен творчески успех и реализация.)*

След завършването на Академията Валентин Старчев се утвърждава като талантлив млад скулптор, който е поел своя път на усъвършенстване. Той не забравя уроците на своя знаменит учител, но обръща поглед и към големите имена в световната скулптура – Хенри Мур, Джакомети, Вера Мухина, а преди това и Леонардо да Винчи, Микеланджело, Рембранд. Работи в областта на монументалната, кавалетната и монументално-декоративната скулптура, малката пластика, медалиерното изкуство – ордени, медали и други.

Но как се стига до Художествената академия? Да се върнем към родовите корени на маестрото. Той е роден през 1935 г. в Стара Загора, произхожда от голям резбарски род. На 9.IX.1944 г. Валентин Старчев е едва деветгодишен. Детството, юношеството и младостта му преминават в атмосферата и условията на новия обществен строй – социализма, с всичките плюсове и минуси на времето. Възпитанието и образованието му са изцяло подчинени на новата човешка ценностна система, на духа на преклонение пред загиналите в антифашистката съпротива и на стремежа към ползотворен труд и учение, към патриотизъм, хуманизъм и добротворство в името на хората – идеалите на управляващата Комунистическа партия.

Валентин Старчев споделя, че рисува, откакто се помни. Щом майка му се върне от покупки, веднага грабвал хартиите от продуктите и ги ошарвал.

– В ония ранни години учителят ми по рисуване в Стара Загора Кипро Николов ме насърчаваше и много залагаше на мене – заразказва маестрото. – Той беше добър човек, влюбен в работата си. Имаше ателие, цялото изпълнено с негови авторски картини и с копия на класически произведения. Обстановката там ми правеше огромно впечатление и аз стоях с часове пред платната му. В училище той заставаше пред нас, говореше ни с обич, искаше да запали у всекиго любов към живописта, към изкуството. Организираше конкурс по Вазови произведения. Поощряваше всеки, в когото имаше искрица талант и трудолюбие. Освен това по различни поводи и събития рисувахме цели картини и плакати с размери три на три метра. В училище бяхме десетина момчета запленени от рисуването.

... Още не е забравил посрещането на Червената армия. За децата това е неповторимо събитие. Те рисуват съветските богатири с голяма любов. Като

пионер лятно време е бил на лагер. Всяка вечер край огромния огън слушали жадно спомените на партизани за борбата им с фашистите. Особено ги вълнували разказите за деца, взели участие в Съпротивата. В лагера при тях е имало едно момче, чийто баща е убитият партизанин Генчо Кънев, на когото по-късно скулпторът прави бюст.

Валентин Старчев е наследил всички национални добродетели, които българският народ е формирал у себе си през своето многовековно развитие. Като потомък на достоен народ, той потърси най-красивото в делата и завещанията на големите българи. За своето вдъхновение той разказва:

– Пътувайки в историята на своя народ, човек среща личности, които със своето величие или трагичност му въздействат. Художникът с присъщата си чувствителност реагира на такива срещи и създава във въображението си свое условно художествено тълкуване и по свой начин го реализира в дело. Аз също се вълнувам от събития и личности от нашата история, които със своята сила, величие и обреченост правят българина горд. Такива образи и събития се поддават и на извайване със силно и монументално въздействие. Например създаването на българската държава, покръстването при цар Борис, златният век при Симеон, Калоян при Клокотница...

У нас най харесва няколко паметника, които са знакови за България и за авторите им – на Патриарх Евтимий (на М. Марков, неговия професор в ХА), на Климент Охридски (на Любомир Далчев), на Паисий Хилендарски (на Михаил Симеонов), както и паметника на майката (на Иван Лазаров). Харесва и Христо, който има световна кариера.

От 1964 г. е преподавател по пластика в Архитектурния факултет на ВИАС, катедра „Рисуване", а от 1982 г. е професор към същата катедра.

Още съвсем млад скулптор през 1961 г. В. Старчев печели наградата на първата младежка изложба с композицията „Борци". Години след години се нижат. Умножават се и паметниците, и много творби от други жанрове. Негови произведения са монументът „1300 г. България", паметникът на загиналите поети в България (Разстреляният Пегас), паметникът на Съпротивата в Бургас, Братската могила на падналите за свобода в Плевен и в Стара Загора, паметникът на 14-те изгорели войници – околовръстен път, паметникът на Пенчо Славейков (бюст) в Комо Брунате (Италия), паметникът на капитан Петко войвода (бюст) на алеята на гарибалдийците в Рим, паметникът на капитан Петко войвода в Киев, Йордан Йовков (бюст) в столицата, Антим I (бюст) в Одрин, Христо Ботев (бюст) в Цариброд – Сърбия. Негово дело е и първият паметник на хан Тервел (1983 г.) в гр. Тервел (в съавторство с арх. Владимир Роменски). Уникален, модерен, оригинален, излъчващ духа, мощта и мъдростта на хан Тервел, спасил Европа от нашествието на арабите преди толкова векове. Едно недоразумение и непознаване на изкуството в България вероятно бе причината при откриването на нов, втори паметник на хан Тервел в Свети Влас през 2018 г. той да бъде обявен за първи и единствен паметник на този български владетел.

Монументът „1300 години България" пред НДК[1] (1981 г.) е издигнат в чест на годишнината от създаването на българската държава. Архитекти са Александър Баров, Атанас Агура и Владимир Роменски. Самият В. Старчев, който спечелва конкурса за паметника, неведнъж е изповядвал, че тази тема (1300 години България) го е вълнувала отдавна. Той е разработил отделни скулптурни композиции, с които е търсил символични решения и обобщения на тема „Минало, настояще и бъдеще". „В паметника пред НДК имах възможност да ги свържа и да ги обединя в едно единно дело." Трите скулптурни фигури от монумента въплъщават героичната одисея на българския народ. Скулпторът си спомня, че откриването на паметника е съвпаднало с откриването на още два монумента в други градове – Шумен и Добрич.

– Зад тях, казва той, стояха важни членове на БКП, а пък зад моя беше Людмила Живкова, но нея вече я нямаше – беше 1981 г. (На 21 юли същата година Л. Живкова внезапно почина – бел. м., Н. Д.)

„С две думи, този паметник се омаловажи" – споделя той пред журналистката Елена Коцева.

До промените през 1989 г. за него се е грижил единствено тогавашният министър на културата Георги Йорданов. Но след това през годините паметникът е оставен на произвола на съдбата, както се казва – на доизживяване. Паметникът започва да се руши. Нито една институция не взема отношение към проблема. Започват обаче нескончаеми дебати, които вече близо 30 години не стихват. Още през 2014 г. от дебатите в Червената къща (музеят „Андрей Николов") професор Старчев е разбрал какво ще се случи с паметника. Разсъжденията на управляващите, политизирането на проблемите около паметника, компроматите срещу него самия като автор и личност са ясен знак каква ще бъде съдбата на паметника. Зад Старчев застават много личности, достойни творци, организации, организират се протести, младото поколение прави живи вериги, изнасят се концерти. Будната гражданска съвест реагира. Една изключително авторитетна и безспорна личност като художника акад. Светлин Русев се бори докрай за този паметник, защитавайки талантливото дело на колегата си. За този драматичен момент от живота си и за съпричастието на Светлин Русев към него професор Старчев разказва:

„Последната изложба, която направи, е в галерия Арте, в нея имаше един момент, свързан с мен. Той (Светлин Русев) нарисува разрушаването на паметника пред НДК." Това е картината „Възвишеност" с портрета на Старчев, експониран до композицията. Това е била, според Валентин Старчев, „една сигнална работа, както и неговата позиция по отношение на решението за събарянето на паметника. Той беше най-активният в тази борба. Разбира се, това му донесе много неприятности." Светлин Русев му написва и Отворено писмо: „Старче, не позволявай изстъпленията да засегнат душата ти и да достигнат до сърцето ти! Продължавай да твориш. Ти си Валентин Старчев. Ти знаеш кой си! Ти имаш път!". Нещо повече, маестро Русев поздравява за Рождество Христово (2018) най-близките си приятели с творбата на Старчев „Мадона".

Да върнем лентата малко назад във времето. През годините на съществуването на паметника „1300 години България" немалко известни и авторитетни личности дават високи оценки за него. Когато един световнопризнат диригент – Херберт фон Караян, вижда монумента, той не може да скрие възторга си от внушителния паметник, определяйки го като изключително високо произведение на европейския авангардизъм. Преди петнайсетина години режисьорът Андреас Панцис от Кипър при идването си в България за снимки на свой филм заяви по същия повод: „Вие знаете ли какъв ангел имате в сърцето на София." А фотографът на Пиер Карден печели високи награди с фотосесията, която е направил на нашия паметник. Какво повече от тези оценки?

Вежди Рашидов (тогава министър на културата) още през 2014 г. защити творбата на колегата си, като заяви, че „1300 години България" е бил „твърде модерно за времето си и за тогавашните разбирания решение, което аз като специалист адмирирам". И че на него не трябва да се гледа като на възхвала на социализма, а като символ на българската духовност в 1300-годишната ѝ история. Той и сега не е остарял, паметниците са знаци на културата на един народ, бих казала, и говорят за епохата, в която са създадени, а с посланията си са устремени към бъдещето. Жалко, че у нас няма култура, няма разбиране да се съхранява атмосферата на един град, на една държава и на духа на тази държава. Паметникът, посветен на възхода и героичното минало на България, бе съборен с измислени аргументи и оправдания. А можеше да се даде възможност на автора да реши съдбата на творбата си. Евентуалното ремонтиране на архитектурната част би било едно разумно разрешение на проблема. И както казва скулпторът, щеше да има паметник и щеше да бъде по-евтино, а сега е празно пространство, също както е празно мястото след събарянето на Мавзолея. „*Чакам*", казва авторът, след събарянето на паметника „*да поникне тревичка*." Но разрушаването на паметника е вече факт. И пак ще цитирам Светлин Русев: „Тези, които разрушиха паметника „1300 години България", не знам дали разбраха, че го канонизираха за духовната история на България."

Сега Старчев се безпокои за скулптурните тела, които бяха вградени в монумента (знае се, че са прибрани в склад). Творецът се надява, че един ден може да бъдат представени в изложба: „Макар че те имаха история чрез паметника. Ако ги разпръснем и покажем поотделно, няма да имат същия смисъл".

Дискусиите, отрицанията и защитата на паметника под различни форми си вървят, затихват за известно време и пак се подклаждат с нова сила на периоди... В това време маестро Старчев твори в тишината на своето ателие, в близост до един малък парк. Изключителен успех имат изложбите му в столичната галерия „Райко Алексиев" през 2011, 2015 и 2017 г. Представените творби, между които „Мадона", „Орфей", „Светлина", „Нощ," и „Пророк", са създадени през последните години. Пак по това време е и съвместната изложба с акад. Р. Скорчев в галерията „Владимир Димитров-Майстора" в Кюстендил (29.IV.2015 г.). Директорът на галерията скулпторът Валентин Господинов на откриването на изложбата заявява:

„И двамата са от поколението, което ни учеше как се прави високо изкуство, и имат място във всяка галерия." А Старчев тогава споделя пред „24 часа" преди откриването на изложбата: „С Румен не си пречим – в отделни пространства сме, но някак си добре стоим заедно." А на откриването на изложбата на Старчев в родния му град през април 2018 г. директорът на галерията проф. д-р Марин Добрев припомни за възторга и адмирациите на гениалния японски архитект Кензо Танге към Валентин Старчев и неговата композиция „Гълъби" пред българския павилион на международното изложение „Експо 1970", Осака. Не мога да пропусна и факта, че в новия музей „Квадрат 500" В. Старчев има две скулптури, едната в отдела за съвременно изкуство, а другата отвън с името „Идол". Има и гостуваща скулптура „Жертвоприношение".

В биографията на Валентин Старчев са вписани участия в национални и колективни изложби в България и в чужбина – Франция, Япония, Австрия, Дания, Холандия. Член е на Есенния салон, Париж. Има организирани самостоятелни скулптурни изложби: НХГ, СГХГ, Белгия, Германия, Индия, Кралска сбирка – Мадрид, Сбирка на папа Йоан Павел II – Ватикана, Рим, Олимпийски съюз – Москва, Експо 70 – Осака. Носител е на множество награди, лауреат на Димитровска награда (1980), на орден „Св. св. Кирил и Методий" и други. Със своите произведения, които са безценен влог в националната съкровищница на изкуството, а и с немалкото си творби – притежание на световни галерии и музеи, Валентин Старчев е безспорно име и гордост за българското изкуство и култура.

БЕЛЕЖКА

[1] Паметникът „1300 години България" е построен на мястото на казармите на I Софийска пехотна дивизия. Там са били паметните плочи с имената на 4000 загинали български войници. Пантеонът е открит през 1934 г. от цар Борис III. Лъвската фигура, дело на скулптора М. Михайлов, е единственият оцелял елемент с 3 импозантни стени във вид на буквата П. Стените на паметника са разрушени при американските бомбардировки през 1944 г. При строителството на НДК те са демонтирани (бел. м., Н. Д.).

СТИХОВЕ

Тенко Тенев

ЖИВОТЪТ ПРОДЪЛЖАВА

Мъдрецът и детето са в снега.
Учудени от ослепителната белота.
Мъдрецът мисли – колко ми остава.
Детето се въргаля във снега...

...И също мисли – ще ме бие мама!

НЕЖНО

Очите ти са хубави
и топли,
не са познали есента.
И обещават
смях и тихи думи,
когато ласкаво пристъпя
Вечерта,
когато уморените дървета
събират
птичи глъч и самота.
В такава вечер,
ласкава и южна,
неволно в нас
се ражда любовта...

АМПЛИТУДИ

Много дължа на тези,
които не обичам...
Вислава Шимборска

По-добре четат ни враговете,
приятелите само се усмихват
и казват кротко:
– Пак си писал глупости...
А враговете ни ликуват.
Те ровят всички гънки на душата ни...
И с хищна страст болезнено се
вслушват,
дано да доловят жестокото,
това, което толкова им трябва...
...че ти си слаб, че имаш нужда
на някого и болката да кажеш,
че твоят ден не е прелял от щастие,
че все по-често пари лявата ти гръд
и вярата в очите ти умира...
...А всичкото го пишеш за приятели,
за слънцето в живота ти объркан,
за повече човешки вечери...
Приятелите само се усмихват,
и бързат, нямат време, бързат...
...че ти си слаб, че имаш нужда

...Единствено за всичко имат време
и по-добре четат ни враговете!

ВЛЮБЕНИТЕ

Влюбените ще умрат, но не и любовта.
И смъртта ще остане без царство...
Дилън Томас

Те са реквиемната ни усмивка.
Красотата на нашия ден.
Минават като светли очертания,
с ухание на цвят зелен.
Светло е с тях. Чисто е.
Като извори пея г очите им.
С ухание на цвят зелен...

..Минават като светли очертания!

МЛАДОСТ

Познаваш ли, приятелю,
тъгата да живееш?
Къде се плъзга този красив ден?...
Ален Боске

Време,
в което нямаш нищо,
а всъщност –всичко е твое!
Необяснимо,
велико,
надалеч –
са отправени сетивата.
А после,
когато постигнем всичко.

...Ставаме описателни
и тъжни!

ВЯРАТА

На Тодор Коруев

Тя ни е толкова нужна,
в тъжното синьо безветрие –
срещу бездушни думи,
срещу самовлюбени кактуси...
Тя ни трябва като сърдечната
дума, взривила спокойствието смътно.
Като забравена сълза на прозореца,
като майчина вяра на тръгване.
Светлее в белия ден –
докоснала нежно очите ни,
забулила тъжните хребети –
на носено дълго мълчание...
Светлее в белия ден,
като усмивка на топлите устни...

...Целунали влюбено изгрева –
в тъжното синьо безветрие.

СОЛЕНИ КАМЪНИ

Как не видях кога са зазидани стените...
Константинос Кавафис

Радваме се, огорчаваме се –
овалва ни животът в коловоза.
И като солени камъни
по хребета на чувствата
катерим се с усилията сетни.
Далече, толкова далече
е приказният и ненужен звън,
на романтично отлетелите лета...
В пороя есенен,
душите ни вибрират.
И търсят опорната точка
в една безкрайно чакана
и още неродена песен!

ПЯСЪЧЕН ЧАСОВНИК

Животът е една уморена надежда...
Хорхе Луис Борхес

Животът ни изцежда ден по ден
и свети като майчина сълза,
ако напразно думите въртим
във мелницата – вятърна, ненужна.
Изгрява нощ – със писък на щурче,
със светъл дъх, закътан във тревите.
Ако не чуем неговия глас –
ще бъдем глухи, па макар и сити.
Нали ни трябва светлина и зов,
очи, които трябва да се видят,
нали забързани за тук и там,
загубваме от истинския блясък...
Нали във полети и падини,
душата се задъхва без остатък.
Нали ще трябва да поседнем пак,
на прага бащин, заболял от чакане...

...Учудени пред малките неща,
които всъщност ще осмислят дните ни!

СЪДБА

Залагам на доброто у Човека...
Това е моят честен кръст.
Защото вярвам в бялата пътека,
дори когато мрак тежи над нас.

Това е може би голямата илюзия,
която ще ме мами цял живот.

Дори да е така –
да бъда лъган,
дори да се присмиват зад гърба ми...
Това ще бъде моят честен кръст –
до края...

...Защото вярвам във доброто у Човека!

ПЕСЕН ЗА ГУБЕЩАТА КАУЗА

Всеки пее за нещо,
което е нему присъщо...
Уолт Уитман

Ако се замислиш, тя всъщност е печеливша.
Защото е познала Горчилките
и цената на уроците от Живота!
Удряна е жестоко по устата.
Знае Цената и принадената стойност
на приказките...
И на Мълчанието!
Затова я възпявам. Простичко.
За Цената на употребените хора,
а всъщност за Минало, Настояще и Бъдеще.
Пея за губещата кауза,
пея всъщност за Живота...

...А останалото са приказки
за несъстоялото се Бъдеще!

***

Тъй дълго съм очаквал зимата,
а не видях, че вън е побеляло.
Едно щурче, забравено в стрехата,
напомняше на късче старо злато.
И гледах светлия певец на лятото –
изповедник в звездните ни нощи...

... Как, като сълзица засиял,
грейва сред отронените листи.

НАДЗЪРТАНЕ В ТАЙНИТЕ НА БИТИЕТО
(За книгата на Пенка Чернева „Любовен роман”)

Надя Попова

***Надя Попова** – поет, журналист и преводач на художествена литература. Работила е в БНР, в издателство „Народна култура” и в сп. „Панорама”. Главен редактор е на в. „Словото днес”. Автор е на 6 стихосбирки и на мемоарно-есеистичната книга „Дух над водите”. Превежда руска класическа и съвременна поезия, проза, драматургия, философия. Член е на СБП, на Съюза на преводачите в България, на българския ПЕН-център и на Славянската литературна и артистична академия.*

Общоизвестно е, че разказът, особено краткият разказ, е висш пилотаж в писателското майсторство. Той е екстракт, събрал във фокуса си не само условната художествена действителност, създавана от писателя – конкретния сюжет и герои, но и целия му житейски опит, придобитата мъдрост, наблюдателността и способността за съпреживяване. При това – с условието, че тези негови качества трябва да останат „зад кадър”, а не да надничат иззад гърба на персонажите или, не дай, Боже, да менторстват и назидават. Хубавият разказ е като къща, в която влизаш и заживяваш в нея, превръщаш се сякаш в действащо лице, въвличаш се в мистерията на случващото се. Понякога разпознаваш в героите му себе си, разпиляната си на частици душа и съдба. Писателят е алхимикът, способен да направи това възможно.

Такава разказвачка е Пенка Чернева. Читателите са я обикнали от сборниците ѝ, по-скорошни от които са „Невъзможна самота” и „Въпреки всичко”. По повод последното заглавие в интервю тя споделя: „Много често ме питат защо *въпреки всичко* и аз отговарям – защото целият ми живот е въпреки всичко. Има неща, които получаваме *благодарение на*, но има и много неща, които трябва да постигнем *въпреки че*, т.е. тази борба между доброто и лошото във философския смисъл на думата, тя е навсякъде.“

Не просто борбата между Добро и Зло, а тяхната неразчленимост в живота и намирането на златното сечение, за да продължи човекът нататък, са запазена марка на тази писателка. Новата ѝ книга

„Любовен роман" съдържа 16 разказа. Сюжетите им, или по точно – фабулите, са разнообразни и наглед обикновени: инцидентът в градския транспорт между отнесен писател и контрольор, който се оказва негов отдавнашен почитател; житейската история на невзрачна самотна жена, преживяваща сред чужди, които един след друг погребва; намирането на червеношийка в купения за вратата коледен венец и последвалият низ от съдбовни събития за приютилите птичката; проява на пòказна благотворителност от нахакана дама към беден абитуриент, превърнала се в своята противоположност; разходка в лошо време по реката с лодка и кръстосване на човешки съдби, въпреки почти липсващия реален диалог между лодкаря и пътничката му...

И още, и още истории, разказани с дълбоко философско проникновение, с разбиране на човешката душа и нейните перипетии в битовото, осмисляне на онова, което Балзак бе нарекъл „Човешка комедия", а всъщност – то е надзъртане в тайните на битието, на живота и смъртта. Истории, поднесени с ненатрапчива художествена вещина, които изваждат на светло вечния въпрос за смисъла на присъствието ни в този свят. За грешките, в които упорстваме, за благородните жестове, които често не осъзнаваме, за любовта, която подминаваме. Впрочем любовта присъства и минава като червена нишка през всичките разкази, дори когато не е кодирана в заглавието им.

Наред с психологизма, характерен за Пенка Чернева, нейната проза притежава и друго много ценно качество – чувството за хумор. То разведрява разказите ѝ и ги изпълва със светлина въпреки безрадостния понякога сюжет – и като елемент на ситуацията, и като чисто художествен, стилистичен похват.

Без съмнение пред нас е поредната талантлива книга на авторката, която представя по достоен начин съвременната българска белетристика.

ПРЕЗ ЮНИ

Пенка Чернева

***Пенка Чернева** – журналистка и писателка. Работила е във вестниците „Народна младеж“ и „Поглед“. Автор е на книгите „Тук има силна вода“, „Обичате ли Бах“, „Невъзможна самота“, „Няма рецепта за живот“, „Въпреки всичко“. Член е на Съюза на българските писатели и на Съюза на българските журналисти.*

На Кольо Георгиев

– Здрасти, наборе! Как си?

На въпроса наборът от долния етаж най-често отговаряше:

– В общи линии преобладаващо. С някои нюанси.

И писателят винаги се чудеше това закачка с литературна окраска ли е, или просто преливащо от чашата добро настроение. Така или иначе, той самият се заразяваше с ведрост и втвърдяваше стъпката. Но този път чу мрачно сумтене:

– Как съм... как да съм... а няма кой да ти каже дори какъв месец е днес...

Дали пък наборът не остаряваше скоростно и под вездесъщото му таке не се наместваше някаква мътилка, която заличава нюансите на мисълта и самата мисъл? Докато стигне до спирката, успя да пропъди подозрението и по младежки скочи в трамвая. Пътят през гората съвсем го ободри, през полуотворения прозорец спареният въздух на вагона се продухваше от сладкия мирис на цъфнали дървета. Писателят се отпусна на седалката и притвори очи.

...Видя онази дълга улица в далечния град, той върви по улицата, те вървят, неговата ръка и нейната се докосват в някакъв свой такт, унесени в някаква своя мелодия, улицата е дълга, обрамчена от колонада цъфнали липи и сигурно от техния аромат приижда това усещане за безкрайност, за безбрежност, за безоблачност, за вечност, което е толкова крехко, че ще просъществува цял живот...

– Билети и карти за проверка моля!

До него е застанал контрольор и едрото му тяло помита миража на липите. Писателят се суети, дълго търси по джобовете, прекалено дълго търси.

– Вие сте писател, нали? – контрольорът е сменил строгото си изражение, картата за пътуване накрая излиза отнякъде, но тя вече не е от полза, срокът ѝ е изтекъл, как е станала тая работа и сега какво следва...

– Аз ви познавам, ако си спомняте веднъж на една среща с читатели...

Не, не беше в онзи град с дългата улица, в друг малък град беше, салончето се пукаше по шевовете, хората бяха любезни и любознателни, бяха жадни и будни, а той се опитваше да утоли жаждата им. Прочете разказа за магарето и тиквата, после се впусна да разкодира техните екзистенциални вълнения.

– Извинете, че ви прекъсвам, всичко е ясно, само не разбрах на езика на тиквата или на езика на магарето разговарят героите?

Жената седеше на първия ред и до този момент умело бе съвместявала плетката на две куки с криволиците на фабулата. Сега се беше изправила, беше отпуснала ръце и двете куки се люлееха от двете ѝ страни. В настъпилата нелепа тишина се чу спасителен детски глас:

– Уф бе, бабо, ами че те наужким си говорят. Нали и ти си писателка, знаеш ги тия номера...

Като дете беше на път да намрази невинното дърво, защото майка му и баба му го лекуваха по един и същи начин: липов чай. Болно гърло, висока температура, горящо чело – горещ чай! И така му остана жив вкусът чак до онази дълга далечна улица с горещите ръце и упойващия мирис, от който спомен до ден-днешен потръпва. Дали баба му и майка му биха питали за езика на магарето и на тиквата? Едва ли. Те бяха от онези читатели, които природата е надарила да разчитат написаното със симпатично мастило. Един автор твърди, че всяко що-годе значително произведение на изкуството се пише със симпатично мастило: само истинският ценител ще намери проявител. А той самият дали е открил всичките съставки на невидимото мастило в алхимията на писането? Ти не пишеш за прости хора, рече му веднъж наборът от долния етаж, беше доста преди мътилката да нагази в нюансите на мисълта му. Похвала или напротив?

Само веднъж завари майка си и баба си посрамени, та като му се израдваха, че е наминал да ги види, си признаха. Слушали по радиото някакъв разказ и им се сторило, че е негов този разказ. Пък той да се окаже на...

– Съжалявам, сега ще сляза и веднага ще оправя нещата с картата. Рядко пътувам до центъра и съвсем съм забравил...

– Проблем ли има, колега? – вторият контрольор се задава откъм предната част на вагона. – Не го ли е срам, възрастен човек така да увърта! Хич не се церемони с него, да слиза веднага и да си плаща глобата! Иначе ще извикаме полиция!

– Аз имам грижата, колега. Смяната ни свърши, чао до утре!

– Ако не свалиш дъртелника, ще докладвам случая, така да знаеш!

– Каква беля ви докарах до главата... – тюхка се писателят.

– Няма нужда да слизате. Аз ще ви придружа до вашата спирка, че може да се качи някой друг колега, който не ви познава...

Беше се запътил към една редакция, знаеше, че не му е тъкмо на него работата да изправя криви краставици точно в такава градина, но не можеше да трае. Искаше да разбере каква е историята на члена „-та". Нищо и никакво окончание, а превръща човека в планина. Болно му е, като наблюдава как „Странджата" става „Странджа". Бедни ми, бедни приятелю, ти беше добър боксьор, можеше да ме нокаутираш, задето ти откраднах момичето. Вместо това замина на фронта, не оживя да плуваме тримата в зноя на онази дълга улица с липовото момиче помежду ни, пък тя когото избере – това е. Сега и „-та" са ти отнели от кръстения на тебе турнир. Аз не мога да помогна, но поне ще попитам защо. Защо така бе, мили деца? Кой точно момент от живота на достойния патрон не харесвате, та прекръщавате?

Така ще им каже, като отиде в редакцията. Ако потръгне приказката, може и други неща да им каже. Какво е според вас свободата, ще ги попита. Няма да го разберат, ако чуят каква е била неговата мечта за свобода, когато е бил на доста по-малко години от техните. Дали различават многото ѝ лица? Робите я жадуват, сънуват, въжделеят и пеят за нея. Ще може ли свободата, когато дойде, да пее така, както робите са я възпявали? Защо толкова красиви и значими произведения са създадени при предишната ни несвобода? И какво създаваме във вакуума на така наречената пълна свобода? Къде ти тук симпатично мастило! Груб маркер, натрапчив туш, драсканици по стени и дувари, цапаници по паметници и паметни плочи. Може ли до такава степен да се снижи таванът на възможности, таланти, кръгозори, потребности? Или по правило при пълната свобода царува изкуството на пропялата тълпа?

Ще им прозвучи патетично, несъмнено. Но не е ли вярно?

Покрай прозореца на трамвая се точи шумно шествие. На следващата пряка се задава друго шествие. И то шумно. Надвикват се, надсвиркват се, надпсуват се. Ще се срещнат ли истините им някога, ще се пресекат ли пътищата им някъде? И дали е възможно да се помирят, да тръгнат заедно?

Ето я и неговата спирка. Писателят неохотно слиза с натежали крака от високото стъпало. Внезапна умора снизва тялото му.

– Аз съм внукът... онзи внук. На езика на магарето или на езика на тиквата – все ще намерим общ език да се разбираме. Нали?

Контрольорът се усмихва, понечва да подаде ръка, но ръката му сама се вдига и така на сбогуване той отдава чест на писателя.

Изглежда някъде наблизо цъфтят липи. Да не забрави, като се прибира, да каже на набора от долния етаж, че е юни. И днес, и утре, и вдругиден.

Валентин Старчев

TABLE OF CONTENTS

ПОНЕДЕЛНИК

(**„MONDAY"** – *A JOURNAL FOR THEORY, POLITICS AND CULTURE*)

THOUGHTS AND APHORISMS 5

THEORY

Vassil Prodanov Stages of Development of Socialist, Conservative and Liberal Versions of the Left 7

Slavoy Zizek Marx Today 27

Nikolay Velev Values and Objectivity Of Socio-Scientific Knowledge Under Marx and Weber (A Try of Criticism of Webers' Criticism towards Marx) 32

INTERNATIONAL POLITICS

Vladimir Trifonov Russia in 2019 – Security, Dialogue and Social Policy 39

Lachezar Radev USA: To Venezuela „With Love" 61

EUROPEAN LEFT

Kadrinka Kadrinova The Breakdown in Podemos Hits the Spanish Left 81

Manifesto of *DiEM25* for Democratising Europe 95

ECONOMICS

Ivan Angelov Return of the State to the Governance of the Economy 105

Vassil Sgurev A Catching Up and Non-Catching Up Technical and Economic Development 113

SOCIETY

Maxim Mizov Functions of the Parallel State 119

TABLE OF CONTENTS

CULTURE

Nelly Decheva — The Fate of an Artist (Valentin Starchev – From Enthusiasm to Crucifixion and Vice Versa) 139

Tenko Tenev — Poems 145

NEW BOOKS

Nadia Popova — A Glimpse into the Secrets of Being (For Penka Cherneva's Book „Love Novel") 149

Penka Cherneva — In June 151

SOMMAIRE

ПОНЕДЕЛНИК

(**„LE LUNDI"** – *MAGAZINE DE THÉORIE, DE POLITIQUE ET DE CULTURE*)

PENSÉES ET APHORISMES 5

THÉORIE

Vassil Prodanov Étapes dans l'évolution des versions socialistes, conservatives et libérales de la gauche. 7

Slavoj Žižek Marx aujourd'hui 27

Nikolay Velev Les valeurs et l'objectivité de la connaissance sociale et scientifique chez Marx et Weber (Tentatives de critiquer les critiques wébériennes de Marx) 32

POLITIQUE INTERNATIONALE

Vladimir Trifonov La Russie en 2019 – sécurité, dialoguisation et politique sociale 39

Latchezar Radev États-Unis: À Venezuela avec „amour" 61

GAUCHE EUROPÉENNE

Kadrinka Kadrinova La rupture au sein de „Podemos " frappe la gauche espagnole 81

Le Manifeste de *DiEM25* pour une Europe démocratique 95

ÉCONOMIE

Ivan Anguelov Retour de l'État dans la gestion de l'économie 105

Vassil Sgourev Développement technico-économique rattrapant et non rattrapant 113

SOCIÉTÉ

Maxime Mizov Fonctions de l'État parallèle 119

SOMMAIRE

CULTURE

Nelly Detcheva — Le sort d'un créateur (Valentin Startchev – de l'éloge à la crucifixion et vice-versa) 139

Tenko Tenev — Poésie 145

NOUVEAUX LIVRES

Nadia Popova — Un regard sur les secrets de l'être (Sur le livre de Penka Tcherneva „Roman amoureux") 149

Penka Thcerneva — Au mois de Juin 151

Содержание

ПОНЕДЕЛНИК

(**„ПОНЕДЕЛЬНИК"** – *ЖУРНАЛ ТЕОРИИ, ПОЛИТИКИ И КУЛЬТУРЫ*)

Мысли и афоризмы 5

Теория

Васил Проданов Этапы развития социалистических, консервативных и либеральных версий левых сил 7

Славой Жижек Маркс сегодня 27

Николай Велев Ценности и объективность социальнонаучного познания у Маркса и Вебера (Попытка критики Веберовой критики по отношению К. Марксу) 32

Международная политика

Владимир Трифонов Россия в 2019 – безопасность, диалогичность и социальная политика 39

Лычезар Радев США: Венесуэле с „любовью" 61

Европейские левые силы

Кадринка Кадринова Разлом в партии „Подемос" – удар по испанским левым 81

Манифест *DiEM25* за демократическую Европу 95

Экономика

Иван Ангелов Возврат государства в управление экономикой 105

Васил Сгурев Догоняющее и недогоняющее технико-экономическое развитие 113

Общество

Максим Мизов Функции параллельного государства 119

Содержание

Культура

Нели Дечева Судьба творца (Валентин Старчев – от восторга до распятия и наоборот) 139

Тенко Тенев Стихи 145

Нови книги

Надя Попова Заглядывание в тайны бытия (О книге Пенки Черневой „Любовный роман") 149

Пенка Чернева В июне 151